

ISSN 2304-7216

Қазақ экономика, қаржы
және халықаралық
сауда университетінің
ЖАРШЫСЫ

ВЕСТНИК
Казхакого университета
экономики, финансов и
международной торговли

№ 3(40)/2020

ВЕСТНИК УНИВЕРСИТЕТА • № 3(40)/2020 • УНИВЕРСИТЕТ ЖАРШЫСЫ

ISSN 2304-7216

9 772304 761208

*Қазақ экономика,
қаржы және
халықаралық сауда
университетінің*

ЖАРҒЫСЫ

2009 жылдан бастап шығарылады

**№3(40)
2020**

ВЕСТНИК

***Казахского университета
экономики, финансов
и международной
торговли***

издается с 2009 года

Главный редактор:

С.А. Абдымананов – ректор КазУЭФМТ,
академик МАН ВШ, д.пед.н., профессор математики

Заместитель главного редактора:

Б.С. Есенгельдин – д.э.н., профессор

Научный редактор:

Б.Т. Аймурзина – д.э.н., профессор

Ответственный редактор:

Г.С. Укубасова – PhD, к.э.н., ассоц. профессор

Редакционная коллегия:

<i>А. Агапова</i>	PhD, США
<i>Л. Васа</i>	PhD, профессор (Венгрия)
<i>Т.В. Шталь</i>	д.э.н., профессор (Украина)
<i>Т.В. Воронина</i>	д.э.н., профессор (Россия)
<i>А.А. Бексултанов</i>	д.э.н., профессор (Кыргызстан)
<i>Е. Әмірбекұлы</i>	д.э.н., профессор (Казахстан)
<i>А.Н. Токсанова</i>	д.э.н., профессор (Казахстан)
<i>З.К. Жаныбаева</i>	к.э.н., доцент (Казахстан)
<i>М.Ж. Каменова</i>	д.э.н., профессор (Казахстан)
<i>М.К. Алиев</i>	д.э.н., профессор (Казахстан)
<i>Д.М. Турекулова</i>	д.э.н., профессор (Казахстан)
<i>А.Х. Галиева</i>	д.э.н., ассоц. профессор (Казахстан)
<i>Р.Д. Берназарова</i>	технический секретарь (Казахстан)

Свидетельство о постановке на переучет периодического печатного издания,
Информационного агентства и сетевого издания № KZ67VPY00015604 от 03.10.2019 г.
Выдано Министерством информации и общественного развития Республики Казахстан

МАЗМҰНЫ

ЭКОНОМИКА

<i>Дарибаева А.К., Шуленбаева Ф.А., Молдахметов А.А.</i> Ауыл шаруашылығы өндірісінің дамуы және оның азық-түлік қауіпсіздігіне әсері	5
<i>Кайгородцев А.А., Бордияну И.В., Мадиярова Э.С.</i> Қазақстан Республикасында шағын және орта бизнесті дамытудың перспективалық бағыттары	16
<i>Әдебиетова А.Е., Лесбаева Г.Т., Накипова Г.Н.</i> Әлеуметтік кәсіпкерлікті дамытудағы шетелдік тәжірибе және оны Қазақстанда қолдану мүмкіндігі	25
<i>Доскалиева Б.Б., Байдалинова А.С.</i> АӨК дамуы Қазақстанның азық-түлік қауіпсіздігінің негізі ретінде.....	35
<i>Төкенова С.М., Айтқожина Ә.Е.</i> Дән өндіруге арналған жаңа технологияларды қолданудағы экономикалық тиімділік.....	44

МЕНЕДЖМЕНТ ЖӘНЕ МАРКЕТИНГ

<i>Утегулова Б.С., Кудайбергенов Н.А., Ағымбай А.О., Абдыкалиева Ж.Ш.</i> Өндірістік кәсіпорындардағы стратегиялық менеджмент мәселелері.....	53
<i>Мусина К.П., Баймбетова А.Б., Кушенова М.Ш.</i> Қазақстан туризмінің брендингі туризм индустриясын дамытудың драйвері ретінде.....	59
<i>Гриднева Е.Е., Калиакпарова Г.Ш., Сыздықова К.Ш.</i> Қазақстандағы мейрамхана бизнесі: инновациялар және инновациялық технологиялар.....	70
<i>Шалболова У.Ж., Егембердиева С.М., Кенжегалиева З.Ж.</i> Тұрғын үй-коммуналдық шаруашылығының дамуы арқылы қаланың тұрақтылығына қол жеткізу.....	79
<i>Қарақожаева А.</i> Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайында адами капиталдың құзыреттілігін дамыту	87

ҚАРЖЫ ЖӘНЕ ЕСЕП

<i>Сембеков А.К., Тяп О.А., Будешов Е.Г.</i> Цифрлық экономиканың экономикалық өсімге әсері.....	95
<i>Султанова З.Х., Абдулова Т.Г., Мукина Г.С.</i> Қазақстан Республикасы агроөнеркәсіптік кешенін несиелендіру жүйесін жетілдіру бағыттары.....	105
<i>Сыздықова А.О., Танрыовен Ж., Омарова А.И., Мунасипова М.Е.</i> Мұнай бағасына әсер ететін факторларды зерттеу.....	114
<i>Керимкулова Д.Д., Алина Г.Б., Жоламанова М.Т.</i> Қазақстанның банк секторының қаржылық тұрақтылығы.....	123
<i>Мадиева К.С., Хасенова Г.Т., Нуржанова И.С.</i> Кезекті демалысқа ақы бойынша резерв құру қажеттілігі мен есебінің жүргізілуі	131
<i>Хамитхан Н., Кабашева Н.В.</i> Банкаралық бәсекелестікте «күшті банк жүйесін» құрудағы өзекті мәселелер: талдау және бағалау.....	139

СОДЕРЖАНИЕ

ЭКОНОМИКА

<i>Дарибаева А.К., Шуленбаева Ф.А., Молдахметов А.А.</i> Развитие сельскохозяйственного производства и его влияние на продовольственную безопасность.....	5
<i>Кайгородцев А.А., Бордияну И.В., Мадиярова Э.С.</i> Перспективные направления развития малого и среднего бизнеса в Республике Казахстан.....	16
<i>Әдебиетова А.Е., Лесбаева Г.Т., Накипова Г.Н.</i> Зарубежный опыт развития социального предпринимательства и возможность его применения в Казахстане.....	25
<i>Доскалиева Б.Б., Байдалинова А.С.</i> Развитие АПК как основа продовольственной безопасности Казахстана.....	35
<i>Токенова С.М., Айтхожина А.Е.</i> Экономическая эффективность от внедрения новых технологий по производству зерновых.....	44

МЕНЕДЖМЕНТ И МАРКЕТИНГ

<i>Утегулова Б.С., Кудайбергенов Н.А., Агымбай А.О., Абдыкалиева Ж.Ш.</i> Проблемы стратегического менеджмента на производственных предприятиях.....	53
<i>Мусина К.П., Баймбетова А.Б., Кушенова М.Ш.</i> Брендинг туризма Казахстана как драйвер для развития индустрии туризма.....	59
<i>Гриднева Е.Е., Калиакпарова Г.Ш., Сыздыкова К.Ш.</i> Ресторанный бизнес Казахстана: инновации и инновационные технологии.....	70
<i>Шалболова У.Ж., Егембердиева С.М., Кенжегалиева З.Ж.</i> Достижение устойчивости города через развитие жилищно-коммунальных хозяйств.....	79
<i>Қарақожаева А.</i> Развитие компетенции человеческого капитала в условиях четвертой промышленной революции.....	87

ФИНАНСЫ И УЧЕТ

<i>Сембеков А.К., Тяп О.А., Будешов Е.Г.</i> Влияние цифровой экономики на экономический рост.....	95
<i>Султанова З.Х., Абдулова Т.Г., Мукина Г.С.</i> Направления совершенствования системы кредитования агропромышленного комплекса Республики Казахстан.....	105
<i>Сыздықова А.О., Танрыовен Ж., Омарова А.И., Мунаситова М.Е.</i> Исследование факторов влияющих на цену нефти.....	114
<i>Керимкулова Д.Д., Алина Г.Б., Жоламанова М.Т.</i> Финансовая устойчивость банковского сектора Казахстана.....	123
<i>Мадиева К.С., Хасенова Г.Т., Нуржанова И.С.</i> Ведение учета и необходимости формирования резерва по оплате очередного отпуска	131
<i>Хамитхан Н., Кабашева Н.В.</i> Актуальные вопросы построения «сильной банковской системы» в межбанковской конкуренции: анализ и оценка.....	139

CONTENTS

ECONOMICS

<i>Daribayeva A., Shulenbaeva F., Moldakhmetov A.</i> Development of agricultural production and its impact for food security	5
<i>Kaigorodtsev A., Bordiyanu I., Madiyarova E.</i> Perspective directions of development small and medium businesses in the Republic of Kazakhstan.....	16
<i>Adebiyetova A., Lesbaeva G., Nakipova G.</i> Foreign experience in the development of social entrepreneurship and the possibility of its application in Kazakhstan	25
<i>Doskaliyeva B., Baidalinova A.</i> Development of the agro-industrial complex as the basis of food security in Kazakhstan.....	35
<i>Tokenova S., Aitkhozhina A.</i> Economic efficiency from the implementation of new technologies for crops.....	44

MANAGEMENT AND MARKETING

<i>Utegulova B., Kudaibergenov N., Agymbay A., Abdykaliyeva Z.</i> Problems of strategic management at industrial enterprises.....	53
<i>Mussina K., Baimbetova A., Kushenova M.</i> Tourism branding of Kazakhstan as a driver for tourism industry development.....	59
<i>Gridneva Ye., Kaliakparova G., Syzdykova K.</i> Restaurant business of Kazakhstan: innovation and innovative technologies.....	70
<i>Shalbolova U., Yegemberdiyeva S., Kenzhegalieva Z.</i> Achievement of city sustainability through the development of housing and communal services.....	79
<i>Karakozhaeva A.</i> The development of human capital competence under the conditions of the fourth industrial revolution.....	87

FINANCE AND ACCOUNTING

<i>Sembekov A., Tyan O., Budeshov Ye.</i> The impact of digital economy on economic growth.....	95
<i>Sultanova Z., Abdulova T., Mukina G.</i> Directions for improvement of the lending framework for aic of Republic of Kazakhstan.....	105
<i>Syzdykova A., Tanrioven C., Omarova A., Munassipova M.</i> Investigation of the factors affecting oil price.....	114
<i>Kerimkulova D., Alina G., Zholamanova M.</i> Financial stability of the banking sector of Kazakhstan	123
<i>Madiyeva K., Khassenova G., Nurzhanova I.</i> Keeping records and the need to create a reserve for payment of the next vacation.....	131
<i>Khamithan N., Kabasheva N.</i> Topical issues of building a «strong banking system» in interbank competition: analysis and evaluation.....	139

DOI 10.52260/2304-7216.2020.3(40).1
УДК 332.02
ГРНТИ 06.71.07

А.К. Дарибаева*, к.э.н., профессор¹
Ф.А. Шуленбаева, д.э.н., профессор²
А.А. Молдахметов, магистр, ст. преподаватель²
Казахский университет экономики,
финансов и международной торговли¹
г. Нур-Султан
Казахский агротехнический
университет им. С. Сейфуллина²
г. Нур-Султан
e-mail: daribaeva_kak@mail.ru
* - основной автор (автор для корреспонденции)

РАЗВИТИЕ СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО ПРОИЗВОДСТВА И ЕГО ВЛИЯНИЕ НА ПРОДОВОЛЬСТВЕННУЮ БЕЗОПАСНОСТЬ

В статье раскрыта важность продовольственной безопасности с учетом точки зрения отечественных авторов. Предложены пути обеспечения продовольственной безопасности в стране за счет эффективного использования экономического потенциала страны в сельскохозяйственном производстве.

Рассмотрены тенденции по сокращению миграционных потоков между развитыми странами мира, проблемы, возникшие в сельскохозяйственном производстве в условиях пандемии.

Авторами проанализированы процессы сокращения возможностей использования дешевой рабочей силы мигрирующего населения. Проведен анализ влияния пандемии на сельскохозяйственное производство нашей страны. Изучены тенденции развития сельскохозяйственного производства на мировом и национальном уровне. Выявлены проблемы зависимости от импорта на рынке реализации готовой продукции отрасли пищевой переработки сельскохозяйственного производства. В этой связи произведено переосмысление важности и необходимости сохранения, защиты продовольственной безопасности, повышения эффективности сельскохозяйственного производства республики.

Изучен агропродовольственный рынок страны путем проведения анализа уровня самообеспечения зерном. Выявлено, что на зерновые культуры приходится около 69,1% всей площади посевов. Рассмотрен комплекс мероприятий по обеспечению продовольственной безопасности страны, в частности авторы предлагают предоставление налоговых и других льгот сельхозпредприятиям, строительство и оптимизацию производственных мощностей предприятий пищевой перерабатывающей промышленности АПК.

Ключевые слова: продовольственная безопасность, пандемия, миграция, ограничение экспорта, дефицит продуктов, зерновые культуры, инвестиции, производительность труда, импортозависимость, пищевая промышленная переработка.

Кілт сөздер: азық-түлік қауіпсіздігі, пандемия, көші-қон, экспортты шектеу, азық-түлік тапшылығы, астық дақылдары, инвестициялар, еңбек өнімділігі, импортқа тәуелділік, азық-түлік өнеркәсіптік қайта өңдеу.

Keywords: *food security, pandemic, migration, export restrictions, product scarcity, cereals, investment, labor productivity, import dependence, industrial food processing.*

JEL classification: Q18

Введение. Продовольственная безопасность страны является одним из факторов национальной безопасности, которая определяет экономическую устойчивость и политическую независимость государства, его способность стабильно обеспечивать первичные потребности своих граждан в отечественных продуктах питания без ущерба государственным интересам.

Под продовольственной безопасностью понимается такое состояние экономики, в том числе агропромышленного производства, при котором становится возможным стабильно обеспечивать потребности населения в продуктах питания в объемах, качестве и ассортименте, соответствующих принятым стандартам и нормам за счет собственного отечественного производства при максимально возможной независимости государства от внешних источников производства [1].

При этом обеспечение продовольственной безопасности предполагает соблюдение обязательного приоритета потребностей наиболее уязвимых, малоимущих слоев, а также условия физической и экономической доступности продуктов питания. В сельской местности низкая предпринимательская активность, в результате – валовая продукция на душу населения в 5 раз ниже, чем в городе. Все это становится препятствием для повышения уровня продовольственной безопасности [2].

Жизнь общества в условиях пандемии позволила еще раз увидеть и переосмыслить приоритеты развития отраслей экономики сельскохозяйственного производства нашей страны. Важным выводом для Казахстана стало то, что нефтяная эпоха теряет свои позиции, ведущим фактором мировой политики становится продовольствие.

Перед государством остро стоит проблема формирования условий для укрепления продовольственной безопасности, источником обеспечения которого являются отрасли агропромышленного комплекса: сельскохозяйственное производство в растениеводстве и животноводстве, переработка пищевой промышленности.

В нашем «обществе потребления» при возникновении новой эпидемии и ее страшной угрозы проявились тенденции быстрой трансформации в «общество безопасности». Глобальный мир стал более узким, произошла локализация глобализации, превращение разобщенного сообщества в одно целое [3]. Государство устремилось к обеспечению продуктами питания свое население, установило жесткий контроль на преодоление роста цен на них, установила барьеры на вывоз из страны социально значимых продовольственных товаров, предметов обеспечения санитарной гигиены. Ограничен экспорт гречихи, пшеничной и пшенично-ржаной муки, сахара, картофеля, моркови, репы, свеклы, репчатого лука, белокочанной капусты, семян подсолнечника и подсолнечного масла.

Обзор литературы. В настоящее время значительно активизировались научные исследования по вопросам обеспечения продовольственной безопасности государства, которые отражены в исследованиях казахстанских ученых: Сундетова Ж.С. [1], Ахметовой К.А. [2], Попова Е. [3], Матайбаевой Г. [3], Жангировой Р. [4], Бельгибаевой А.С. [5] и других.

Попова Е. и Матайбаева Г. считают, что Казахстан имеет все возможности для производства конкурентоспособной сельскохозяйственной продукции: существует потребность в сельскохозяйственной про-

дукции во многих странах, а значит и рынки сбыта; есть пригодная земля для осуществления сельскохозяйственного производства; многочисленное население, которое проживает в сельской местности [4, с.56].

В настоящее время о важности решения продовольственной проблемы и ее зависимости от технико-технологического обновления аграрного сектора пишут многие ученые. Так, Жангирова Р. считает, что современному сельскому хозяйству не удалось выйти на стабильные высокие темпы технико-технологического обновления, что является необходимым условием эффективного развития отрасли [5, с.51].

По мнению Бельгибаевой А.С., сельхозпредприятиям требуется помощь в поиске продуктивных решений проблем продовольственной безопасности для уменьшения импортозависимости, повышения уровня доступности продуктов питания для населения, что особенно важно для людей с невысокими доходами [6, с.38].

Основная часть. По мнению экспертов, из-за пандемии почти половина трудоспособного населения мира могут быть безработными к концу 2020 года. В связи с этим обострится проблема обеспечения экономики всех стран трудовыми ресурсами, потому что у предпринимателей не будет достаточно средств для того, чтобы выплачивать заработную плату населению.

Это может привести к тому, что многие производственные процессы в сельском хозяйстве замедлятся, остановятся. Из-за несвоевременного выполнения полевых работ, в связи с недостатком трудовых ресурсов, не вовремя созреет урожай, не вовремя произведут уборочные работы на тот урожай, который вырастет. Бесперебойное снабжение продуктами питания населения мира в необходимом количестве нарушится, может где-то прекратиться. Мир ожидает дефицит продуктов питания, жизненно необходимых для существования человека. Количество произведенных сельскохо-

зяйственных продуктов сократиться. Ожидается рост цен на продовольственные товары сельскохозяйственного производства.

Наблюдаемая мировая тенденция сокращения миграционных потоков, закрытие границ некоторых государств для мигрантов, выполняющих роль дешевой рабочей силы в сельскохозяйственном производстве, также свидетельствует о том, что производство продовольственных товаров в мире станет намного меньше, чем требуется населению.

Ложная идея глобализма о том, что продовольствие можно не производить, а закупать за границей, привела к тому, что у многих стран резко снизилась продовольственная безопасность.

Продовольственная безопасность – это четко функционирующая система, обеспечивающая все слои населения продуктами питания по принятым физиологическим нормам, за счет собственного производства и рационального импорта по тем продуктам, для производства которых нет внутренних условий. При этом продовольственная безопасность предполагает доступность продуктов питания как за счет заработной платы и пенсии, так и продовольственной помощи.

По определению экспертов ФАО состояние мировой продовольственной безопасности считается по объему мировых запасов зерна, равным 17% общего потребления за двухмесячный срок, снижение этого уровня приводит к резкому повышению мировых цен на зерно. В разных странах порог критического уровня запасов различный. В США, например, он составляет 40% среднегодового потребления (180 дней).

В Казахстане объем переходящих запасов зерна установлен в размере 90 дней, что соответствует 25% годового объема потребления. Наша страна является основным производителем и экспортером зерна и муки в Центральной Азии и вносит значительный вклад в обеспечение продовольст-

венной безопасности в регионе [7, с.836].

Еще до пандемии Продовольственная организация ООН прогнозировала в текущем году возможный дефицит продовольствия из-за повсеместного закрытия границ, что не позволит фермерам стран Европы привлечь сезонных рабочих для сбора урожая. Из-за их отсутствия под угрозой находится урожай в европейских странах. В Италии прогнозировали нехватку 50 тысяч рабочих, во Франции 200 тысяч, в Германии – 300 тысяч этой весной. В результате, по данным ФАО, порядка 20% урожая фермеры Великобритании, Германии, Италии, Франции и других стран Европы не смогут собрать.

На снижение производства сельхозпродукции и ее удорожание повлияют и неблагоприятные погодные условия конца прошлого и начала текущего года, аномально жаркое лето в Австралии, теплая зима в странах ЕС и европейской части Рос-

сии. Росту цен на продовольствие будет способствовать и возможные проблемы в сфере логистики, транспортировки, а также и экспортные ограничения, ряд стран ввели запреты на экспорт сельхозпродукции – Вьетнам, Казахстан, Россия и другие.

Экономика отраслей сельскохозяйственного производства оказывает основное влияние на обеспечение продовольственной безопасности через организацию всего агропромышленного комплекса – от выращивания растений и животных до его обеспечения средствами производства и реализации готовой продукции. В условиях рыночного хозяйствования в связи с увеличением уровня добычи полезных ископаемых доля сельского хозяйства в экономике Казахстана (рис. 1) снизилась с 26% до 7,3% в 2013 году, и за последние 7 лет этот показатель не превышает 8%. В сельском хозяйстве задействовано около 23,5% от занятых в экономике граждан.

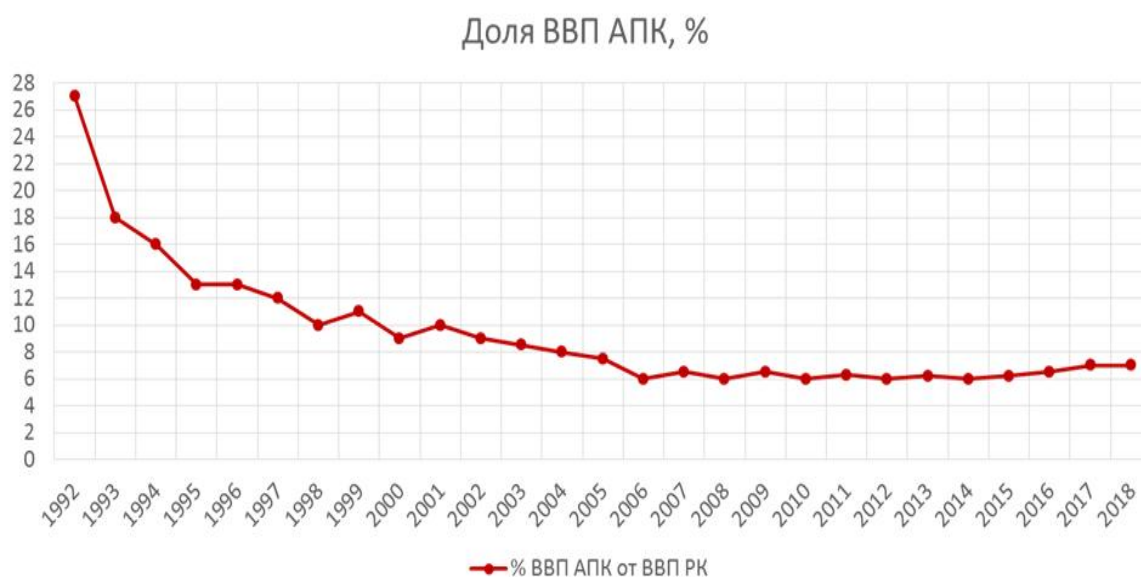

Рисунок 1. Доля ВВП сельскохозяйственного производства, % *

* Составлен авторами на основе источника [8]

Объем производства сельскохозяйственной продукции АПК в 2018 году составил 4,5 трлн тенге, 54% от которого приходится на растениеводство (рис. 2). В 2018 году экспортировано продукции АПК на

сумму около 3 млрд долл. США, из них:
 – только 37% доля переработанной продукции;
 – остальные 63% в виде сырья, без переработки.

Рисунок 2. Объемы производства сельхозпродукции, млрд тенге *

* Составлен авторами на основе источника [8]

Казахстан находится в зоне рискованного земледелия и использует при этом устаревшие методы ведения сельского хозяйства, наблюдается высокая волатильность производства. Выпуск сельскохозяйственной продукции в 2018 году в растениеводстве на 39,4% сформирован крестьянскими и фермерскими хозяйствами, в животноводстве этот показатель достиг 67,1%. Таким образом, личные и подсобные хозяйства производят почти половину сельскохозяйственной продукции в стране.

На зерновые культуры приходится около 69,1% всей площади посевов, при этом Казахстан является одним из мировых лидеров по экспорту зерна и муки. Основными экспортными рынками сбыта являются страны Средней Азии, Азербайджан, Афганистан, Иран. Урожайность пшеницы относительно 1990 года в Казахстане значительно не изменилась, тогда как повысилась урожайность картофеля, овощей и бахчевых культур. Согласно данным Всемирного Банка, индекс использования удобрений в

Казахстане является одним из самых низких в мире, что напрямую влияет на урожайность в растениеводстве.

Доля животноводства в структуре валового выпуска продукции сельского хозяйства в 2018 году составила 29%. Животноводство показывает положительную динамику почти по всем видам продукции. В животноводстве темпы роста выпуска продукции составляют в среднем 3% в год. Выпуск продукции в животноводстве на 67% зависит от личных и подсобных хозяйств, отличающихся низкой производительностью труда, слабой репродуктивной и кормовой базой. За восемь лет производительность труда в АПК Казахстана повысилась в 5 раз, при этом в 10 раз отстает от аналогичного показателя стран ОЭСР.

Низкая производительность труда обуславливается (рис. 3):

- низкой урожайностью культур;

- низкой продуктивностью сельхоз животных;

- использованием устаревших агротехнологий;

- слабой инновационной активностью субъектов отрасли.

Перед аграрной отраслью Казахстана стоит задача увеличения производительности труда с 1,2 млн тенге на 1 занятого в сельском хозяйстве в 2015 году до 3,7 млн тенге на 1 занятого в сельском хозяйстве к 2021 году.

Сельскохозяйственное производство нуждается в обновлении аграрной техники, агротехнологий: показатель уровня ее износа в 2018 году достиг 46%. При этом, ежегодные темпы обновления агротехники в республике находятся на уровне около 2%, что значительно меньше аналогичного показателя в России – 4%, в странах ОЭСР – 10-12%.

Рисунок 3. Производительность труда в сельском хозяйстве Казахстана, тыс. тенге *

* Составлен авторами на основе источника [8]

Основная доля инвестиций концентрируется в растениеводстве, на которое в 2018 году пришлось более 59% всех инвестиций, на животноводство пришлось

30,2%. Иностранные инвестиции в секторе практически отсутствуют (рис. 4). К основным препятствиям низкой заинтересованности иностранных инвесторов можно от-

нести следующие факторы: низкая конкурентоспособность, неблагоприятный инвестиционный климат, отсутствие рынка

сельскохозяйственных земель, короткий срок аренды земли для иностранных инвесторов.

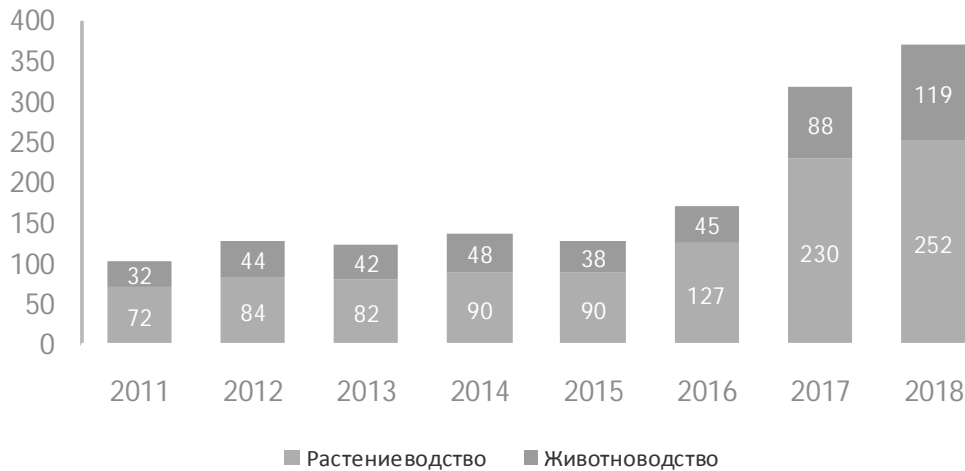

Рисунок 4. Инвестиции в сельское хозяйство, млрд тенге *

* Составлен авторами на основе источника [8]

Основным коэффициентом продовольственной безопасности является удельный вес импорта, что является проблемой пищевой промышленной переработки Казахстана, где наблюдается низкий уровень качества и количества переработки и импортозависимость. Изучение показателей пищевой промышленности выявило, что по

данным Комитета статистики РК за 2016 год ее доля в общем объеме ВВП составляет 3% (рис. 5), в обрабатывающей промышленности – 18%. С 2011 по 2018 годы производство продуктов питания выросло в 1,8 раза, достигнув в 2016 году – 1 448 млрд тенге, в 2018 году – 1 527,7 млрд тенге.

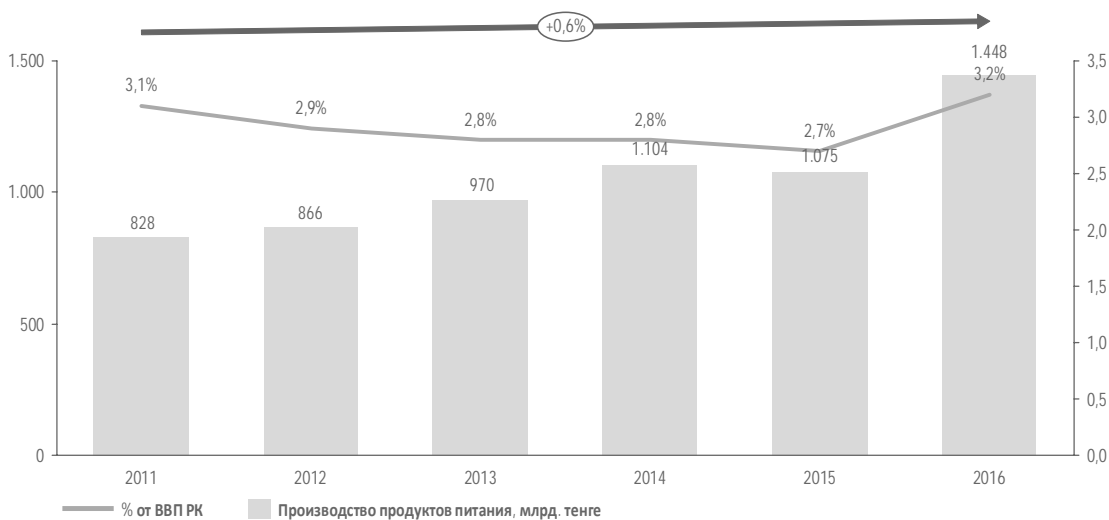

Рисунок 5. Производство продуктов питания, млрд тенге *

* Составлен авторами на основе источника [8]

Основную долю в структуре производства пищевых продуктов занимают молочная продукция – 18,1%, мукомольная и крахмальная промышленность – 17,3%, мясная промышленность – 14,9%, продукция из хлебобулочных и мучных изделий – 14,6%. Доля импортной продукции на рынках мясных полуфабрикатов составляет 43%, масложировых продуктов – 40%, плодовоовощных консервов – 84%.

Российские эксперты провели исследование, чтобы выяснить, на сколько доступны внешнеторговые рынки стран-партнеров для реализации их готовой продукции промышленной переработки. Выявлено, что рынок реализации готовой пищевой промышленной переработки в нашей стране для них полностью доступен на уровне 76%, и 18% нашего рынка доступно с незначительными ограничениями. В общей сумме 94% нашего рынка переработки пищевой продукции занято импортом российских предпринимателей [9, с.114]. Это потенциальные возможности наших отечественных товаропроизводителей сельскохозяйственной продукции.

Сдерживающим фактором развития пищевой промышленной переработки сельскохозяйственных товаров является недостаточная развитость индустриальной инфраструктуры, ресурсоемкость, энергоемкость и недостаток квалифицированных кадров. Отрасль остро нуждается в финансировании оборотных средств на сезонный закуп сырья и обновлении основных фондов.

Из-за проблем низкого уровня глубокой переработки произведенной сельскохозяйственной продукции до состояния готового к употреблению, наша страна находится в стадии высокой импортозависимости на продукты питания, превышает ее допустимый уровень для эффективного развития экономики. Предприятие по производству куриного мяса АО «АлельАгро» обеспечивает только 53% потребности внутреннего рынка, остальные 47% потреб-

ности обеспечиваются российскими производителями. Производственные мощности предприятия, выпускающего качественную продукцию, являются достаточными для полного удовлетворения потребностей внутреннего рынка, однако нет целенаправленной заинтересованности общества в развитии отечественного рынка.

Российские производители куриного мяса за период существования рыночных отношений хозяйствования, опираясь на государственные субсидии, нарастили свои обороты в 9 раз, показывая колоссальный успех предпринимательства. За 2014-2018 годы российские предприниматели, увеличили сельскохозяйственное производство на 14,3%, импорт сократили на 31,2%. В 2017 году ими выполнено пять из восьми требований продовольственной безопасности, за счет обеспеченности собственного рынка зерном, картофелем, сахаром, растительным маслом, мясом. Все страны мира оказывают финансовую поддержку национальному сельскохозяйственному производству, объем поддержки свидетельствует о доминировании принципа опоры на собственное производство.

Казахстан имеет огромный потенциал для увеличения объемов выращивания зерновых и наращивания масштабов пищевой промышленной переработки АПК, для обеспечения внутреннего рынка готовыми продуктами питания собственного производства. В настоящее время материально-техническая база сельскохозяйственного производства обновляется за счет государственной поддержки, используются высокоточные посевные агрокомплексы, интеллектуальные системы посева, высокоэффективные сельхозмашины и другая техника казахстанских и зарубежных производителей.

Выводы. Изучение современных тенденций формирования и укрепления продовольственной безопасности государств, позволяет сделать вывод о том, что сельхозпроизводство является основным фактором

его эффективного функционирования.

Потенциальные возможности Казахстана позволяют ему обеспечивать продовольственную безопасность региона по объему переходящих запасов зерна, однако узким местом являются завышенные показатели коэффициентов удельного веса импорта, в частности, по отрасли глубокой переработки пищевой промышленности.

Для укрепления продовольственной безопасности страны нужны системные и кардинальные меры: совершенствование нормативно-правовой базы обеспечения продовольственной безопасности на основе системного подхода; строительство и оптимизация производственных мощностей предприятий пищевой перерабатывающей промышленности АПК; совершенствование системы экономических отношений в сфере производства, закупа, первичной и глубокой переработки, хранения, транс-

портировки и реализации сельскохозяйственной продукции.

Для повышения экономической доступности и улучшения ценовой конкурентоспособности отечественного продовольствия на внутреннем и внешнем рынках необходимо: гибкое налогообложение сельских товаропроизводителей, предоставление налоговых и других льгот; повышение инвестиционной привлекательности АПК; контроль выполнения мер финансового оздоровления, предпринимаемых в рамках стратегического развития АПК; модернизация и техническое перевооружение предприятий АПК в цепочке: «производство – переработка – реализация»; формирование инновационного мышления фермеров через систему распространения знаний на основе Центра агрокомпетенций «Атамекен», научно-исследовательских институтов и аграрных вузов.

ЛИТЕРАТУРА

1. Сундетов Ж.С., Нукешева А.Ж. Повышение конкурентоспособности продовольственных товаров в условиях Таможенного Союза // Матер. науч.-практ. конф. – Астана: КазУЭФМТ, 2010. – 390 с.
2. Ахметова К.А. Агропромышленный комплекс Казахстана: состояние, проблемы, пути решения: Моногр. – Караганда, 2010. – 141 с.
3. Петров Н. Пандемия помимо вирусов способствует распространению еще и паники. – <https://www.kommersant.ru/doc/4290760>
4. Попова Е., Матайбаева Г. Анализ государственной финансовой поддержки сельского хозяйства в Казахстане // Экономика и статистика. – 2019. – №2. – С.55-59.
5. Жангирова Р. Значение инвестиций для устойчивого развития аграрного сектора Республики Казахстан // Экономика и статистика. – 2019. – №2. – С.94-98.
6. Бельгибаева А.С. Продовольственная безопасность как основа социально-экономического развития страны // Экономика и статистика. – 2020. – №1. – С.34-39.
7. Лашкарева О.В., Кожаметова Г.А. Современное состояние продовольственной безопасности в Республике Казахстан // Успехи современного естествознания. – 2015. – №1-5. – С. 831-838; URL: <http://www.natural-sciences.ru/ru/article/view?id=34953> (Дата обращения: 05.05.2020).
8. Stat.gov.kz – официальный сайт Комитета по статистике Министерства Национальной экономики Республики Казахстан.
9. Сабельникова Е.М., Волкова Р.Г. Нетарифные барьеры и препятствия для экспорта российских промышленных товаров: взгляд крупнейших отечественных производителей // Вестник ИЭ РАН. – 2019. – № 3. – С.107-125.

REFERENCES

1. Sundetov Zh. S., Nukesheva A. Zh. Povysheniye konkurentosposobnosti prodovol'stvennykh tovarov v usloviyakh Tamozhennogo Soyuzа [Improving the competitiveness of food products in the conditions of the Customs Union] // Mater. nauch.-prakt. konf. – Astana: KazUEFMT, 2010. – 390 s. [in Russian].
2. Akhmetova K.A. Agropromyshlennyy kompleks Kazakhstana: sostoyaniye, problemy, puti resheniya [Agriculture of Kazakhstan: state, problems, solutions] / Monogr. – Karaganda, 2010. – 141 s. [in Russian].
3. Petrov N. Pandemiya pomimo virusov sposobstvuyet rasprostraneniyu yeshche i paniki [In addition to viruses, a pandemic also contributes to the spread of panic]. – <https://www.kommersant.ru/doc/4290760> [in Russian].
4. Popova Ye., Mataybayeva G. Analiz gosudarstvennoy finansovoy podderzhki sel'skogo khozyaystva v Kazakhstane [Analysis of state financial support for agriculture in Kazakhstan] // Ekonomika i statistika. – 2019. – №2. – S.55-59 [in Russian].
5. Zhangirova R. Znachenіye investitsiy dlya ustoychivogo razvitiya agrarnogo sektora Respubliki Kazakhstan [Importance of investments for sustainable development of the agricultural sector of the Republic of Kazakhstan] // Ekonomika i statistika. – 2019. – №2. – S.94-98 [in Russian].
6. Bel'gibayeva A.S. Prodovol'stvennaya bezopasnost' kak osnova sotsial'no-ekonomicheskogo razvitiya strany [Food security as the basis of socio-economic development of the country] // Ekonomika i statistika. – 2020. – №1. – S.34-39 [in Russian].
7. Lashkarova O.V., Kozhakhmetova G.A. Sovremennoye sostoyaniye prodovol'stvennoy bezopasnosti v Respublike Kazakhstan [The current state of food security in the Republic of Kazakhstan] // Uspekhi sovremennogo yestestvoznaniya. – 2015. – № 1-5. – S. 831-838; URL: <http://www.natural-sciences.ru/ru/article/view?id=34953> (Data obrashcheniya: 05.05.2020) [in Russian].
8. Stat.gov.kz – ofitsial'nyy sayt Komiteta po statistike Ministerstva Natsional'noy ekonomiki Respubliki Kazakhstan [official website of the Committee on Statistics of the Ministry of National Economy of the Republic of Kazakhstan] [in Russian].
9. Sabel'nikova Ye.M., Volkova R.G. Netarifnyye bar'yery i prepyatstviya dlya eksporta rossiyskikh promyshlennykh tovarov: vzglyad krupneyshikh otechestvennykh proizvoditeley [Non-tariff barriers and obstacles to the export of Russian industrial goods: a view of the largest domestic manufacturers] // Vestnik IE RAN. – 2019. – № 3. – S.107-125 [in Russian].

А.К. Дарибаева, Ф.А. Шуленбаева, А.А. Молдахметов

**АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҒЫ ӨНДІРІСІНІҢ ДАМУЫ
ЖӘНЕ ОНЫҢ АЗЫҚ-ТҮЛІК ҚАУІПСІЗДІГІНЕ ӘСЕРІ**

Андатпа

Мақалада отандық авторлардың көзқарасы ескеріле отырып, азық-түлік қауіпсіздігінің маңыздылығы көрсетілген. Ауыл шаруашылығы өндірісінде елдің экономикалық әлеуетін тиімді пайдалану есебінен елдегі азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету жолдары ұсынылды.

Әлемнің дамыған елдері арасындағы көпші-қон ағындары қысқартылғаны туралы тенденциялар, пандемия жағдайында ауыл шаруашылығы өндірісінде туындаған мәселелер қаралды.

Авторлар қоныс аударатын халықтың арзан жұмыс күшін пайдалану мүмкіндіктерін қысқарту процестеріне талдау жасады. Пандемияның еліміздің ауыл шаруашылығы өндірісіне ықпалына талдау жүргізілді. Әлемдік және ұлттық деңгейде ауыл шаруашылығы өндірісінің даму үрдістері зерделенді. Ауыл шаруашылығы өндірісін тағамдық қайта өңдеу саласының дайын өнімдерін өткізу нарығындағы импортқа тәуелділік проблемалары анықталды. Осыған байланысты республиканың азық-түлік қауіпсіздігін сақтау, қорғау, ауыл шаруашылығы өндірісінің тиімділігін арттыру маңыздылығы мен қажеттілігі қайта ойластырылды.

Астықпен өзін-өзі қамтамасыз ету деңгейіне талдау жүргізу жолымен елдің аграрлық азық-түлік нарығы зерделенді. Дәнді дақылдарға барлық егіс алқабының 69,1% тиесілі екені анықталды. Еліміздің азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету жөніндегі іс-шаралар кешені қаралды, атап айтқанда авторлар ауыл шаруашылығы кәсіпорындарына салық және басқа да жеңілдіктер беруді, АӨК азық-түлік өңдеу өнеркәсібі кәсіпорындарының өндірістік қуаттарын салуды және оңтайландыруды ұсынады.

A. Daribayeva, F. Shulenbaeva, A. Moldakhmetov

**DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL PRODUCTION
AND ITS IMPACT FOR FOOD SECURITY**

Annotation

The article reveals the importance of food security from the point of view of domestic authors. The ways to ensure food security in the country by effectively using the country's economic potential in agricultural production are suggested.

The article considers the tendencies to reduce migration flows between the developed countries of the world, as well as the problems that have arisen in agricultural production in the context of the pandemic.

The authors analyzed the processes of reducing the possibilities of using cheap labor of the migrating population. An analysis of the impact of the pandemic on agricultural production in our country has been carried out. Trends in the development of agricultural production at the global and national level are studied.

The problems of dependence on imports in the market for the sale of finished products in the food processing industry of agricultural production are identified. In this regard, the importance and necessity of preserving and protecting food security and improving the efficiency of agricultural production in the Republic were reconsidered.

The agro-food market of the country was studied by analyzing the level of self-sufficiency in grain. It was found that cereals account for about 69.1% of the total area of crops. A set of measures to ensure food security of the country is considered, in particular, the authors propose the provision of tax and other benefits to agricultural enterprises, construction and optimization of production capacities of food processing enterprises of the agro-industrial complex.

А.А. Кайгородцев*, д.э.н., профессор¹

И.В. Бордияну, PhD²

Э.С. Мадиярова, к.э.н., ассоциированный профессор³

Восточно-Казахстанский государственный

университет им. С. Аманжолова¹, г. Усть-Каменогорск

Казахстанско-Американский свободный университет², г. Усть-Каменогорск

Восточно-Казахстанский государственный

технический университет им. Д. Серикбаева³, г. Усть-Каменогорск

e-mail: emadiyarova@mail.ru

*- основной автор (автор для корреспонденции)

ПЕРСПЕКТИВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ МАЛОГО И СРЕДНЕГО БИЗНЕСА В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

В статье рассматриваются состояние и перспективные направления развития малого и среднего бизнеса в Республике Казахстан. Определены предпосылки развития в Казахстане малого и среднего предпринимательства. Проведен анализ динамики основных показателей малого и среднего бизнеса. Выявлена нерациональность отраслевой структуры малого и среднего предпринимательства. В результате системной работы руководства страны по улучшению бизнес-климата и развитию предпринимательства произошло улучшение позиций Казахстана в рейтинге *DoingBusiness*. Проведен анализ Программы «Дорожная карта бизнеса-2020», реализуемой в Казахстане в целях оказания содействия развитию предпринимательства.

Данная Программа предусматривает оказание государственной поддержки хозяйствующим субъектам малого и среднего бизнеса по следующим направлениям: поддержка новых бизнес-инициатив; отраслевая поддержка предпринимателей; снижение валютных рисков; нефинансовые меры. К недостаткам самой Программы «Дорожная карта бизнеса-2020» и практики ее реализации можно отнести ограниченность контингента обучаемых предпринимателей и низкий уровень поддержки потребителями отечественных производителей. В результате анализа текущего состояния малого и среднего предпринимательства были определены следующие перспективные направления его развития:

повышение компетентности;

увеличение доли казахстанского содержания в закупках;

кооперация в сфере малого предпринимательства; диалог государства и бизнес-сообщества.

Ключевые слова: малый бизнес, средний бизнес, предпринимательство, экономика, развитие предпринимательства, государственная поддержка, конкуренция, кооперация, диалог государства и бизнеса, бизнес-инициатива.

Кілт сөздер: шағын бизнес, орта бизнес, кәсіпкерлік, экономика, кәсіпкерлікті дамыту, мем-лекеттік қолдау, бәсекелестік, кооперация, мемлекет пен бизнестің диалогы, бизнес-бастама.

Keywords: small business, medium business, entrepreneurship, economy, development of entrepreneurship, state support, competition, cooperation, dialogue between the state and business, business initiative.

JEL classification: O10, H10, R10

Введение. Малый и средний бизнес (МСБ) играет важную роль в экономике Республики Казахстан. Поэтому его устойчивое развитие является приоритетным направлением деятельности государственных органов республики, целью которых является доведения доли малого и среднего бизнеса в экономике к концу 2025 года до 35% [1]. В настоящее время сегмент малого бизнеса начинает набирать обороты, в среднем на одного жителя Казахстана приходится примерно 16 малых предприятий, в то время как в странах Европейского союза этот показатель равен 40-50.

Однако малый и средний бизнес в своем развитии и становлении сталкивается с рядом проблем, одной из которых является отсутствие достаточного финансирования предприятий. Финансирование малого и среднего бизнеса по опыту тех стран, в которых рыночная экономика является развитой, следует осуществлять как за счет внутренних, так и внешних источников. Доля кредитов, выданных коммерческими банками субъектам малого и среднего бизнеса, от всех кредитов экономики страны незначительна и составила в 2018 г. всего 14,1%.

Обзор литературы. Проблемы функционирования и развития предприятий малого и среднего бизнеса рассматриваются в многочисленных произведениях казахстанских, российских ученых, а также в работах экономистов стран Запада. В частности, М. Кастелс [2], Д. Кортен [3], Г.Н. Цаголов [4] и А.А. Пороховский [5] считают, что в условиях глобализации ведущая роль в экономике принадлежит не малый и средний бизнес, а крупным корпорациям, в т.ч. транснациональным. В статье Омурзакова Т.К. рассматриваются проблемы государственного управления конкурентной средой предпринимательства [6]. Тарасова Е.А. и Скоробогатова Н.В. исследуют проблемы развития российского малого и среднего бизнеса [7]. Лебедева С.Ю. проводит сравнительный анализ методов государствен-

ного регулирования и господдержки малого и среднего бизнеса в России и Евросоюзе [8]. В статье Курманова Н.А. и Айбосыновой Д.А. исследуются факторы, определяющие инновационную активность малых и средних предприятий в Казахстане [9].

Несмотря на большое количество работ, посвященных повышению эффективности функционирования малого и среднего предпринимательства, существует необходимость обоснования перспективных направлений развития малого и среднего бизнеса в посткризисный период. Это свидетельствует об актуальности темы настоящей статьи и предопределило цель проводимого авторами исследования.

Цель и задачи исследования. Цель статьи – исследование состояния и определение направлений развития малого и среднего бизнеса в Республике Казахстан. Для реализации данной цели были решены следующие задачи:

- проведен анализ статистических показателей, характеризующих развитие в Казахстане малого и среднего бизнеса;
- проанализированы показатели, определяющие место, занимаемое Казахстаном в рейтинге DoingBusiness;
- проведен анализ Программы «Дорожная карта бизнеса-2020»;
- определены стратегические направления развития казахстанского МСБ.

Материал и метод. Теоретической основой данного исследования являются произведения отечественных и зарубежных ученых-экономистов по проблемам повышения эффективности функционирования предприятий малого и среднего бизнеса, законодательные и нормативно-правовые акты Республики Казахстан. Информационную основу исследования составили данные Комитета по статистике Министерства экономики РК и результаты исследований авторов. Методологической основой исследования являются системный подход, абстрактно-логический, экономико-статисти-

ческий и монографический методы изучения экономических процессов.

Основная часть. Для развития в Ка-

захстане малого и среднего бизнеса имеются необходимые предпосылки, совокупность которых представлена на рисунке 1.

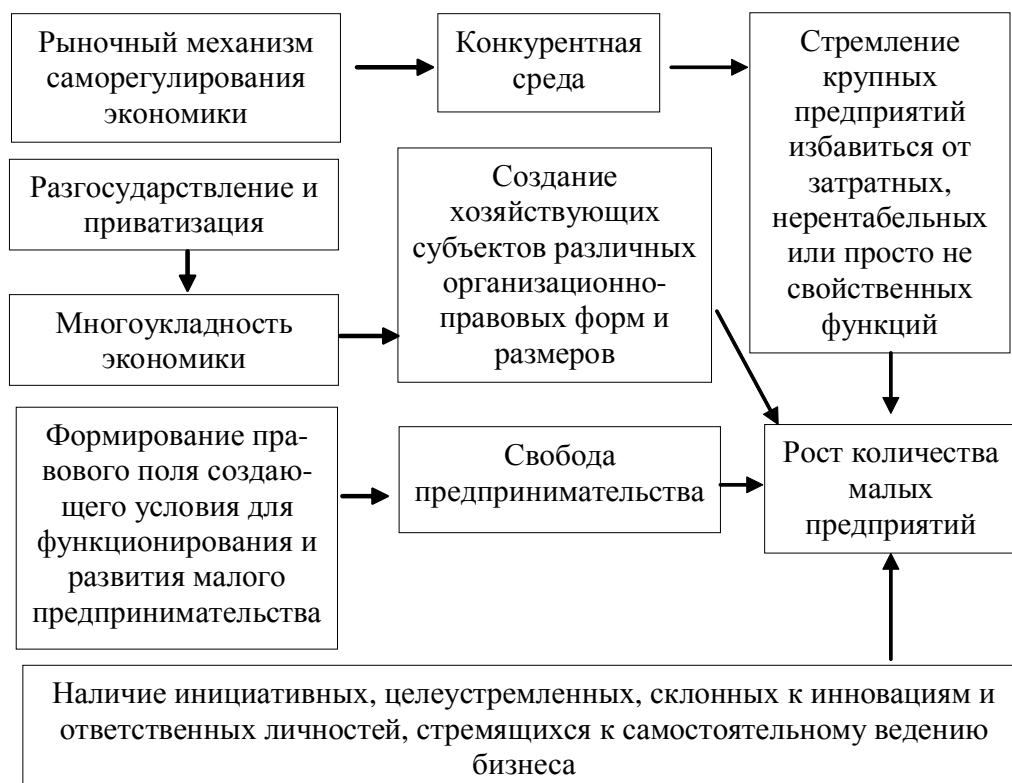

Рисунок 1. Предпосылки развития малого бизнеса*

*Составлен авторами по источнику [10]

Из таблицы 1, в которой представлены данные, характеризующие развитие в Казахстане малого и среднего бизнеса, видно, что в 2019 году доля малого и среднего бизнеса в ВВП республики составила 30,8%. Это на 4,2 п.п. меньше установленного на конец 2025 г. целевого индикатора (35%) и значительно меньше, чем в странах Евросоюза, в которых данный показатель превышает 50%. За 2013-2019 гг. количество действующих субъектов малого и среднего бизнеса увеличилось на 49,5% и составило 1328 тыс. единиц. Удельный вес действующих субъектов МСБ увеличился на 25,1 п.п. и составил 82,9% от общего количества зарегистрированных. На 1 января 2020 г. доля индивидуальных предпринимателей в

общем количестве субъектов МСБ составила 64,3%, юридических лиц малого предпринимательства – 19,4%, крестьянских или фермерских хозяйств – 16,1%, юридических лиц среднего предпринимательства – 0,2%.

В 2019 г. численность занятых в малом и среднем бизнесе увеличилась по сравнению с 2013 г. на 31,9% и составила 3399 тыс. чел., или 38,7% от общей численности занятого населения республики. За тот же период объем продукции, выпущенной субъектами малого и среднего бизнеса, увеличился в 3,4 раза и составил 31,2 трлн тенге. Наибольшее количество субъектов малого и среднего бизнеса функционирует в оптово-розничной торговле (34%) и сель-

ском хозяйстве (16,8%). На долю промышленности приходится 4,1% субъектов МСБ, в строительстве функционируют 5,6% хозяйствующих субъектов, на транспорте –

6,1% [11]. Приведенные данные свидетельствуют о нерациональности отраслевой структуры малого и среднего предпринимательства.

Таблица 1

Динамика развития МСБ в Республике Казахстан *

Показатели	Годы							2019 в % к 2013
	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	
Количество зарегистрированных субъектов МСБ, тыс. ед.	1536	1655	1481	1501	1540	1577	1601	104,2
Количество действующих субъектов МСБ, тыс. ед.	888	927	1243	1187	1146	1241	1328	149,5
Уд. вес действующих субъектов МСБ в кол-ве зарегистрированных, %	57,8	56,0	83,9	79,1	74,4	78,7	82,9	+25,1 п.п.
Численность занятых в МСБ, тыс. чел.	2577	2811	3184	3167	3145	3268	3399	131,9
Численность занятых в экономике РК, тыс. чел.	8571	8510	8624	8553	8585	8695	8781	102,4
Удельный вес занятых в МСБ в общей численности занятого населения РК, %	30,1	33,0	36,9	37,0	36,6	37,6	38,7	+8,6 п.п.
Выпуск продукции МСБ, млрд тенге	9165	15568	15699	19609	23241	26490	31203	340,4
Удельный вес валовой добавленной стоимости МСБ в ВВП, %	16,7	25,9	24,9	26,8	25,6	28,3	30,8	+п.п.

*Составлена авторами по источнику [11]

В целях развития предпринимательства в Казахстане проводится системная работа по упрощению процедуры регистрации предприятий, системы налогообложения и отчетности. Благоприятные изменения в условиях ведения бизнеса обусловили улучшение позиций республики в рейтинге Всемирного банка DoingBusiness (DB) – индексе легкости ведения бизнеса, который оценивает 190 стран мира по нормативным актам, регулирующим деятельность малого и среднего бизнеса, по практической реализации действующего законода-

тельства, по уровню бюрократии (табл. 2).

В рейтинге Doing Business-2019 Казахстан поднялся с 36 на 28 место, опередив все страны ЕАЭС (Россия – 31 место, Беларусь – 37 место, Армения – 41 место, Кыргызстан – 70 место). По сравнению с рейтингом Doing Business-2018 позиции республики улучшились по 6 индикаторам, ухудшились по 2, остались неизменными по 2 индикаторам. При этом бизнес-среда Казахстана наиболее благоприятна для предпринимателей по таким индикаторам, как защита миноритарных инвесторов (1 место в

мире), обеспечение исполнения контрактов (4 место), регистрация собственности (18 место), получение разрешений на строительство (35 место), открытие предприятий (36

место) и разрешение неплатежеспособности (37 место). В то же время по индикатору «международная торговля» Казахстан занимает 102 место в мире.

Таблица 2

Место Казахстана в рейтинге Doing Business-2019 *

Показатели	DB2019		DB2018		Изменение	
	позиция	оценка	позиция	оценка	позиция	оценка
Глобально	28	77,89	36	77,16	+8	+0,73
Открытие предприятий	36	92,96	41	91,95	+5	+1,01
Получение разрешений на строительство	35	75,77	52	75,85	+17	-0,08
Подключение к системе электроснабжения	76	76,79	70	76,77	-6	+0,02
Регистрация собственности	18	84,62	17	84,61	-1	0,01
Получение кредитов	60	65,00	77	65,00	+17	0
Защита миноритарных инвесторов	1	85,00	1	85,00	0	0
Налогообложение	56	79,28	50	79,47	-6	-0,19
Международн. торговля	102	70,36	123	67,88	+21	+2,48
Обеспечение исполнения контрактов	4	81,25	6	77,55	+2	+3,70
Разрешение неплатежеспособности	37	67,83	39	67,52	+2	+0,31

*Составлена авторами по источнику [12]

Правительством Республики Казахстан реализуются системные меры по поддержке малого и среднего бизнеса. До 2010 года в республике существовало множество различных программ поддержки предпринимательства, реализацию которых осуществляли разные институты развития. Это существенно осложняло доступ предпринимателей к инструментам поддержки. Для устранения данного препятствия была разработана единая программа поддержки и развития бизнеса «Дорожная карта бизнеса-2020», которая предусматривает системные меры по облегчению доступа субъектов малого и среднего бизнеса к финансированию, информации и получению услуг. Оператором программы «Дорожная карта биз-

неса-2020» является АО «Фонд развития предпринимательства «ДАМУ», обслуживание предпринимателей осуществляется в Центрах обслуживания предпринимателей.

Программа «Дорожная карта бизнеса-2020» структурирована по четырем основным направлениям (рис.2).

Первое направление программы предполагает оказание финансовой поддержки действующим и начинающим предпринимателям, которые реализуют или планируют реализовать проекты в сельских населенных пунктах, малых и моногородах. Участники программы могут воспользоваться такими инструментами поддержки: субсидирование ставки вознаграждения по кредитам, полученным на пополнение обо-

ротных средств, частичное гарантирование по кредитам, предоставление государственных грантов.

Второе направление предусматривает оказание субъектам малого и среднего бизнеса следующих мер финансовой поддержки: субсидирование ставки вознаграждения по договорам кредита/лизинга, частичное гарантирование по кредитам, долгосрочное лизинговое финансирование, развитие производственной инфраструктуры, создание индустриальных зон.

Третье направление программы содержит единственный инструмент – субсидирование номинальной ставки вознаграждения, которое осуществляется по действующим кредитным или лизинговым договорам. Участниками данного направления могут быть субъекты бизнеса, реализующие проекты в приоритетных секторах

экономики, определенных государственной программой индустриально-инновационного развития. Необходимым условием участия является получение валютной выручки в размере не менее 10% от общего объема выручки за предыдущие 6 месяцев.

Четвертое направление программы предусматривает нефинансовые меры поддержки предпринимательства, в рамках которого предусмотрено использование следующих инструментов: информационно-аналитическое обеспечение предпринимательства, развитие компетенций предпринимательства, повышение производительности предпринимателей, расширение деловых связей. Данный инструмент предполагает оказание государственной поддержки субъектам малого и среднего бизнеса путем установления деловых связей с иностранными партнерами.

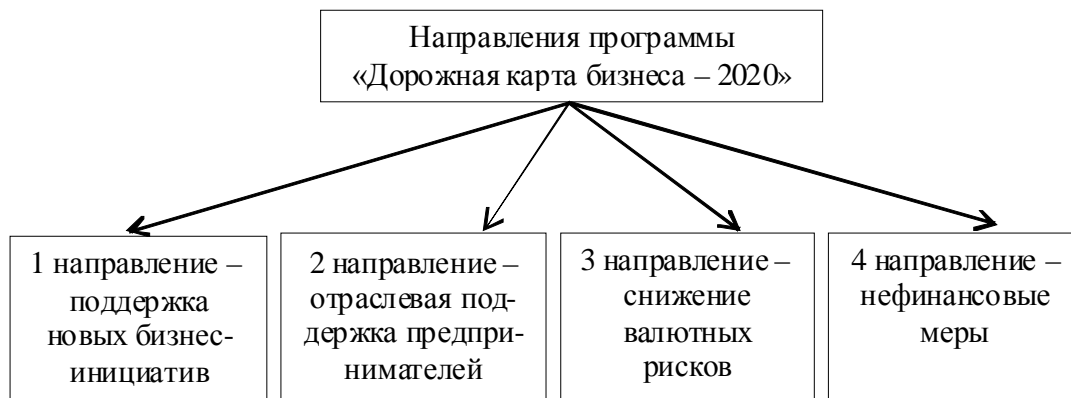

Рисунок 2. Направления программы «Дорожная карта бизнеса – 2020» *

* Составлен авторами по источнику [13]

В результате анализа текущего состояния малого и среднего бизнеса были определены следующие перспективные направления его развития:

1) повышение компетентности руководителей малого и среднего бизнеса. Программа «Дорожная карта занятости-2020» содержит компонент «Обучение топ-менеджмента малого и среднего предприни-

мательства». Однако данная программа предусматривает обучение только руководителей, осуществляющих реализацию проектов в приоритетных отраслях экономики и предполагает обучение всего 420 предпринимателей в год. Несмотря на то, что на территории республики имеется большое количество образовательных учреждений, которые могли бы сформировать обучаю-

щие программы и организовать их в соответствии с потребностями бизнеса, спрос на них крайне ограничен;

2) увеличение доли казахстанского содержания. В настоящее время государство принимает меры для популяризации и стимулирования потребления казахстанских товаров. Вместе с тем необходимо понимать, что пока население и субъекты малого и среднего бизнеса не осознают важность приобретения отечественных товаров, существенных достижений на данном стратегическом направлении развития предпринимательства не будет;

3) кооперация малого и среднего бизнеса. Одним из стратегических направлений развития малого и среднего бизнеса является кооперация – объединение сходных по деятельности субъектов предпринимательства. В случае реализации данной стратегии будет достигнуто следующее: снижение административных расходов, появление крупного игрока позволит диктовать поставщикам более выгодные условия;

4) участие бизнеса в диалоге с государством. Стартовым этапом данной работы явилось создание отраслевых ассоциаций и торгово-промышленной палаты, которые не стали полноценной диалоговой площадкой. Поэтому 9 сентября 2013 года была создана Национальная палата предпринимателей РК [14], членами которой являются

все субъекты предпринимательства, зарегистрированные на территории страны.

На основании вышеизложенного, можно констатировать, что в настоящее время на территории Казахстана имеется полноценный негосударственный орган, представляющий интересы бизнес сообщества в диалоге с государством.

Выводы. Система малого и среднего предпринимательства в большинстве стран является основой общественных отношений. Именно, на базе малого предпринимательства идет формирование средних и крупных капиталов.

В настоящее время малый и средний бизнес Казахстана вносит недостаточный вклад в развитие национальной экономики. При этом МСБ обладает значительным потенциалом качественного роста, позволяющим ему занять достойное место в региональной конкурентной борьбе. Для реализации данного потенциала не требуется запуск дополнительных государственных программ и выделение средств из бюджета. Основными стратегическими направлениями развития малого и среднего бизнеса в нашей стране являются: повышение компетентности руководителей малого и среднего бизнеса, увеличение доли казахстанского содержания, кооперация МСБ с крупным бизнесом, участие бизнеса в диалоге с государством.

ЛИТЕРАТУРА

1. Указ Президента Республики Казахстан от 15 февраля 2018 года. № 636 «Об утверждении Стратегического плана развития Республики Казахстан до 2025 года и признании утратившими силу некоторых указов Президента Республики Казахстан» (с изм. от 10.09.2019 г.) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=38490966#pos=2;-116.
2. Castels M. The Rise of the Network Society. Malden, Mass, Oxford: Blackwell. – 1996. – P. 155-157.
3. Korten D. When Corporations Rule the World. West Hartford: Kumarian Press. – 1995. – P. 221.
4. Цаголов Г.Н. Революция Гэлбрэйта и развитие теории конвергенции // Гэлбрэйт: возвращение. – М.: Культурная революция, 2017. – С. 82-113.
5. Пороховский А.А. Роль и судьба корпораций // Гэлбрэйт: возвращение. – М.: Куль-

турная революция, 2017. – С. 157-180.

6. Омурзаков Т.К. Проблемы государственного управления конкурентной средой предпринимательства и пути их решения // Вестник КазЭУ. – 2008. – № 1 (61). – С. 93-96.

7. Тарасова Е.А., Скоробогатова Н.В. Развитие малого бизнеса в Российской Федерации // Вестник Донецкого Национального университета. – Серия В: Экономика и право. – 2016. – № 4. – С. 221-227.

8. Лебедева С.Ю. Регулирование и поддержка малого и среднего предпринимательства в ЕС и России // Менеджмент в России и за рубежом. – 2001. – № 1. – С. 90-96.

9. Курманов Н.А., Айбосынова Д.А. Инновационная активность малых и средних предприятий в Казахстане и факторы ее развития // Вестник университета «Туран». – 2016. – № 4. – С. 188-192.

10. Сыздыков Т.У. Пути повышения эффективности развития малого предпринимательства и занятости населения в аграрном секторе экономики (на материалах Акмолинской области): автореф. дисс. к.э.н. – Астана, 2005. – 30 с.

11. Малое и среднее предпринимательство (МСП). Официальный сайт Комитета по статистике Министерства национальной экономики Республики Казахстан // <https://stat.gov.kz/official/industry/139/statistic/6>.

12. Рейтинг Всемирного банка DoingBusiness (DB) – индекс легкости ведения бизнеса // <https://russian.doingbusiness.org/ru/data>.

13. Постановление Правительства Республики Казахстан от 25 августа 2018 года №522 «Об утверждении Государственной программы поддержки и развития бизнеса «Дорожная карта бизнеса-2020»// <http://primeminister.kz/ru/decisions/25082018-522>.

14. Закон РК 4 июля 2013 года № 129-V «О Национальной палате предпринимателей Республики Казахстан» (с изм. и доп. на 04.05.2020г.) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31416500.

REFERENCES

1. Ukaz Prezidenta Respubliki Kazahstan ot 15 fevralya 2018 goda. № 636 «Ob utverzhenii Strategicheskogo plana razvitiya Respubliki Kazahstan do 2025 goda i priznaniy utrativshimi silu nekotoryih ukazov Prezidenta Respubliki Kazahstan» (s izm. ot 10.09.2019 g.) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=38490966#pos=2;-116 [in Russian].

2. Castels M. (1996) .The Rise of the Network Society. Malden, Mass, Oxford: Blackwell. – P. 155-157.

3. Korten D. (1995). When Corporations Rule the World. West Hartford: Kumarian Press. – P. 221.

4. Cagolov G.N. Revolyuciya Gelbrejta i razvitie teorii konvergencii // Gelbrejt: vozvrashchenie. – М.: Kul'turnaya revolyuciya, 2017. – S. 82-113 [in Russian].

5. Porohovskij A.A. Rol' i sud'ba korporacij // Gelbrejt: vozvrashchenie. – М.: Kul'turnaya revolyuciya, 2017. – S. 157-180 [in Russian].

6. Omurzakov T.K. Problemy gosudarstvennogo upravleniya konkurentnoj sredoj predprinimatel'stva i puti ih resheniya // Vestnik KazEU. – 2008. – № 1 (61). – S. 93-96 [in Russian].

7. Tarasova E.A., Skorobogatova N.V. Razvitie malogo biznesa v Rossijskoj Federacii // Vestnik Doneckogo Nacional'nogo universiteta. – Seriya V: Ekonomika i pravo. – 2016. – № 4. – S. 221-227 [in Russian].

8. Lebedeva S.YU. Regulirovanie i podderzhka malogo i srednego predprinimatel'stva v ES i Rossii // Menedzhment v Rossii i zarubezhom. – 2001. – № 1. – S. 90-96 [in Russian].

9. Kurmanov N.A., Ajbosynova D.A. Innovacionnaya aktivnost' malyh i srednih predpriyatij v Kazahstane i faktory ee razvitiya // Vestnik universiteta «Turan». – 2016. – № 4. – S. 188 – 192 [in Russian].

10. Syzdykov T.U. Puti povysheniya effektivnosti razvitiya malogo predprinimatel'stva i zanyatosti naseleniya v agrarnom sektore ekonomiki (na materialah Akmolinskoj oblasti): avtoref. diss. k.e.n. – Astana, 2005. – 30 s [in Russian].

11. Maloe i srednee predprinimatel'stvo (MSP). Oficial'nyj sajt Komiteta po statistike Ministerstva nacional'noj ekonomiki Respubliki Kazahstan // <https://stat.gov.kz/official/industry/139/statistic/6> [in Russian].

12. RejtingVsemirnogo banka Doing Business (DB) – indeks legkosti vedeniya biznesa// <https://russian.doingbusiness.org/ru/data> [in Russian].

13. Postanovlenie Pravitelstva Respubliki Kazahstan ot 25 avgusta 2018 goda №522 «Ob utverzhdenii Gosudarstvennoy programmy i podderzhki razvitiya biznesa «Dorozhnaya karta biznesa-2020» // <http://primeminister.kz/ru/decisions/25082018-522> [in Russian].

14. Zakon RK ot 4 iyulya 2013 goda №129-V «O Nacional'noj palate predprinimatelej Respubliki Kazahstan» (s izm. i dop. 04.05.2020 g.) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31416500 [in Russian].

А.А. Кайгородцев, И.В. Бордияну, Э.С. Мадиярова

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ШАҒЫН ЖӘНЕ ОРТА БИЗНЕСТІ ДАМУДЫҢ ПЕРСПЕКТИВАЛЫҚ БАҒЫТТАРЫ

Андатпа

Мақалада Қазақстан Республикасында шағын және орта бизнесті дамытудың жағдайы мен перспективалық бағыттары қарастырылады. Қазақстанда шағын және орта кәсіпкерлікті дамытудың алғышарттары анықталды. Шағын және орта бизнестің негізгі көрсеткіштерінің динамикасына талдау жасалған. Шағын және орта кәсіпкерліктің салалық құрылымының ұтымсыздығы анықталды. Бизнес-климатты жақсарту және кәсіпкерлікті дамыту бойынша ел басшылығының жүйелі жұмысының нәтижесінде Doing Business рейтингінде Қазақстанның позициясы жақсарды. Кәсіпкерлікті дамытуға жәрдемдесу мақсатында Қазақстанда іске асырылатын «Бизнестің жол картасы-2020» бағдарламасына талдау жүргізілді. Бұл бағдарлама шағын және орта бизнестің шаруашылық жүргізуші субъектілеріне мынадай бағыттар бойынша мемлекеттік қолдау көрсетуді көздейді: жаңа бизнес-бастамаларды қолдау; кәсіпкерлерді салалық қолдау; валюталық тәуекелдерді төмендету; қаржылық емес шаралар. «Бизнестің жол картасы-2020» бағдарламасының өзі мен оны іске асыру практикасының кемшілігіне оқитын кәсіпкерлер контингентінің шектеулігі мен тұтынушылардың отандық өндірушілерді қолдау деңгейінің төмендігін жатқызуға болады. Шағын және орта кәсіпкерліктің ағымдағы жай-күйін талдау нәтижесінде оны дамытудың мынадай перспективалық бағыттары айқындалды: құзыреттілікті арттыру; сатып алудағы қазақстандық қамту үлесін ұлғайту; шағын кәсіпкерлік саласындағы кооперация; мемлекет пен бизнес-қоғамдастықтың диалогы.

A. Kaigorodtsev, I. Bordiyanu, E.Madiyarova

**PERSPECTIVE DIRECTIONS OF DEVELOPMENT SMALL
AND MEDIUM BUSINESSES IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN**

Annotation

The article discusses the state and promising directions of development of small and medium-sized businesses in the Republic of Kazakhstan. The prerequisites for the development of small and medium-sized businesses in Kazakhstan are defined. The analysis of the dynamics of the main indicators of small and medium-sized businesses is carried out. The irrationality of the branch structure of small and medium-sized businesses is revealed. As a result of the systematic work of the country's leadership to improve the business climate and develop entrepreneurship, Kazakhstan's position in the Doing Business rating has improved. The analysis of the program «Business Roadmap 2020», implemented in Kazakhstan in order to promote the development of entrepreneurship. This Program provides state support to small and medium-sized businesses in the following areas: support for new business initiatives; industry support for entrepreneurs; reduction of currency risks; non-financial measures. The drawback of the «business Roadmap 2020» Program itself and its implementation practices can be attributed to the limited number of trained entrepreneurs and the low level of consumer support for domestic manufacturers. As a result of the analysis of the current state of small and medium-sized businesses, the following promising areas of its development were identified: increasing competence; increasing the share of Kazakhstani content in procurement; cooperation in the field of small business; dialogue between the state and the business community.

DOI 10.52260/2304-7216.2020. 3(40).3
 ЭОЖ 334.012.23
 FTAMP 06.81.12

А.Е. Әдебиетова*, *PhD докторанты*¹
Г.Т. Лесбаева, *э.ғ.д., профессор*¹
Г.Н. Накипова, *э.ғ.д., профессор*²
Қазақ экономика, қаржы және
*халықаралық сауда университеті*¹ *Нұр-*
Сұлтан қ. Қазтұтынуодағы Қарағанды
*экономикалық университеті*²
Қарағанды қ.
 e-mail: fortune_teacher@mail.ru
 *-негізгі автор (хат-хабарларға арналған автор)

**ӘЛЕУМЕТТІК КӘСІПКЕРЛІКТІ ДАМУДАҒЫ ШЕТЕЛДІК ТӘЖІРИБЕ
ЖӘНЕ ОНЫ ҚАЗАҚСТАНДА ҚОЛДАНУ МҮМКІНДІГІ**

Мақалада шетелде әлеуметтік кәсіпкерлікті дамыту тәжірибесі және оны біздің елде қолдану мүмкіндіктері талданып өтті. Дағдарыс жағдайында барлық қолда бар ресурстарды жұмылдыру қажеттілігі артып, кәсіпкерлік әлеуметтік-экономикалық тұрақтылықтың негізгі көздерінің біріне айналууда. Сондықтан мақалада әлемдік экономикада әлеуметтік кәсіпкерлік

тұжырымдамасын қалыптастыру мен іске асырудың теориялық және қолданбалы аспектілері артуы айтылып өтілді. Сонымен қатар әлеуметтік кәсіпкерліктің негізгі ерекшеліктері көрсетілді. Сол себепті шетелдік тәжірибені жалпылау көзі негізінде әлеуметтік кәсіпкерлікті жүзеге асырудағы оны ұйымдастырудың жетекші формалары анықталды. Атап айтқанда, коммерциялық емес үкіметтік емес ұйымдар, әлеуметтік миссиясы бар бизнес, әлеуметтік кооперативтер, сондай-ақ заманауи дамудың басым бағыттары мен негізгі бағыттары қарастырылды. Дүниежүзі елдеріндегі әлеуметтік кәсіпкерлікті мемлекеттік қолдаудың негізі және ерекшеліктері зерттелген. Мақала авторлары алынған ақпарат негізінде Қазақстандағы әлеуметтік кәсіпкерлікті дамыту туралы тұжырымдар жасады және оның ішінде қолдаудың тиімді шаралары бойынша тұжырымдама анықталды. Жинақталған мәліметтер бойынша, мақала авторлары шетелдік озық тәжірибелерді ескере және қолдана отырып, Қазақстанда әлеуметтік кәсіпкерлікті дамыту бойынша өздерінің ұсыныстарын ұсынды. Мақала жазылу барысында кәсіпкерлік және менеджмент зерттеу саласындағы ғылыми журналдар мен мақалалардың әр түрлі дерекқорларымен жұмыс жүргізілді.

Кілт сөздер: әлеуметтік кәсіпкерлік, әлеуметтік кәсіпорындар, қайырымдылық, коммерциялық емес үкіметтік емес ұйымдар, мемлекеттік қолдау, әлеуметтік миссиямен бизнес, әлеуметтік кооперативтер, қоғамдық даму, кәсіпкерлікті дамыту, шетелдік тәжірибе.

Ключевые слова: социальное предпринимательство, социальные предприятия, благотворительность, некоммерческие неправительственные организации, государственная поддержка, бизнес с социальной миссией, социальные кооперативы, социальное развитие, развитие бизнеса, зарубежный опыт.

Keywords: social entrepreneurship, social enterprises, charity, non-profit non-governmental organizations, government support, business with a social mission, social cooperatives, social development, business development, foreign experience.

Кіріспе. Мақаланы зерттеудің негізгі мақсаты – Қазақстанда және халықаралық тәжірибеде әлеуметтік кәсіпкерліктің түсінігі мен мәнін сипаттау, сонымен қатар бұл түсінік белгілерін кешенді бағалау. Қарастырылып отырған мақала міндеті – әлеуметтік кәсіпкерлікті дамытудағы шетелдік тәжірибе мысалында елімізде айқындау мүмкіндіктерін анықтау.

Мақала өзектілігі әлеуметтік кәсіпкерліктің дүниежүзінде теориялық толығымен зерттелмеуі және Қазақстан практикасында қолданылмалуы болып табылады. Ғылыми мақаланы зерттеу барысында әлеуметтік кәсіпкерліктің дамуына әсер ететін факторларын зерделеуге арналған жалпы ғылыми және абстрактілі логикалық әдістер қолданылды.

Қазіргі таңда әлеуметтік кәсіпкерліктің анықтамасына әртүрлі көзқарастар беріліп, шетелде әлеуметтік кәсіпкерлікті қолдаудың озық тәжірибелері сипатталып және

дамыту тәжірибесі қарастырылды. Әлеуметтік кәсіпкерліктің дамуы мәдениет, денсаулық сақтау, білім беру және халықтың басқа да әлеуметтік қажеттіліктеріне қатысты экономика қызметінің көптеген салаларына әсер етеді. Мақсаты пайда табу емес, халықтың әл-ауқатын арттыру болып табылатын әлеуметтік кәсіпкерлікті дамытудың орны әлемдік тәжірибеде жоғары өзектілігін көрсетеді [1]. «Әлеуметтік кәсіпкерлік» термині тек зерттеу ортасында ғана емес, сонымен бірге мемлекеттік саясатты жасаушылар арасында да танымал болып келеді. Бұқаралық ақпарат құралдарында кеңінен таратылуда. Бұл тұжырымдаманың мәні туралы әлі біртұтас идея жоқ, оның анықтамасы бекітілмеген, әлеуметтік немесе кәсіпкерлік қызметті жіктеу үшін критерийлер әзірленбеген.

Сонымен, әлеуметтік кәсіпкерлік және әлеуметтік кәсіпкерлер қатарына филантроптар, қоғамдық белсенділер, қоғамдық

ұйымдар, қоршаған органы қорғаумен айналысатын қоғамдық ұйымдар, басқа әлеуметтік бағыттағы ұйымдар, жеке әлеуметтік мәселелерді шешетін коммерциялық емес және коммерциялық ұйымдар кіреді.

Қазақстанда әлеуметтік кәсіпкерлікті дамытудың мүмкін бағыттары мен оны қолдау қажеттілігі туралы әлі нақты түсінік қалыптасқан жоқ. Кейбір зерттеушілер әлеуметтік мәселелерді шешуге бағытталған әлеуметтік кәсіпкерлік және кәсіпкерлік емес бастамалармен бөліседі. Мұның бәрі әлеуметтік кәсіпкерлікті дамыту және қолдау бойынша мемлекеттік саясатты жасауды қиындатады.

Бұл жұмыстың мақсаты әлеуметтік кәсіпкерлікті дамытудағы халықаралық тәжірибені зерделеу және оны Қазақстанда қолдану мүмкіндігін талдау болып табылады.

Әдебиеттік шолу. Әлеуметтік кәсіпкерлік бойынша ғылыми-зерттеу жұмыстары 70-ші жылдардан бастап пайда бола бастады, сонымен қатар мемлекеттік саясаттың мақсатына айналды. Тақырыпқа қатысты мәселелерді шетелдік ғалымдар Г. Диз (G. Dees) [2], Ф.М. Сантос (F.M. Santos) [3], Дж.С. Морт (G.S. Mort), Дж. Виравардена (J. Weerwardena)[4], А.М. Передо (A.M. Peredo), М. МакЛин (M. MacLean) [5] зерттеді.

Жақын ТМД мемлекеттеріндегі зерттеулерге келсек, Московская [7], Изотова, Зверева [8], Мухин [9], Захарченко [10], Егорова, Есипова [11] сияқты ғалымдарды атап өтуге болады.

Қазақстанда әлеуметтік кәсіпкерлік саласындағы библиография өте аз, сипаттамалық және шолу сипатындағы мақалалар мен еңбектер басым, ал қазақстандық деректер бойынша эмпирикалық зерттеулер жеткіліксіз. Соңғы уақытта қазақстандық ғалымдардың зерттеулеріндегі ғылыми жұмыстар едәуір жанданды.

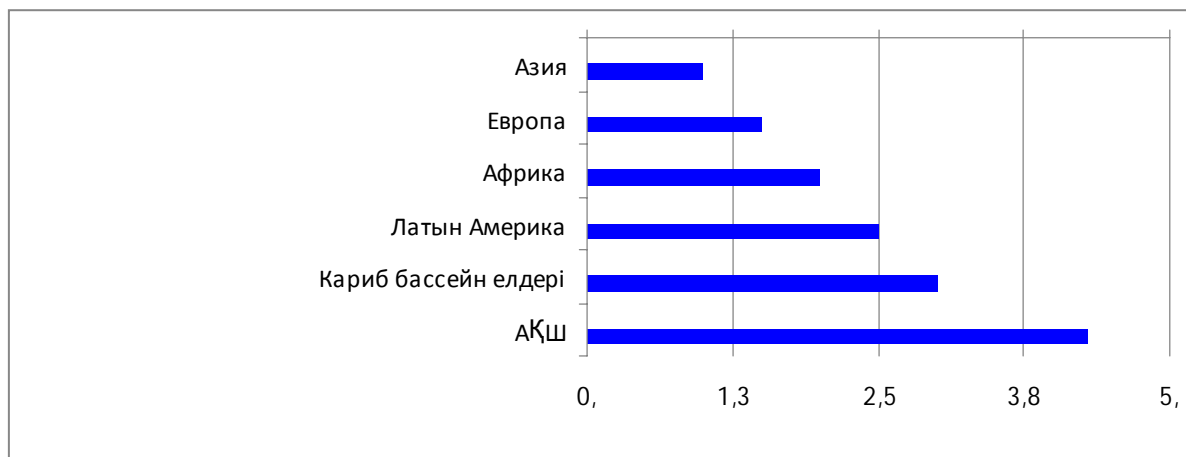
Негізгі бөлім. Қазіргі уақытта шетелде әлеуметтік кәсіпкерлік саласында әр түрлі нысандарда жұмыс жасайтын көптеген фирмалар мен ұйымдар бар.

Әлеуметтік кәсіпкерлікті ерекшелейтін бірнеше оң жақтарын көрсетуге болады. Ең басты ерекшелігі – әлеуметтік кәсіпкерліктегі тұрақтылық және оның модельдерінің орнықтылығы. Тағы бір оң жақтарының бірі әлеуметтік кәсіпкерлік бизнес пен мемлекеттік сектордың үздіктерін жинақтайды. Бір жағынан, бұл жеке сектордың кәсіпкерлік рухын және мәселелерді шешуге арналған экономикалық нарықтардың күшін бейнелейді. Екінші жағынан, ол дұрыс жұмыс істемейтін нарықтардағы жағдайды жақсартуға тырысады және қоғам мүдделерін жеке мүдделерден жоғары қояды. Сондықтан ол әлеуметтік және экологиялық мәселелерді шешуде тек коммерциялық немесе тек қана үкіметтік тәсілге лайықты балама ретінде қызмет етеді.

«Әлеуметтік бизнес» коммерциялық бизнестің әлеуметтік маңызы бар іс-шараларға қатысуын білдіреді. Нарықтық кірісі кемінде 50% болатын жеке немесе аралас ресурстарды пайдаланады және сәйкесінше бір мезгілде коммерциялық және коммерциялық емес қызметті жүзеге асырады. Бұл типті ең аз ұйымдар ұсынады. Мысалы, Rosoco (еріктілер ұйымы), Ашока (әлеуметтік кәсіпкерлердің дүниежүзілік ұйымы), сонымен қатар Oksigen зертханасы (әлеуметтік кәсіпкерлік саласындағы зерттеу және коучинг). Бұл түрге ішінара Бангладештік Graameen Bank кіреді, оның құрамында пайданың бір бөлігі инвестициялық кірісті алуға пайдаланылады, бұл айтарлықтай қаражат жинауға көмектеседі [12].

Бүгінгі таңда әр түрлі елдердегі әлеуметтік кәсіпкерліктің дамуының объективті бағалары 2009 ж. жүргізілген Ғаламдық кәсіпкерліктің мониторингі аясында алынды және оның барысында әлеуметтік кәсіпкерлік қызмет туралы мәліметтер қолданылды.

Әлемнің аймағына байланысты әлеуметтік кәсіпкерлік белсенділік деңгейлері 1-суретте көрсетілді.

Сурет 1. Әлемдегі әлеуметтік кәсіпкерлік белсенділік деңгейлері *

* [15] дерек көзі негізінде авторлармен құрастырылған

1-суретте көрсетілгендей, АҚШ барлық өңірлер арасында әлеуметтік кәсіпкерлік белсенділіктің ең жоғары деңгейіне ие, одан кейінгі үш дамушы аймақ – Кариб елдері, Латын Америкасы және Африка, олар Батыс және Шығыс Еуропа елдеріндегі елдің әлеуметтік кәсіпкерлерінің белсенділігі деңгейінен орташа. Әлеуметтік кәсіпкерлердің белсенділігінің ең төмен деңгейі Таяу Шығыс және Солтүстік Африка елдерінде және Азия аймақтарына тиесілі.

Соңғы 20 жыл ішінде Америка Құрама Штаттарында әлеуметтік кәсіпкерлік саласындағы көптеген әлеуметтік мәселелерді шешуге мамандандырылған ұйымдар санының өсуі байқалады. Мысалы, Teach For America құрылғаннан бері 17000 американдықты оқытып шығарды, әсіресе ауылдық жерлерде. Солтүстік Каролинада дәрі-дәрмекпен емдеу қызметтерін ұсынатын TROSA бағдарламасы аясында қалпына келтірілген адамдарды жалдайтын бірнеше ерекше ұйымдарды (TROSA Moving, TROSA көгалдарға күтім жасау, TROSA жиһаздары мен жақтаулар дүкені) құрды. Қазіргі уақытта шетелде әлеуметтік кәсіпкерлік саласында оның әр түрлі нысандарында жұмыс жасайтын көптеген фирмалар мен ұйымдар бар. «Әлеуметтік бизнес» коммерциялық бизнестің

әлеуметтік мәні бар іс-шараларға қатысуын білдіреді, нарықтық кірісі кемінде 50% болатын жеке немесе аралас ресурстарды пайдаланады және сәйкесінше коммерциялық немесе коммерциялық емес қызметті бір уақытта жүзеге асырады.

Бұл тип IESE бизнес мектебінің шеңберіндегі «Әлеуметтік кәсіпорындардың модельдерін халықаралық салыстырмалы зерттеу», «белгілі бір әлеуметтік проблемаларды жоюға бағытталған жеке әлеуметтік кәсіпкерлердің жобасы» және «коммерциялық кәсіпорындар – салааралық серіктестіктің әлеуметтік практикасы» шеңберіндегі «әлеуметтік кәсіпорынға» сәйкес келеді немесе экономиканы дамыту үшін құрлықаралық желі аясында бірлескен бақылауы бар әлеуметтік кәсіпорын. Бұл типті ең аз ұйымдар ұсынады – мысалы, Poseco (еріктілер ұйымы), Ашока (әлеуметтік кәсіпкерлердің дүниежүзілік ұйымы), сондай-ақ Oxigen Lab (әлеуметтік кәсіпкерлік саласындағы зерттеу және коучинг). Бұл түрдің бір бөлігі – Бангладештегі Grameen Bank, онда пайданың бір бөлігі қомақты қаражат жинауға көмектесетін инвестициялық кіріс алуға жұмсалады. АҚШ-тағы әлеуметтік экономика мен әлеуметтік кәсіпкерліктің жағдайы соңғы санақта көрсетілген [16].

Құрама Штаттардағы әлеуметтік кәсіпорындардағы жұмысшылар санының мәні Еуропадағы әлеуметтік экономика қызметкерлеріне қарағанда әлдеқайда төмен. Америка Құрама Штаттарында санақ жүргізілген кәсіпорындардың кірісі 300 млн-нан асады және 28 штатта 14000 адам жұмыс істейді деп есептеледі. Әлеуметтік кәсіпкерлікті дамытудың халықаралық тәжірибесін талдау бұл құбылыс әлемде кеңінен таралғанын көрсетеді, алайда оның анық еместігіне және көптеген тәсілдердің болуына байланысты статистикалық талдау қиынға соғады.

Әлеуметтік кәсіпкерлік туралы мәліметтер (компанияның құрылғанынан кейін 42 ай) GEM есептерінде ұсынылған, онда ұйымды жіктеудің келесі принциптері бар: коммерциялық емес ұйымдар (1), коммерциялық емес әлеуметтік кәсіпорын (2), гибриді әлеуметтік кәсіпорын (3) және экономикалық гибриді әлеуметтік кәсіпорын (4), сонымен қатар коммерциялық фирмалар массасынан әлеуметтік (5) немесе экологиялық мақсаттағы жеке коммерциялық кәсіпорындар (6). Бұл біздің түсінігімізде әлеуметтік кәсіпкерлікті құрайтын 3, 4, 6 топтар, дегенмен әлеуметтік кәсіпкерлікті талдау кезінде GEM 5-тен басқа барлық топтарды ескереді (таза коммерциялық фирмалар). Әлеуметтік кәсіпорындардың модельдерін халықаралық салыстырмалы зерттеу кеңейтілген анықтама береді, бұл бір мезгілде коммерциялық және коммерциялық емес қызметті жүзеге асыруды және кірістер құрылымында меншікті кірістердің кемінде 50%-ның болуын білдіреді. Бұл әлемдегі әлеуметтік кәсіпкерлікті статистикалық зерттеудің тенденцияларын және оны «әлеуметтік экономика» ретінде түсіндіруді тұтастай көрсетеді. Есептерге сәйкес, жұмыспен қамту және ЕО ЖІӨ-де әлеуметтік экономиканың үлесі кем дегенде 10% құрайды және өсуді жалғастыруда. АҚШ-та әлеуметтік кәсіпкерлік кеңеюде. GEM бағалауы бойынша бұл сала Америка Құрама Штаттарында анағұрлым дамыған (кәсіпкерлік

белсенділіктің шамамен 4% әлеуметтік кәсіпкерлік саласында шоғырланған), Таяу Шығыс және Солтүстік Африка елдері мен Азия аймақтарында аз байқалады. Әлеуметтік кәсіпкерлік секторының көп бөлігі ҰЕҰ басымдық ететін Батыс Еуропа мен АҚШ-ты қоспағанда, гибриді әлеуметтік кәсіпорындардан тұрады. Статистикалық деректерді талдау әлеуметтік кәсіпорындардың белсенділік деңгейінің барлық қаралып жатқан елдер мен аймақтардағы коммерциялық кәсіпорындардың деңгейіне қарағанда төмен екендігін көрсетеді, бұл жеке меншік және «үшінші сектор» арасындағы саланың аралық жағдайын көрсетеді. Алайда елде, аймақта кәсіпкерлік белсенділік деңгейі неғұрлым жоғары болса, әлеуметтік кәсіпкерлік белсенділік деңгейі соғұрлым жоғары болады. Әлеуметтік кәсіпкерліктің салалық таралуы әлеуметтік маңызды салаларға (әлеуметтік қамсыздандыру, спорт және демалыс, қаржы және сақтандыру, мәдениет пен көзілдірік, білім беру, сондай-ақ денсаулық сақтау, тамақ, қоршаған ортаны қорғау және жаңартылатын энергия) бағытталған. Әлеуметтік кәсіпкерлік бюджет қаражатын тартпай-ақ әлеуметтік маңызды мәселелерді шешуге мүмкіндік береді, сондықтан ол белсенді мемлекеттік қолдау объектісі болып табылады. Әлеуметтік кәсіпкерлік саласын дамыту бойынша шаралар кешені қабылданып отыр.

Әлеуметтік кәсіпкерлікті қолдау шаралары, біріншіден, әлеуметтік кәсіпкерлік саласындағы көптеген ұйымдарды қамтитын шағын және орта кәсіпкерлікті қолдаудың жалпы қағидаттарын қолдану; екіншіден, инновациялық бастамаларды қолдау қағидаттарын қолдану, өйткені әлеуметтік кәсіпкерлік көп жағдайда әлеуметтік мәселелерді шешуге стандартты емес тәсілді қолдануды көздейді. Әлеуметтік кәсіпкерлікті қолдау бағыттары оның ерекшеліктерімен анықталады – коммерциялық және коммерциялық емес секторлар арасындағы аралық пози-

ция, жоғары тәуекелдер, қоғам үшін жоғары құндылық, өлшеу нәтижелерінің күрделілігі және стандарттардың анық еместігі [13].

Қазақстандағы әлеуметтік кәсіпкерлікті дамыту үшін ең жақсы шетелдік тәжірибені қолдану бойынша ұсыныстарды әзірлеу үшін, біріншіден, әлеуметтік кәсіпкерлікті қолдау қажеттілігін анықтау қажет, екіншіден, бұл құбылыстың түсінігін нақтылау және ақырында, оң нәтиже бере алатын қолдаудың ең сәтті шараларын таңдау қажет.

Әлеуметтік кәсіпкерлікті дамыту Қазақстанның стратегиялық басымдықтарына толығымен сәйкес келеді. Сонымен қатар әлеуметтік кәсіпкерлік кейбір әлеуметтік мәселелерді мемлекеттің аз қатысуымен және айтарлықтай бюджет қаражатын жұмсамай-ақ шешуге мүмкіндік береді.

Әлеуметтік кәсіпкерлік субъектілерін анықтау кезінде өзін әлеуметтік жауапты кәсіпорындар және гранттар арқылы жұмыс істейтін таза КЕҰ ретінде көрсететін таза коммерциялық фирмаларды алып тастау керек.

Халықаралық тәжірибені талдау негізінде әлеуметтік кәсіпкерліктің келесі өлшемдері орынды болып көрінеді:

– негізгі қызмет әлеуметтік мәселелерді шешуге және әлеуметтік маңызды мақсаттарға қол жеткізуге ықпал етеді;

– кәсіпорын өзін-өзі қамтамасыз етеді және өзінің негізгі қызметінен пайда таба алады;

– пайда негізгі кәсіпорынның негізгі бөлігі ретінде кәсіпорынның негізгі мақсатына жұмсалады.

Жұмыспен қамтуды кәсіпкерліктің әлеуметтік кәсіпкерлікке қатысы бар азаматтардың санаттарын анықтау Қазақстанда алғашқы екі міндеттіге қосымша белгі ретінде мүмкін болып көрінуі мүмкін және кәсіподақтар мен әлеуметтік қорғау органдарының қатысуымен құрылуы керек, олар абсолютті түрде емес, кәсіпорынның жұмыскерлер санына пайыздық үлесте сәйкес келеді. Қазақстанда қолданылуы негізделген әлеуметтік кәсіпкерлікті қолдаудың

мүмкін болатын шараларына келетін болсақ, шетелде қолданылатын ең жақсы тәжірибені Қазақстанда таратқан жөн. Әлеуметтік кәсіпкерлерге қолданылатын қолдау шаралары осы құбылыстың ерекшеліктерімен анықталады.

Біріншіден, ШОБ секторын қолдаудың барлық негізгі шаралары оларға толықтай қолданылады: қаржылық қолжетімділікті қамтамасыз ету мақсатында қаржы нарықтарының тиімділігін арттыру, қызметті кеңейтуге көмектесу, қызметкерлерді қолдау және тәлімгерлік.

Бұдан басқа, қолдаудың нақты бағыттары бар: өнімділікті өлшеу құралдарын нақтылау және стандарттау, Интернет платформаларын дамытуға көмектесу, бірлескен экономика үшін жаңа құралдар және т.б. Халықаралық тәжірибені талдауға сүйене отырып, кейбір бағыттарды Қазақстанда іске асыруды қолдау шараларын ұсынуға болады. Бұл жағдайда әлеуметтік кәсіпкерлік саласындағы саясатты іске асырудың бастапқы нүктесі жеке сектордағы және инновациялық саладағы кәсіпкерлікті қолдау тетіктері ғана емес, сонымен қатар әлеуметтік кәсіпкерлікті қолдаудың нақты тәжірибесі бола алады [14].

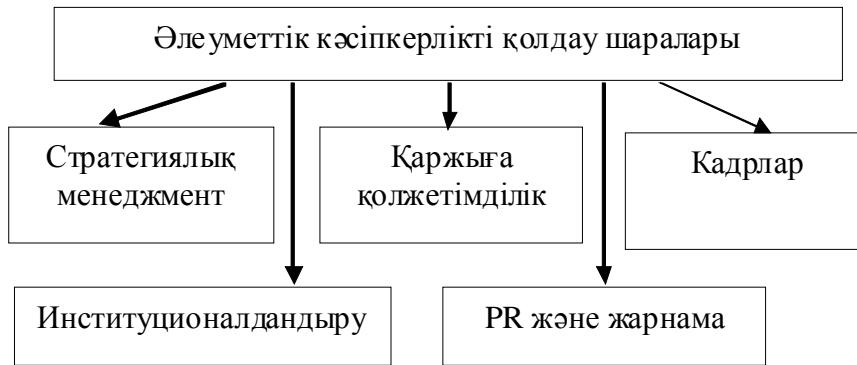
1. Шағын және орта бизнесті қолдауға бағытталған шаралар, өйткені саладағы көптеген кәсіпорындар онша үлкен емес: қаржыға қолжетімділікті арттыру, кәсіпкерлерді оқыту және институционалдық кедергілерді жою.

2. Инновациялық кәсіпкерлікті қолдауға бағытталған шаралар, өйткені әлеуметтік мәселелерді шешу барысында пайда табу үшін көбіне инновациялық идея қажет, оның негізінде бизнес құрылады: инновациялық бастаушыларды қолдау, инновация саласындағы мемлекеттік-жеке серіктестік, кәсіпкерлік қызметтің тиімділігін арттыруды ынталандыру және табысты кеңейту тәжірибесі.

Қазіргі уақытта аталған шаралар топтары Қазақстанда қолданылуда, олар бойын-

ша белгілі бір келісімге қол жеткізілді және қажетті стратегиялық құжаттар қабылданды. Әлеуметтік кәсіпкерлікті қолдау шаралары даулы болып отыр.

3. Әлеуметтік кәсіпкерлікті қолдау шаралары бойынша авторлар келесідей тұжырымдама жасады. Тұжырымдама келесі суретте көрсетілген.

Сурет 2. Әлеуметтік кәсіпкерлікті қолдау шаралары *

*Авторлармен құрастырылған

2-суретте қарастырып өтетін болсақ, әлеуметтік кәсіпкерлікті қолдау шаралары:

1) стратегиялық менеджмент:

- әлеуметтік кәсіпкерлік саласындағы стандарттарды, оның ішінде кәсіпорындардың тиімділігін бағалау стандарттарын және қаржыландыруға өтініш беру стандарттарын, есептілік талаптарын әзірлеу;
- әлеуметтік кәсіпкерліктің нақты критерийлерін енгізуден бастап статистикалық нысандарды нақтылауға дейін статистикалық есепке алуды ұйымдастыру;

2) институционалдандыру:

- аймақтық деңгейде әлеуметтік кәсіпкерлікті қолдаудың арнайы институттарын құру: қорлар, корпорациялар, қауымдастықтар;
- әлеуметтік кәсіпкерлікті институционалдандыру: жаңа ұйымдастырушылық нысандарды, салық салудың жаңа қағидаларын заңнамалық ресімдеу, соның ішінде қайырымдылықты ынталандыру үшін салық шегеру механизмін жетілдіру;
- әлеуметтік кәсіпкерлікпен (оқыту, әлеуметтік қызметтер және т.б.) байланысты қызметті сертификаттауға және лицензиялауға

байланысты институционалдық кедергілерді жою, атап айтқанда, қызметтің әр түрлі түрлеріне қос лицензияны жою;

- әлеуметтік кәсіпкерлік саласындағы стандарттарды, оның ішінде кәсіпорындардың тиімділігін бағалау стандарттарын және қаржыландыруға өтініш беру стандарттарын, есептілік талаптарын әзірлеу;

3) қаржыға қолжетімділік:

- қолда бар қаржы көздері туралы ақпаратты интеграциялайтын, сандық технологияларға қолжетімділікті кеңейтетін ақпараттық жүйелерді құру, мысалы, әлеуметтік кәсіпкерлік туралы ақпаратпен ШОК тізілімін аяқтау;

- бірлескен қаржыландыру моделін қоса алғанда, жаңа қаржы құралдарын құру (ірі ұйымдардың өзара инвестициялары);

- әлеуметтік кәсіпкерлік саласындағы бастамаларды қолдау үшін мамандандырылған қаржылық делдалдар – қорлар мен корпорациялар құру, ШОБ үшін жеке бағдарлама ұйымдастыруға болады;

- несиелер бойынша, үйді жалға беру, коммуналдық төлемдерді төлеу, мемлекет-

тік сатып алуларға жеңілдетілген қолжетімділік беру;

4) PR және жарнама:

– әлеуметтік кәсіпкерлік туралы білімді тарату, бұқаралық ақпарат құралдары, әлеуметтік желілер арқылы танымал ету, әлеуметтік кәсіпкерліктің артықшылықтарын насихаттау, еріктілерді тарту;

– мемлекетаралық деңгейде жаһандық платформалар мен бағдарламаларды іске қосу, әлеуметтік кәсіпкерлік желілерді, кәсіпкерлік қауымдастықтарды дамыту (RIPESS, Еуропаның әлеуметтік экономикасы және т.б. мысалында);

– қолдау саясатын әзірлеуге кәсіпкерлер мен ғылыми ұйымдардың өкілдерін тарту.

Кадрлар:

1) бағалаушыларды әлеуметтік жобаларға оқыту, нәтижелерді өлшеу көрсеткіштерін жасау;

2) әлеуметтік кәсіпорындарды материалдық және материалдық емес ынталандырудың қосымша құралдарын енгізу (оқу, жол ақысы, қосымша демалыс күндері, зейнетақы, медициналық қызмет, сақтандыру т.б.);

3) оқу бағдарламаларын енгізу: жеке кәсіпкерліктің мамандары үшін әлеуметтік кәсіпкерлікті оқыту және керісінше, әлеуметтік кәсіпкерлерді дәстүрлі басқару тәжірибесіне оқыту.

Қорытынды. Әлеуметтік кәсіпкерлік бюджет қаражатын тартпай, әлеуметтік маңызды мәселелерді шешуге мүмкіндік береді, сондықтан ол шетелде белсенді мемлекеттік қолдау объектісі болып табылады. Әлеуметтік кәсіпкерлікті қолдау шаралары, біріншіден, шағын және орта бизнесті қолдаудың жалпы қағидаттарын қолдануды көздейді, екіншіден, олар инновациялық бастамаларды қолдау принциптерін қолданады, үшіншіден, олар әлеуметтік кәсіпкерліктің ерекшеліктерімен анықталады.

Қорытындылай келе, әлеуметтік кәсіпкерлікті дамыту Қазақстан үшін қазіргі кезде өте маңызды. Бұл сізге бюджеттік қаражатты үнемдеу кезінде мемлекеттің «сәтсіздіктері» болып табылатын бірқатар мәселелерді шешуге мүмкіндік береді.

Қазақстанда әлеуметтік кәсіпкерлікті дамытудың басым бағыттары мыналар болуы керек: әлеуметтік кәсіпкерлікке қатысты жүйелі саясатты әзірлеу; оны мемлекеттік саясаттың жеке басымдығы ретінде бөлу; кәсіпкерлікті дамыту; әлеуметтік қолдаудың мемлекеттік қолдаумен пайдалануға арналған бірыңғай анықтамасын әзірлеу; Қазақстандағы әлеуметтік кәсіпкерлікті қолдаудың негізгі бағыттары мен тетіктерін айқындау.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Широкова Г.В. Управление предпринимательской фирмой: Учеб. пособие. – СПб.: Высшая школа менеджмента, 2011. – 382 с.
2. Dees J.G. Framing a theory of social entrepreneurship: building on two schools of practice and thought / J. G. Dees, B. B. Anderson. – A.: ARNOVA Occasional Paper Series, 2006. – P. 1-28.
3. Santos F.M. A positive theory of social entrepreneurship // Journal of Business Ethics. – 2009. – №3. – P. 335-351.
4. Mort G. Social entrepreneurship: towards conceptualization / G. Mort, J. Weerawardena, K. Carnegie // International Journal of Nonprofit and Voluntary Sector Marketing. – 2003. – №8. – P. 76-88.
5. Peredo A. M. Social entrepreneurship: a critical review of the concept / A. M. Peredo and M. MacLean // Journal of World Business. – 2006. – №41. – P. 56-65.
6. Московская А. Социальное предпринимательство в России и в мире: практика и исследования: Учеб. пособие. – М.: Изд. дом Высшей школы экономики. – 2011. – №41. – 284 с.

7. Изотова Г. Социальное предпринимательство как новый общественный институт / Г. Изотова, Н. Зверева // Экономические стратегии. – 2011. – №9. – С. 2-7.
8. Мухин А. В. Эволюция понятия социального предпринимательства. Основные функции социального предпринимательства // Новые технологии. – 2011. – №2. – С. 103-106.
9. Захарченко О.А. От благотворительности к социальному предпринимательству // Вестник Иркутского государственного университета. – 2012. – №3. – С. 296-299.
10. Егорова К.П. Социальное предпринимательство в России: современное состояние / К.П. Егорова, Э.Ю. Есипова // Вестник Международного института менеджмента ЛИНК. – 2012. – № 28. – С. 130-134.
11. Mair J. Social entrepreneurship: What are we talking about? A framework for future research / J. Mair, I. Marti // IESE Business School. – 2004. – № D/546. – P. 106-109.
12. Lepoutre J. Designing a global standardized methodology for measuring social entrepreneurship activity: the Global Entrepreneurship Monitor social entrepreneurship study / J. Lepoutre, R. Justo, S. Terjesen, N. Bosma // Small Business Economics. – 2013. – №3. – P. 693-714.
13. Шеяненко Д.О. Инновационные формы оказания социальных услуг: социальное предпринимательство / Д.О. Шеяненко, Т.Н. Мартынова // Управление инновациями: теория, методология, практика. – 2014. – №11. – С. 111-119.
14. Nicholls A. The legitimacy of social entrepreneurship: reflexive isomorphism in a preparadigmatic field // Entrepreneurship Theory and Practice. – 2010. – № 4. – P. 611-633.

REFERENCES

1. Shirokova G.V. Upravlenie predprinimatelskoi firmoi: Ucheb. posobie. – SPb.: Vysshaya shkola menedzhmenta, 2011. – 382 s. [in Russian].
2. Dees J.G. Framing a theory of social entrepreneurship: building on two schools of practice and thought / J.G. Dees, B.B. Anderson. – A.: ARNOVA Occasional Paper Series, 2006. – P. 1-28.
3. Santos F.M. A positive theory of social entrepreneurship // Journal of Business Ethics. – 2009. – №3. – P. 335-351.
4. Mort G. Social entrepreneurship: towards conceptualization / G. Mort, J. Weerawardena, K. Carnegie // International Journal of Nonprofit and Voluntary Sector Marketing. – 2003. – №8. – P. 76-88.
5. Peredo A. M. Social entrepreneurship: a critical review of the concept / A.M. Peredo and M. MacLean // Journal of World Business. – 2006. – №41. – P. 56-65.
6. Moskovskaya A. Sotsialnoe predprinimatelstvo v Rossii i v mire: praktika i issledovaniya: Ucheb. posobie. – M.: Izd. dom Vysshei shkoly ekonomiki. – 2011. – №41. – 284 s. [in Russian].
7. Izotova G. Sotsialnoe predprinimatelstvo kak novyi obshchestvennyi institut / G. Izotova, N. Zvereva // Ekonomicheskie strategii. – 2011. – №9. – S. 2-7 [in Russian].
8. Mukhin A.V. Evolyutsiya ponyatiya sotsialnogo predprinimatelstva. Osnovnye funktsii sotsialnogo predprinimatelstva // Novye tekhnologii. – 2011. – №2. – S. 103-106 [in Russian].
9. Zakharchenko O.A. Ot blagotvoritelnosti k sotsialnomu predprinimatelstvu // Vestnik Irkutskogo gosudarstvennogo universiteta. – 2012. – №3. – S. 296-299 [in Russian].
10. Egorova K. Sotsialnoe predprinimatelstvo v Rossii: sovremennoe sostoyanie / K. Egorova, E. Esipova // Vestnik Mezhdunarodnogo instituta menedzhmenta LINK. – 2012. – №28. – S. 130-134 [in Russian].

11. Mair J. Social entrepreneurship: What are we talking about? A framework for future research / J. Mair, I. Marti // IESE Business School. – 2004. – № D/546. – P. 106-109.
12. Lepoutre J. Designing a global standardized methodology for measuring social entrepreneurship activity: the Global Entrepreneurship Monitor social entrepreneurship study / J. Lepoutre, R. Justo, S. Terjesen, N. Bosma // Small Business Economics. – 2013. – №3. – P. 693-714.
13. Sheyanenko D.O. Innovatsionnye formy okazaniya sotsialnykh uslug: sotsialnoe predprinimatelstvo / D.O. Sheyanenko, T.N. Martynova // Upravlenie innovatsiyami: teoriya, metodologiya, praktika. – 2014. – №11. – S. 111-119 [in Russian].
14. Nicholls A. The legitimacy of social entrepreneurship: reflexive isomorphism in a preparadigmatic field // Entrepreneurship Theory and Practice. – 2010. – №4. – P. 611-633.

А.Е. Әдебиетова, Г.Т. Лесбаева, Г.Н. Накипова

**ЗАРУБЕЖНЫЙ ОПЫТ РАЗВИТИЯ СОЦИАЛЬНОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА
И ВОЗМОЖНОСТЬ ЕГО ПРИМЕНЕНИЯ В КАЗАХСТАНЕ**

Аннотация

В статье анализируется опыт развития социального предпринимательства за рубежом и возможности его применения в нашей стране. Во время кризиса потребность в мобилизации всех имеющихся ресурсов растет, а предпринимательство становится одним из основных источников социально-экономической стабильности. Таким образом, в статье отмечается рост теоретических и прикладных аспектов формирования и реализации концепции социального предпринимательства в мировой экономике. Кроме того, были представлены основные черты социального предпринимательства. Таким образом, на основе обобщения зарубежного опыта определены ведущие формы организации и реализации социального предпринимательства. В частности, некоммерческие негосударственные организации, бизнес с социальной миссией, социальные кооперативы, а также приоритеты и основные направления современного развития. Изучаются основы и особенности государственной поддержки социального предпринимательства в странах мира. На основании полученной информации авторы статьи сделали выводы о развитии социального предпринимательства в Казахстане, включая концепцию эффективных мер поддержки. Согласно собранным данным, авторы статьи представили свои предложения по развитию социального предпринимательства в Казахстане с учетом и применением лучших мировых практик. При написании статьи велась работа с различными базами данных научных журналов и статей в области исследований бизнеса и менеджмента.

A. Adebietova, G. Lesbaeva, G. Nakipova

**FOREIGN EXPERIENCE IN THE DEVELOPMENT OF SOCIAL ENTREPRENEURSHIP
AND THE POSSIBILITY OF ITS APPLICATION IN KAZAKHSTAN**

Annotation

The article analyzes the experience of developing social entrepreneurship abroad and the possibilities of its application in our country. During a crisis, the need to mobilize all available resources grows, and entrepreneurship becomes one of the main sources of socio-economic stability. Thus, the article notes the growth of theoretical and applied aspects of the formation and implementation of the concept of social entrepreneurship in the world economy. In addition, the main features of social entrepreneurship were presented. Thus, based on the generalization of foreign experience, the leading

forms of organization and implementation of social entrepreneurship are identified. In particular, non-profit non-governmental organizations, businesses with a social mission, social cooperatives, as well as the priorities and main directions of modern development. The basics and features of state support for social entrepreneurship in the countries of the world are studied. Based on the information received, the authors of the article made conclusions about the development of social entrepreneurship in Kazakhstan, including the concept of effective support measures. According to the collected data, the authors of the article presented their proposals for the development of social entrepreneurship in Kazakhstan, taking into account and applying the best world practices. When writing the article, I worked with various databases of scientific journals and articles in the field of research in the field of business and management.

DOI 10.52260/2304-7216.2020. 3(40).4
УДК 338.439.22 (574)
ГРНТИ 06.71.07

Б.Б. Доскалиева*, д.э.н, профессор¹
А.С. Байдалинова, докторант PhD²
Карагандинский экономический
университет Казпотребсоюза¹

г. Караганда
Атырауский университет нефти и газа им. С. Утебаева²
г. Атырау

e-mail: doskalievab@mail.ru

*- основной автор (автор для корреспонденции)

РАЗВИТИЕ АПК КАК ОСНОВА ПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ КАЗАХСТАНА

В современных условиях развитие агропромышленного комплекса, включающего материальные, финансовые и трудовые ресурсы, является крайне важным для продовольственной безопасности государства. Агропромышленный комплекс Республики Казахстан, в который входит сельское хозяйство и переработка продуктов питания, является основным поставщиком продовольствия населению страны и от его успешной деятельности напрямую зависит состояние продовольственной безопасности Казахстана. Целью исследования данной статьи является раскрытие роли, значения АПК для обеспечения продовольственной безопасности Казахстана, выявление зависимости производства продуктов питания от различных факторов, на основе использования методов математического моделирования – корреляционно-регрессионного анализа. Объектом исследования в данной статье выступает АПК Казахстана. В статье рассмотрено влияние на объем выпуска продукции сельского хозяйства следующих факторов: субсидии, инвестиции в основной капитал, объем кредитования, уровень активности в области инновации, уровня занятости в сельском хозяйстве. Выявлено, что наибольшее влияние на объем выпуска продукции сельского хозяйства оказывает государственная поддержка АПК в форме финансового инструмента – субсидирования и инвестиций в основной капитал сельского хозяйства. Показано, что наметилась отрицательная тенденция в развитии сельского хозяйства и АПК Казахстана, как отток трудовых ресурсов из отрасли из-за низкой заработной платы. Авторы пришли к выводу, что пока в АПК Казахстана не будет обеспечен достаточный приток инвестиций с целью реализации масштабной модернизации и реконструкции сельскохозяйст-

венного производства, техническое и технологическое отставание будет сохранено в промышленности, следовательно, проблема повышения конкурентоспособности данной отрасли будет особенно реальной. В результате авторы предлагают в дальнейшем в качестве совершенствования государственной политики в сфере развития АПК осуществлять меры активной государственной поддержки АПК, не нарушающих правила ВТО, разработать программы адресной продовольственной помощи социально-незащищенных слоев населения.

Ключевые слова: агропромышленный комплекс, продовольственная безопасность, ресурсы, финансирование, кредитование, инновации, физическая доступность продовольствия, безопасность, экономическая безопасность, государственная поддержка.

Кілт сөздер: агроөнеркәсіптік кешен, азық-түлік қауіпсіздігі, ресурстар, қаржыландыру, несиеу, инновациялар, азық-түліктің нақты қолжетімділігі, қауіпсіздік, экономикалық қауіпсіздік, мемлекеттік қолдау.

Keywords: agro-industrial complex, food security, resources, financing, lending, innovation, physical availability of foodstuffs, safety, economic security, state support.

JEL classification: Q00, Q18

Введение. Агропромышленный комплекс считается одним из значимых секторов национальной экономики, который создает продовольственную и экономическую безопасность государства, в том числе трудовой, поселенческий потенциал сел. Членство нашей республики в Евразийском экономическом союзе и во Всемирной торговой организации создают возможности и в тоже время предъявляют повышенные требования к факторам конкурентоспособности на внутреннем и на внешних рынках.

Согласно Закона РК «О государственном регулировании развития агропромышленного комплекса и сельских территорий», основными критериями обеспечения продовольственной безопасности считаются: физическая доступность продуктов питания, их экономическая доступность и гарантия безопасности пищи [1]. При этом под физической доступностью продуктов питания понимается наличие продуктов питания по всей республике в любой момент времени и в количествах, необходимых для удовлетворения нужд населения. Физическая доступность продуктов питания характеризуется внутренним производством продуктов питания, импортом продовольствия, состоянием АПК.

Одним из ключевых составляющих экономической безопасности государства считается обеспечение продовольственной безопасности страны. Но множество работ, которые касаются проблем экономической безопасности, не только не рассматривают ее в составе и во взаимосвязи с экономической безопасностью, но и даже не включают в компоненты национальной безопасности. При этом АПК государства создает ресурсный потенциал обеспечения продовольственной безопасности страны, формирует продовольственную независимость государства.

Целью исследования данной статьи является раскрытие роли, значения АПК для обеспечения продовольственной безопасности Казахстана, выявление зависимости производства продуктов питания от различных факторов, на основе использования методов математического моделирования – корреляционно-регрессионного анализа.

Обзор литературы. В научной литературе термин «продовольственная безопасность» появился относительно недавно и считается новой экономической категорией. Термин «food security» с английского переводится двояко и обозначает продовольственную безопасность и продовольственную обеспеченность.

Проблемам обеспечения продовольственной безопасности государства с позиции развития АПК уделено достаточно внимания в научных кругах и освещаются в работах следующих авторов: Шевченко Т.В. [2], Алтухов А.И. [3], Григорьева М.А. [4], Кендюх Е.И. [5], Есжанова Ж.Ж. [6], Кучин С.А. [7], Мельников Б.А. [8], Потапов А.П. [9] и др. Однако в работах казахстанских ученых в последнее время исследования развития АПК, как основы продовольственной безопасности не осуществлялось, а от развития ресурсного потенциала АПК, как известно, зависит внутреннее производство продуктов питания, удовлетворенность внутреннего спроса за счет отечественного производства.

Основная часть. Рассмотрим, как воздействуют на развитие АПК, такие факторы как: субсидии, инвестиции в основной капитал, кредиты, уровень инновационной ак-

тивности, среднемесячная номинальная заработная плата в отрасли «сельское, лесное и рыбное хозяйство».

Оказываемая государственная поддержка АПК в целом и сельского хозяйства в частности реализуется через такие инструменты, как субсидирование, финансовый лизинг, гарантирование кредитов и процентных ставок по ним.

На рисунке 1 показаны графики валового выпуска продукции (услуг) сельского хозяйства и его субсидирования в динамике за 2010-2018 годы.

При этом рассчитанный коэффициент корреляции $r = 0,85$, и коэффициент детерминации $R^2 = 0,72$, что говорит о высоком качестве построенной математической модели. Государственная поддержка АПК в виде финансового инструмента субсидирования оказывает существенное влияние на объем продукции (услуг) сельского хозяйства.

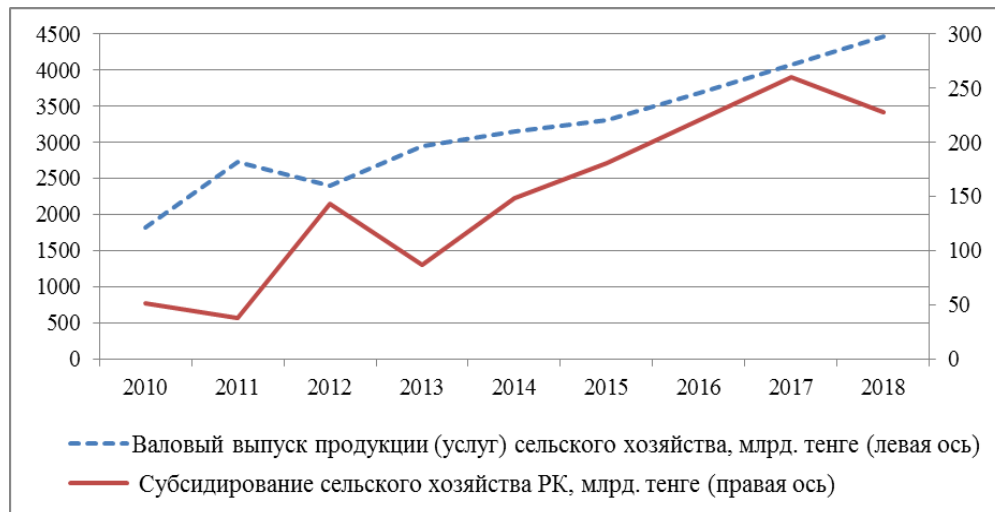

Рисунок 1. Валовой выпуск продукции (услуг) сельского хозяйства и его субсидирование за 2010-2018 годы *

* Рассчитан автором

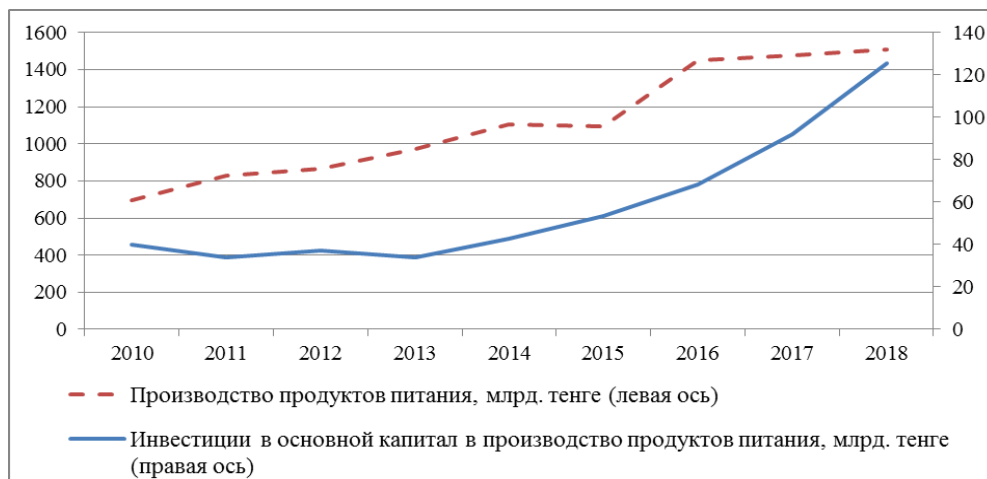

Рисунок 2. Инвестиции в основной капитал сельского хозяйства и объема производства продуктов питания за 2010-2018 годы *

* Рассчитан автором

На рисунке 2 показаны графики инвестиций в основной капитал сельского хозяйства и объема производства продуктов питания за 2010-2018 годы. Уравнение регрессии для зависимости производства продуктов питания от инвестиций в основной капитал сельского хозяйства имеет следующий вид:

$$y=8,225 x+628,6.$$

Рост инвестиций в основной капитал на

1 единицу влечет за собой увеличение объема производства продуктов питания на 8,225 единиц, т.е. имеет высокую чувствительность. При этом коэффициент корреляции $r = 0,86$, что свидетельствует о сильном влиянии на рост объема производства продуктов питания инвестиций в основной капитал сельского хозяйства. Коэффициент детерминации $R^2 = 0,732$, что говорит о высоком качестве построенной математической модели.

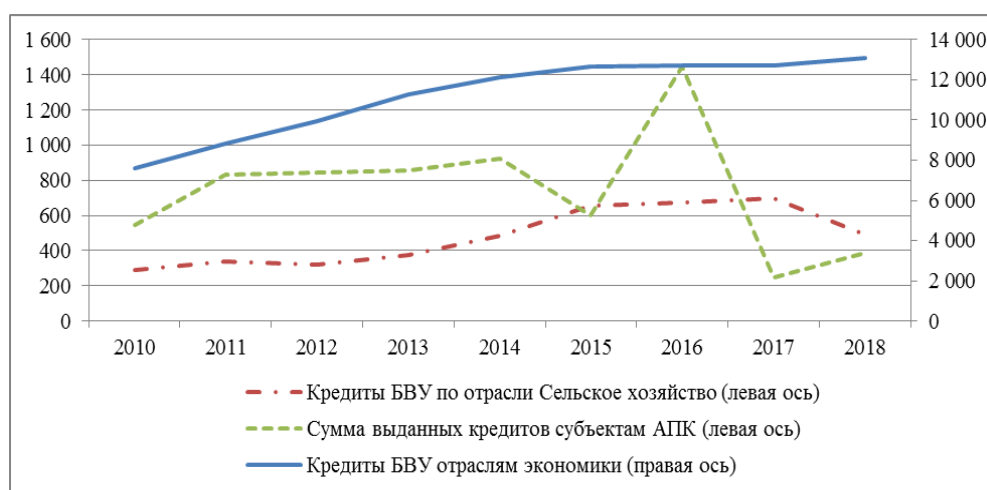

Рисунок 3. Динамика объема кредитования экономики в целом, сельского хозяйства и субъектов АПК за период 2010-2018 годы, млрд тенге

* Рассчитан автором

Удельный вес кредитов сельскому хозяйству в общем объеме кредитов экономике не превышает 5,5%, а для субъектов АПК не более 11% (рис. 3).

Если объемы кредитования экономики в целом и сельского хозяйства имеют тенденцию стабильного роста, то кредитование субъектов АПК имеет неравномерный характер. Такие провалы особенно сильны после девальвации тенге 2014 года, а рост связан с реализацией программы развития АПК на 2017-2021 годы.

На рисунке 4 показаны графики уровня активности в области инноваций и объема производства продуктов питания в Казахстане за 2010-2018 годы.

Визуальный и количественный анализ рисунка 4 позволяет сделать вывод о сильной взаимосвязи между этими двумя показателями с коэффициентом корреляции, равным $r = 0,853$, и коэффициентом детерминации $R^2 = 0,727$, что говорит о высоком качестве построенной математической модели.

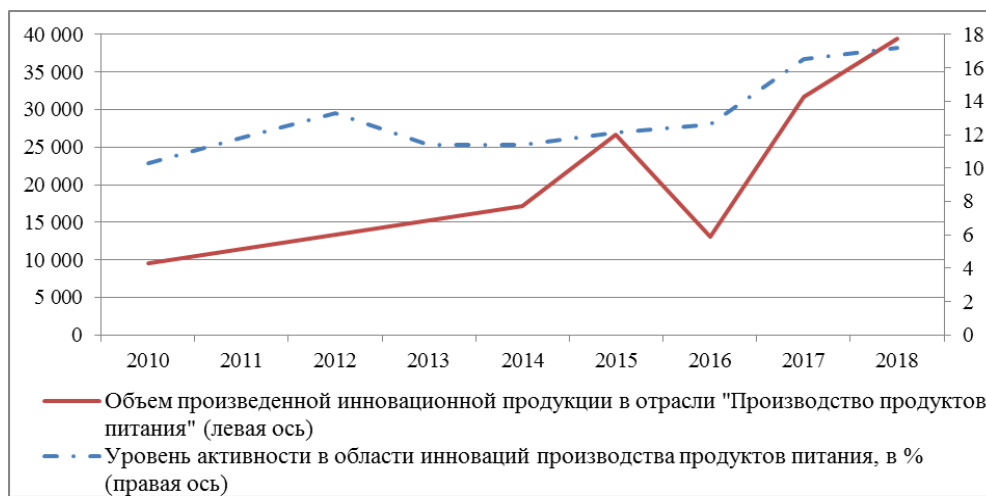

Рисунок 4. Уровень активности в области инноваций и объем производства продуктов питания в Казахстане за 2010-2018 годы *

* Рассчитан автором

На рисунке 5 показаны графики динамики занятого населения и среднемесячной номинальной заработной платы в отрасли «сельское, лесное и рыбное хозяйство». Визуальный и количественный анализ рисунка 5 позволяет сделать вывод о сильной обратной взаимосвязи между этими двумя показателями с коэффициентом корреляции, равным $r = -0,97$, что приводит к выводу о непривлекательности в финансовом плане отрасли. Такое положение вещей можно считать угрозой для продовольственной безопасности, т.к. отток трудовых ресурсов из

отрасли может привести к дефициту кадров и снижению производства продукции.

Между числом квалифицированных работников, имеющих явную тенденцию снижения, и среднемесячной номинальной заработной платой в отрасли «сельское, лесное и рыбное хозяйство», получен коэффициент корреляции, равным $r = -0,94$. Отток квалифицированных работников из отрасли также является сильной угрозой для обеспечения продовольственной безопасности, поскольку без таких кадров невозможно обеспечить инновационное развитие АПК.

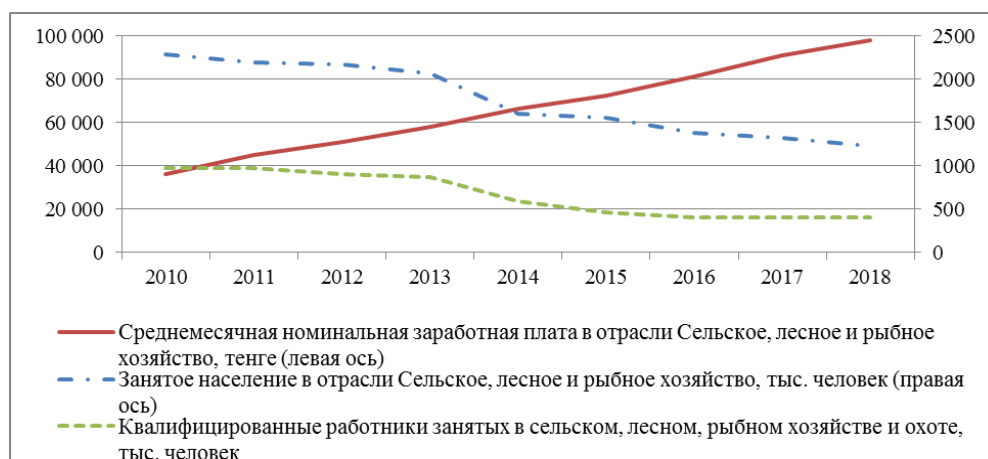

Рисунок 5. Занятое население, в том числе квалифицированные работники, и среднемесячная номинальная заработная плата в отрасли «сельское, лесное и рыбное хозяйство» в Казахстане за 2010-2018 годы *

* Рассчитан автором

Таким образом, наибольшее влияние на объем выпуска продукции сельского хозяйства оказывает государственная поддержка АПК в форме финансового инструмента – субсидирования и инвестиций в основной капитал сельского хозяйства. В качестве отрицательной тенденции следует отметить отток трудовых ресурсов из отрасли сельского хозяйства из-за низкой заработной платы.

Выводы. Необходимость достижения продовольственной и экономической безопасности страны, удовлетворение потребностей граждан в продуктах питания и рост социально-экономической эффективности сельского хозяйства обуславливают первоочередную задачу роста конкурентоспособности отечественного агропромышленного комплекса. Значение и роль АПК для продовольственной безопасности выражается в ресурсном обеспечении процесса производства продуктов питания. Разрыв в цепочке поставок ресурсов от производителя сельскохозяйственной продукции и производителя продуктов питания до конечного потребителя приводит к недостаточной продовольственной безопасности госу-

дарства в целом, делает его зависимым от импорта продовольствия. Особенно данное актуально в условиях финансового кризиса, санкции со стороны развитых государств в отношении России. Проведенное исследование в данной статье позволяет сделать следующие выводы: государственная поддержка АПК в виде финансового инструмента субсидирования оказывает существенное влияние на объем продукции (услуг) сельского хозяйства, коэффициент детерминации $R^2 = 0,72$, рост инвестиций в основной капитал на 1 единицу влечет за собой увеличение объема производства продуктов питания на 8,225 единиц; удельный вес кредитов сельскому хозяйству в общем объеме кредитов экономике не превышает 5,5%, а для субъектов АПК не более 11%; уровень активности в области инноваций оказывает существенное влияние на объем производства продуктов питания, коэффициент детерминации $R^2 = 0,727$; между числом квалифицированных работников, имеющих явную тенденцию снижения, и среднемесячной номинальной заработной платой в отрасли «сельское, лесное и рыбное хозяйство», получен коэффициент кор-

реляции, равным $r = -0,94$. Без высокоэффективного и конкурентоспособного агропромышленного производства решение многих первичных и стратегических проблем невозможно для развития экономики страны и формирования цивилизованного агропродовольственного рынка. Поэтому, пока в АПК Казахстана не будет обеспечен достаточный приток инвестиций с целью реализации масштабной модернизации и реконструкции сельскохозяйственного про-

изводства, техническое и технологическое отставание будет сохранено в промышленности, следовательно, проблема повышения конкурентоспособности будет особенно реальной. Государству необходимо продолжить активную государственную поддержку АПК, при этом, не нарушая правила ВТО, разработать программы адресной продовольственной помощи социально-незащищенных слоев населения.

ЛИТЕРАТУРА

1. Закон Республики Казахстан «О государственном регулировании развития агропромышленного комплекса и сельских территорий» от 8 июля 2005 года №66.
2. Шевченко Т.В. Государственная поддержка устойчивого развития сельскохозяйственного производства как основа продовольственной безопасности страны / Т. В. Шевченко. – Текст: непосредственный // Молодой ученый. – 2015. – №5(85). – С. 223-227. – URL: <https://moluch.ru/archive/85/16029/> (Дата обращения: 30.08.2020).
3. Алтухов А.И. Проблемы и перспективы развития агропромышленного производства: Моногр. / А.И. Алтухов, Л.Б. Винничек, А.А. Галиуллин. – Пенза: Пензенская ГСХА, 2016. – 150 с.
4. Григорьева М.А. Сущность и содержание процесса обеспечения продовольственной безопасности России / М.А. Григорьева // Молодой ученый. – 2012.– №2. – С. 113–116.
5. Кендюх Е.И. Обеспечение продовольственной безопасности страны на основе повышения конкурентоспособности АПК: теория, методология, практика: на материалах Республики Казахстан: автореф. дис. ... д-ра экон. наук Е.И. Кендюх. – Новосибирск, 2014. – 51 с.
6. Есжанова Ж.Ж. Механизм обеспечения продовольственной безопасности в Республике Казахстан (на примере Восточно-Казахстанской области): автореф. дис. на соиск. уч. ст. канд. экон. наук / Ж.Ж. Есжанова. – Алматы, 2009. – 26 с.
7. Кучин С.А. Мировой опыт финансовой поддержки аграрного сектора экономики и возможность его адаптации в России [Электронный ресурс] // Управление экономическими системами. – Режим доступа: <http://www.uecs.ru/uecs44-442012/item/1497-2012-08-03-10-57-04/>
8. Мельников Б.А. Агропромышленный комплекс и его роль в обеспечении национальной продовольственной безопасности [Электронный ресурс] / Б.А. Мельников // Политематический сетевой электронный научный журнал Кубанского государственного аграрного университета. – 2017. – №128. – С. 1350-1361.
9. Потапов А.П. Ресурсное обеспечение продовольственной независимости России в условиях экономических санкций / А.П. Потапов // Научное обозрение: теория и практика. – 2016. – №2. – С. 29-39.

REFERENCES

1. Zakon Respubliki Kazakhstan «O gosudarstvennom regulirovanii razvitiya agropromy'shленного комплекса i sel'skih territorij» ot 8 iyulya 2005 goda №66 [in Russian].
2. Shevchenko T.V. Gosudarstvennaya podderzhka ustojchivogo razvitiya sel'skohozyajstvennogo proizvodstva kak osnova prodovol'stvennoj bezopasnosti strany' / T.V. Shevchenko. – Tekst: neposredstvenny'j // Molodoj ucheny'j. – 2015. – №5 (85). – S. 223-227. – URL: <https://moluch.ru/archive/85/16029/> (Data obrashheniya: 30.08.2020) [in Russian].
3. Altuhov A.I. Problemy' i perspektivy' razvitiya agropromy'shленного производства: Monogr. / A.I. Altuhov, L.B. Vinnichuk, A.A. Galiullin. – Penza: Penzenskaya GSXA, 2016. – 150 s. [in Russian].
4. Grigor'eva M.A. Sushhnost' i sodержanie processa obespecheniya prodovol'stvennoj bezopasnosti Rossii / M.A. Grigor'eva // Molodoj ucheny'j. – 2012. – №2. – S. 113-116 [in Russian].
5. Kendyuh E.I. Obespechenie prodovol'stvennoj bezopasnosti strany' na osnove povy'sheniya konkurentosposobnosti APK: teoriya, metodologiya, praktika: na materialah Respubliki Kazakhstan: avtoref. dis. ... d-ra e'kon. nauk E.I. Kendyuh. – Novosibirsk, 2014. – 51 s. [in Russian].
6. Eszhanova Zh.Zh. Mehanizm obespecheniya prodovol'stvennoj bezopasnosti v Respublike Kazakhstan (na primere Vostochno-Kazahstanskoj oblasti): avtoref. dis. na soisk. uch. st. kand. e'kon. nauk / Zh. Zh. Eszhanova. – Almaty, 2009. – 26 s. [in Russian].
7. Kuchin S.A. Mirovoj opyt finansovoj podderzhki agrarnogo sektora e'konomiki i vozmozhnost' ego adaptacii v Rossii [E'lektronny'j resurs] // Upravlenie e'konomicheskimi sistemami. – Rezhim dostupa: <http://www.uecs.ru/uecs44-442012/item/1497-2012-08-03-10-57-04/> [in Russian].
8. Mel'nikov B.A. Agropromy'shlenny'j kompleks i ego rol' v obespechenii nacional'noj prodovol'stvennoj bezopasnosti [E'lektronny'j resurs] / B.A. Mel'nikov // Politematicheskij setevoj e'lektronny'j nauchny'j zhurnal Kubanskogo gosudarstvennogo agrarnogo universiteta. – 2017. – №128. – S. 1350-1361 [in Russian].
9. Potapov A.P. Resursnoe obespechenie prodovol'stvennoj nezavisimosti Rossii v usloviyah e'konomicheskikh sankcij / A.P. Potapov // Nauchnoe obozrenie: teoriya i praktika. – 2016. – № 2. – S. 29-39 [in Russian].

Б.Б. Доскалиева, А.С. Байдалинова

АӨК ДАМУЫ ҚАЗАҚСТАННЫҢ АЗЫҚ-ТҮЛІК ҚАУІПСІЗДІГІНІҢ НЕГІЗІ РЕТІНДЕ

Аңдатпа

Қазіргі жағдайда агроөнеркәсіптік кешенді дамыту, оның ішінде материалдық, қаржылық және еңбек ресурстары мемлекеттің азық-түлік қауіпсіздігі үшін өте маңызды. Ауыл шаруашылығы мен тамақ өнімдерін қайта өңдеуді қамтитын Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік кешені ел тұрғындарына азық-түліктің негізгі жеткізушісі болып табылады және Қазақстандағы азық-түлік қауіпсіздігінің жағдайы оның табысты қызметіне тікелей байланысты.

Бұл мақаланың мақсаты (математикалық модельдеу әдістері) – корреляция және регрессиялық талдауды қолдану негізінде, азық-түлік өндірісінің әр түрлі факторларға тәуелділігін анықтай отырып, Қазақстандағы азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етудегі агроөнеркәсіптік кешеннің ролін, маңызын ашып көрсету.

Бұл мақаладағы зерттеу нысаны – Қазақстанның агроөнеркәсіп кешені. Мақалада ауылшаруашылық өнімінің көлеміне келесідей факторлардың әсері зерттелген: субсидиялар, негізгі капиталға инвестициялар, несиелеу көлемі, инновация саласындағы белсенділік деңгейі, ауыл шаруашылығындағы жұмыспен қамту деңгейі. Агроөнеркәсіптік кешенді қаржылық құрал түрінде мемлекеттік қолдау – ауыл шаруашылығының негізгі капиталына субсидиялар мен инвестициялардың – ауылшаруашылық өнімдерінің көлеміне ең көп әсер ететіндігі анықталды. Қазақстанның ауылшаруашылығы мен агроөнеркәсіптік кешенін дамытуда теріс тенденция болғандығы көрсетілген, өйткені еңбек ресурстары төмен жалақыға байланысты бұл саладан көптеп кеткен.

Авторлар ауылшаруашылық өндірісін ауқымды модернизациялау мен қайта құруды жүзеге асыру үшін Қазақстанның агроөнеркәсіптік кешеніне инвестициялар жеткілікті қамтамасыз етілмейінше, салада техникалық және технологиялық артта қалушылық болады деген қорытындыға келді, сондықтан осы саланың бәсекеге қабілеттілігін арттыру проблемасы әсіресе өзекті болады. Нәтижесінде авторлар болашақта агроөнеркәсіптік кешенді дамыту саласындағы мемлекеттік саясатты жетілдіруді, ДСҰ ережелерін бұзбайтын агроөнеркәсіптік кешенді белсенді мемлекеттік қолдау шараларын жүзеге асыруды, халықтың әлеуметтік қорғалмаған топтарын азық-түлікпен қамтудың атаулы көмек бағдарламаларын әзірлеуді ұсынады.

B. Doskalieva, A. Baidalinova

**DEVELOPMENT OF THE AGRO-INDUSTRIAL COMPLEX AS THE BASIS
OF FOOD SECURITY IN KAZAKHSTAN**

Annotation

In modern conditions, the development of the agro-industrial complex, including material, financial and labor resources, is extremely important for the food security of the state. The agro-industrial complex of the Republic of Kazakhstan, which includes agriculture and food processing, is the main supplier of food to the population of the country and the state of food security of Kazakhstan directly depends on its successful activity. The purpose of this article is to disclose the role, significance of the agro-industrial complex for ensuring food security in Kazakhstan, identifying the dependence of food production on various factors, based on the use of mathematical modeling methods – correlation and regression analysis. The object of research in this article is the agro-industrial complex of Kazakhstan. The article examines the impact on the volume of agricultural output of the following factors: subsidies, investments in fixed assets, the volume of lending, the level of activity in the field of innovation, the level of employment in agriculture. It was revealed that the state support of the agro-industrial complex in the form of a financial instrument – subsidies and investments in fixed assets of agriculture – has the greatest impact on the volume of agricultural production. It is shown that there has been a negative trend in the development of agriculture and the agro-industrial complex of Kazakhstan, as an outflow of labor resources from the industry due to low salary. The authors came to the conclusion that until a sufficient inflow of investments is ensured in the agro-industrial complex of Kazakhstan in order to implement large-scale modernization and reconstruction of agricultural production, the technical and technological lag will remain in the industry, therefore, the problem of increasing the competitiveness of this industry will be especially real. As a result, the authors propose, in the future, to improve the state policy in the field of agro-industrial complex development, to implement measures of active state support for the agro-industrial complex that do not violate the WTO (World Trade Organization) rules, to develop programs for targeted food assistance to socially unprotected segments of the population.

S. Tokenova*, senior lecturer¹**A. Aitkhozhina**, master, senior lecturer²*S. Seifullin Kazakh AgroTechnical University¹**Nur-Sultan c.**Kazakh University of Economics, Finance
and International Trade²**Nur-Sultan c.*

e-mail: alia_eleusizovna@mail.ru

*- main author (author for correspondence)

**ECONOMIC EFFICIENCY FROM THE IMPLEMENTATION
OF NEW TECHNOLOGIES FOR CROPS**

Transformations in the food sector are primarily associated with technological reform of the industry. Currently, society is beginning to understand the priority role of high-performance production as a strategic factor for achieving the competitiveness of domestic agribusiness, but the tools of economic analysis and assessment of the effectiveness of innovation, namely for the introduction of progressive technologies that are adequate to modern market conditions, are currently absent in agricultural economic science, which does not allow to single out separately and accurately the influence of technology on productivity growth.

The article discusses the decision on whether the introduction of new technology in agriculture is rationally sound is made in terms of cost advantages representing the combined savings of all operating resources (human labor, materials, capital investment) that agricultural enterprise receives as a result of using advanced technologies in organic farming and soil management and which ultimately results in increasing income in agricultural planning and economic.

It was also revealed that the economic efficiency of the measures depends on the ratio of the values of the stored crop, taking into account its quality and the cost of using plant protection products soil protection products.

It is quite fully determined by indicators of net income, cost and labor productivity and. But each of these indicators highlights only one side of the business process. Therefore, the economic efficiency of plant protection measures can be characterized only by a set of indicators.

Keywords: economic process, economic efficiency, zero technology, minimal technology, agricultural planning, wheat production, labor productivity, complex tractor, environmental situation, the cost of production.

Кілт сөздер: экономикалық процесс, экономикалық тиімділік, нольдік технология, минималды технология, ауыл шаруашылықты жоспарлау, бидай өндірісі, еңбек өнімділігі, трактор комплексі, экологиялық жағдай, өнімнің өзіндік құны.

Ключевые слова: экономический процесс, экономическая эффективность, нулевая технология, минимальная технология, планирование сельского хозяйства, производство пшеницы, производительность труда, комплекс тракторов, экологическая ситуация, себестоимость продукции.

Jel classification: J23

Introduction. The economic efficiency of technologies depends on the ratio of the conserved harvested crops, taking into account its quality and the cost of using crop protection agents. It is quite fully determined by the indicators of net income, cost of production, and labor capacity. But each of these indicators highlights only one aspect of the economic

process. Therefore, the economic efficiency of measures to introduce technologies can only be characterized by a set of indicators.

The theory and methodology of this thesis are based on the problems of evaluating the effectiveness of the application of one or another innovative technology for the cultivation of grain in general and grain in particular.

The information base for research includes the statistics of Mongolia, immediate information from the Ministry of Agriculture, scientific publications on the studied issue and other sources.

The following methods have been used for conducting this research: abstract-logical, statistical-economic.

Literature review. Based on the research results, published in [1] Social and educational project L'Association 1901 «SEPIKE» to improve knowledge in the field of economics. ISSN (print): 2196-9531, Index Copernicus ICV 5.15, 2019; [2] in the IOP conferences: Earth and Environmental Sciences doi: 10.1088 / ISSN: 1755-1307, vol. 341, 2019 (SciVerse Scopus); [3] Topical issues of modern science and education: materials of the XVII international scientific and practical conference (Kirov, April 17-20, 2018) / Kirov branch of the Moscow Financial and Law University MFLA. – Kirov: MFYuA, 2018. – 897 p. ISBN 978-5-94811-286-2 (RSCD); [4] Eurasian international scientific-analytical journal «Problems of modern economics», 2011.

The existing domestic methods of assessing the effectiveness new agricultural technology's introduction analyze only the economic aspect of problem. They are applied only to the conditions of the planned economy. The existing domestic methods for assessing the effectiveness of the introduction of new agricultural technologies do not allow to provide separately and accurately the influence of technology on the increase in productivity. In addition, the applied methods of economic assessment of technologies require improvement.

Research on the development of grain production (wheat). The country's economy has developed a steady price disparity for

agricultural products and the resources needed for wheat production. Tariffs for energy resources are increasing, prices for farming machinery, equipment, and fuel are rising, and prices for crop products remain low. In these conditions, it is necessary to increase production per unit area at a minimum cost.

There is an increasing need for the use of advanced scientific developments, where high productivity of crop production will be achieved mainly due to the technologies used and with the limited use of herbicides.

The evaluation of economic efficiency of wheat cultivation is based on the computation of yield, upon which the volume of sales depends, and therefore the net income and the level of profitability [4].

The lower the cost of grain production is, the higher is the economic efficiency of grain growing and production. The performance indicators reflect the use of all inputs of production: land, labor, and material resources. The main indicators are the manufacturing costs, profitability, net income per unit of area, and costs per unit of production.

Regardless of the yield level, there are constant expenses that the farmer bears on each hectare of crops: plowing, cultivation, harrowing, seed rolling, seeding, sowing, seeds, harvesting, etc. These are unavoidable expenses. You can reduce them using 'low-cost technologies' for a certain, short time or at the expense of the quality of crops, which will inevitably affect the productivity of the fields over time. Moreover, it will affect them downwards. Thus, the larger is the hectare, the higher are the costs. Conclusion: to look for ways to reduce fixed costs [5].

The technology of minimum tillage has gained global significance due to its environmental and economic advantages, which include limiting wind and water erosion of the soil, as well as a significant reduction in production costs. The positive elements of the minimum technology are reduction of production costs, as a rule, by 25-30%, a decrease in the impact of chemical and mechanical agents on soil, leading to

soil degradation and unfavorable environmental situation. The disadvantages of such technology are as follows: small-scale cultivation does not create the optimal soil structure in the plough-layer, necessary for plants; does not provide meltwater absorption into a low level, especially with heavy snow; does not cope with the destruction of rhizomatous and offset weeds [5].

The yield of winter wheat and the cost of

grain when growing it with minimal and zero tillage is slightly lower than with traditional technology with all tillage operations. However, due to lower costs for its cultivation, the cost of grain is much lower with minimum and zero technology.

Let us consider the scale of implementation at enterprises in the central region of Mongolia (table 1).

Table 1

The scale of advanced technologies introduced in the central region of Mongolia 2009-2019 *

№	Indicators	Number of enterprises
1.	The total number of enterprises, units	1400
2.	The number of enterprises with the introduction of new technology, units	496
3.	Coverage of agricultural enterprises with new technologies, %	35,4

* Based on statistics Central Mongolia

According to the table, by the end of 2019, the coverage of agricultural enterprises with new technologies in the central region was 35,4%, that is, 496 enterprises out of a total of 1,400 enterprises. If we take into account ‘Gatsuurt’ LLP, the company used traditional technologies until 2012, but since 2012 the scale of implementation was 72,5%, and from 2015-

2019, its coverage had already been 100%. In the central region of Mongolia, the scale of introducing crop acres using resource-saving technology was 257,714 thousand hectares of the entire crop acreage in 2012. That is, only 19% used resource-saving technologies; by 2017, the percentage of introducing new technologies reached only 38% [6].

Table 2

Economic efficiency indicators of wheat cultivation depending on the applied technologies for 2009-2019 *

Indicators	Unit of measurement	Traditional	Minimum	Zero
'Gatsuurt' LLP, Mongolia: USD / Tugrik exchange rate as of 2019 (2440.63)				
Average prices, per ha	tugrik/ USD	420 000 /\$172	420 000/ \$172	420 000 /\$172
Costs, per hectare	tugrik / USD	295 192.7 /\$120.9	268 998.4 /\$110,2	267 549.8 /\$109.6
Yield capacity	C / ha	15.6	16.0	17.6
Profitability	%	42.27	56.13	56.98

* Based on company data «Gatsuurt» [7]

The use of advanced scientific developments increases labor productivity, which means that it is possible to produce the necessary amount of material goods with fewer labor costs and, accordingly, with fewer people engaged in material production, which is a good reason for studying the economic efficiency of the use of new technologies (table 2).

As it can be seen, the greatest economic efficiency from the introduction of new technologies is obtained by zero treatment of grain production – the profitability reaches from 37,5 to 56,98% at the least costs. According to the table, the cost of 1 centner of grain under traditional technology is 5593,5 tenge (USD 17,4), the cost of 1 centner /ha in Mongolia under the traditional technology is 18922 Tugrik (USD 7,8), under the minimum – 16812,4 Tugrik (USD 6,9) and under zero – 15201,6 Tugrik (USD 6,2), which is confirmed in the above model.

Let us calculate the impact of crop productivity (x^1) and the share of areas tilled under new technologies (x^2) on the prime cost (y).

As a result of the correlation and regression analysis, the following equation is obtained: $y = 2120 - 1,82x^1 - 161,5x^2$ - 'Gatsuurt' LLP which shows that the connection between the indicators is reversed: with an increase in the percentage of the area by 1% with advanced technologies introduced, the cost is reduced to 161.5 tugriks (USD 0,06), and with the increased yield by 1 centner /ha, there is a decrease of cost in the amount of 1.82 tugriks (USD 0,07), provided that the factors act simultaneously. The index of correlation was $R=0.92$, the connection is strong [8].

Let us look at the evaluation of costs per 1 ha, tenge for wheat production, including direct expenses under the flow process chart (table 3).

Table 3

The cost structure for wheat production (on average) for 2009-2019*

Cost items	traditional			minimum			zero		
	Price, tugrik	Price, USD	Proportion %	Price, tugrik	Price, USD	Proportion %	Price, tugrik	Price, USD	Proportion %
'Gatsuurt' LLP, Mongolia, on average for 1 ha, Tugrik									
Fuel and lubricants	89 800	36.79	30.42	80 860	33.02	30.22	80 600	33.13	29.96
Salary for operating personnel	43500	17.82	14.74	32790	13.44	12.19	32870	13.47	12.29
Depreciation	18810.4	7.71	6.37	18678.9	7.65	6.94	18245.6	7.48	6.82
Equipment maintenance	5930	2.43	2.01	4760	1.95	1.77	3190	1.31	1.19
Electricity	192.3	0.08	0.07	171.66	0.07	0.06	168.9	0.07	0.06
Other expenses	8320	3.41	2.82	2645	1.08	0.98	3456	1.42	1.29
Seeds	96000	39.33	32.52	91928.5	37.67	34.17	89579.3	36.70	33.48
Pesticides	19440	7.97	6.59	23424.4	9.60	8.71	25180	10.32	9.41
Fertilizers	13200	5.41	4.47	14000	5.74	5.20	14000	5.74	5.23
Total average:	295,192	120.95	100	268,998.4	110.22	100	267,549.8	109.62	100

* Based on company data «Gatsuurt» for 2009-2019

According to table 3, it can be seen that there is a saving on fuel and lubricants. If under the traditional technology the share at ‘Gatsuurt’ LLP is 30%, under zero soil treatment the share is about 20%, 6.7% respectively. The analysis of the economic efficiency of wheat production with the use of zero technology allowed to save fuel by 271/ ha, taking into account that the reduction of equipment running through the field, the cost of equipment and personnel with zero technology are lower than under the traditional by 24.4% - ‘Gatsuurt’ LLP.

Since plowing is an energy-consuming approach, it leads to high wear of equipment: with zero technology, depreciation is reduced by 3% for ‘Gatsuurt’.

The cost of herbicides is reduced almost at 48.8 % compared to traditional technology, as under zero soil treatment stubble remains (plant residues) are not carried from the field, organic substances remain in the soil, which reduces the need for using fertilizers, so the costs of fertilizer are reduced in Kazakhstan,

whereas in Mongolia, on the contrary, there is an increase by 6% since the plant remains are eaten by cattle. The growth of pesticides by 29.5% at ‘Gatsuurt’ LLP is motivated by the fight against pests and weeds. In general, when comparing the zero technology with the traditional one, there are cost savings of 9.3% at ‘Gatsuurt’ LLP [9].

The costs associated with their use at the first stage of the phytosanitary situation deterioration may increase due to the content of spring cereals impurities with oatgrass, which involves the use of special anti-oat herbicides, as can be seen on the example of ‘Gatsuurt’ LLP.

However, these calculations do not take into account the fact that the cost escalation for plant protection in resource-saving agriculture is observed only at the first stage of such systems implementation, in the future, the need for pesticides is significantly reduced.

Let us consider the additional expenses on the efficiency of grain cultivation technology (table 4).

Table 4

The operational and economic indicators (on average) of grain (wheat) cultivation per 1 ha of crops *

Indicators	Unit of measurement	Type of technology		
		traditional	minimum	zero
		John Deere 8353		
Useful swath width	metre	8.0	8.0	8.0
Depth of cultivation	cm	17-18	10-12	-
Speed of operation	km / h	6.7-6.9	8.1	14.2
Production rate	ha / hour	2.66	2.66	8.18
Fuel consumption	kg / ha	18.6	12.4	6.2

* Based on company data «Gatsuurt»

To analyze the main indicators of soil cultivation when comparing the three technologies, we used the John Deere – 8353 system, whose useful swath width is 8 m in terms of technological parameters.

The depth of cultivation in traditional soil

treatment involves autumn cultivation (autumn plowing), the depth of which is 17-18 cm. When using this technology, there is also spring cultivation with an average depth of 10-12 cm.

When using minimum technology, pre-sowing treatment is applied to a depth of 10-

12 cm. Replacing deep cultivation with more yielding, smaller, or surface ones, using wide-cut implements with active tools that provide high-quality cultivation per one running of the unit. In this regard, the least number of complex tractor units running across the field is achieved during the entire process of crop cultivation as the most important condition for preserving potential fertility and protecting the soil from erosion, improving the balance of humus, reducing the loss of soil nutrients and moisture.

When using zero technology, soil treatment is used for direct seeding combining operations in one work process, where seedbed combination used, allowing several technological operations to be performed in one work process.

This is effective both in agrotechnical and economic terms. To analyze the main indicators of soil cultivation when comparing the three technologies, we used the John Deere – 8353 system, whose useful swath width is 8 m in terms of technological parameters.

The depth of cultivation in traditional soil treatment involves autumn cultivation (autumn plowing), the depth of which is 17-18 cm. When using this technology, there is also spring cultivation with an average depth of 10-12 cm.

When using minimum technology, pre-

sowing treatment is applied to a depth of 10-12 cm. Replacing deep cultivation with more yielding, smaller, or surface ones, using wide-cut implements with active tools that provide high-quality cultivation per one running of the unit. In this regard, the least number of complex tractor units running across the field is achieved during the entire process of crop cultivation as the most important condition for preserving potential fertility and protecting the soil from erosion, improving the balance of humus, reducing the loss of soil nutrients and moisture [10].

When using zero technology, soil treatment is used for direct seeding combining operations in one work process, where seedbed combination is used, allowing several technological operations to be performed in one work process. This is effective both in agrotechnical and economic terms.

For all types of new grain sowing units (sowing machines), there was a steady decrease in fuel consumption by a comparable scope of work from 42.1% in comparison with the traditional technology, as well as the higher speed of 7.3 km/h with traditional and 4.7% km/h with zero technology, although all the considered options for new sowing units (machines) are effective, see table 5.

Table 5

Reserves of productive moisture in steam and grain fields depending on the system of tillage in ‘Gatsuurt’ LLP, Mongolia (2012-2019) *

Soiltechnology	On average by crop rotation	Productive moisture, mm	
		Before sowing	Before harvest time
Traditional		19.8	17.9
Minimum		39.8	25.1
Zero		47.2	44.8

* Based on company data «Gatsuurt»

At ‘Gatsuurt’ LLP, according to the minimum and zero technology, water availability is close to 39.8-47.2 mm before sowing, 25.1-44.8 mm before harvesting. The lowest water avail-

ability by traditional technology before sowing is 19.8 mm and before harvesting - 17.9 mm.

According to all the conducted ratios, it is clear that the acceptable and most profitable

technology for growing grain is zero technology. Thus, the economic efficiency of minimum tillage and zero technology of direct sowing of winter wheat are higher than the efficiency of growing this crop using traditional technology.

Conclusion. Calculating the economic efficiency of wheat cultivation allows farmers to choose a particular cultivation technology, depending on the technical and economic capabilities of the farm. At the same time, it should provide high-yielding crops of high-quality grain with minimal costs for its production.

One of the most important ways to improve crop production is to optimize current costs, that is, to reduce the cost of production. High-efficiency resource-saving technologies are of primary importance here.

They not only partially reduce the environmental impact throughout the country, but also are very profitable from a financial point of view for the agricultural enterprises themselves. The less fuel, electricity, fertilizers, seeds, labor hours, and other resources are spent on the unit of production, the lower its cost, and the higher the profit from its sale.

REFERENCES

1. Tokenova S.M., Batmunkh L. «Analysis of the scale of new technologies introduction» L' Association 1901 «SEPIKE» Social Educational Project of Improving Knowledge in Economics Journ a ISSN(Print): 2196-9531, ISSN 2372 – 7438 (Online), Index Copernicus ICV 5.15, 2019.
2. Токенова С.М., Кусаинов Т.А. Оценка влияния влагоресурсосберегающей технологии на уровень производительности труда / Актуальные вопросы современной науки и образования: Матер. XVII междунар. науч.-практ. конф. (Киров, 17-20.04.2018 г.) / Кировский филиал Московского финансово-юридического университета МФЮА. – Киров: МФЮА, 2018. – 897 с.
3. Tokenova S., Kadrinov M., Alpisova V. Progress of grain production development in Kazakhstan and Mongolia / IOP Conference Series: Earth and Environmental Science doi: 10.1088 / ISSN. 1755-1315/ онлайн ISSN: 1755-1315/ печать ISSN: 1755-1307. – Т. 341. - 2019 (SciVerse Scopus).
4. Molomzhamts Demchigjav. Problems of developing the agrarian sector of the Mongolia's economy Problems of management theory and practice // Eurasian international scientific-analytical journal «Problems of modern economics» / Available at: http://vasilievaa.narod.ru/ptpu/4_1_01.htm
5. Алтухов А. Новые проблемы развития зерновой отрасли // АПК: Экономика управления. – 2011. – № 1. – С. 10-21.
6. Маркина И., Воронина В., Аксуик Я. Вопросы по социальному, экономическому и академическому лидерству, 2018. – С. 193-201.
7. Данные финансовой отчетности компании Гацуурт. Based on company data «Gatsuurt». – Нур-Султан, 2009-2019.
8. Монгол улсын статистикийн эмхтгэл 2009 (Statistical book of Mongolia). – Ulan Bator, 2017. – P. 447.
9. Official website: <http://www.en.nso.mn/>
10. Program of the Republic of Mongolia «Concept of sustainable development of Mongolia – 2030», available at: http://www.Un - page. Org / files / public / 20160205_mongolia_sdv_2030.pdf

REFERENCES

1. Tokenova S.M., Batmunkh L. «Analysis of the scale of new technologies introduction» L' Association 1901 «SEPIKE» Social Educational Project of Improving Knowledge in Economics

Journ a ISSN (Print): 2196-9531, ISSN 2372 - 7438 (Online), Index Copernicus ICV 5.15, 2019.

2. Tokenova S.M., Kusainov T.A. Ocenka vlijanija vlagoresursosberegajushhej tehnologii na uroven' proizvoditel'nosti truda / Aktual'nye voprosy sovremennoj nauki i obrazovanija: Mater. XVII mezhdunar. nauch.-prakt. konf. (Kirov, 17-20.04.2018 g.) / Kirovskij filial Moskovskogo finansovo-juridicheskogo universiteta MFJuA. – Kirov: MFJuA, 2018. – 897 s. [in Russian].

3. Tokenova S., Kadrinov M., Alpisova V. Progress of grain production development in Kazakhstan and Mongolia / IOP Conference Series: Earth and Environmental Science doi: 10.1088 / ISSN.1755-1315/ onlajn ISSN: 1755-1315/ pechat' ISSN: 1755-1307. – Tom 341. – 2019 (SciVerse Scopus).

4. Molomzhamts Demchigjav. Problems of developing the agrarian sector of the Mongolia's economy Problems of management theory and practice. Eurasian international scientific-analytical journal «Problems of modern economics». Available at: http://vasilieva.narod.ru/ptpu/4_1_01.htm

5. Altuhov A. Novye problemy razvitija zernovoj otrasli // APK: Jekonomika upravlenia. – 2011. – № 1. – S. 10-21 [in Russian].

6. Markina I., Voronina V., Aksuik Ja. Voprosy po social'nomu, jekonomicheskomu i akademicheskomu liderstvu, 2018. – S. 193-201 [in Russian].

7. Financial mi notitia Substructio in comitatu data «Gatsuurt». – Nur-Sultan, 2009-2019.

8. Mongol ulsyn statistikijn jemhtgjel 2009 (Statistical book of Mongolia). – Ulan Bator, 2017. – P. 447 [in Russian].

9. Official website: <http://www.en.nso.mn/>

10. Program of the Republic of Mongolia «Concept of sustainable development of Mongolia – 2030». Available at: http://www.Un-page.Org/files/public/20160205_mongolia_sdv_2030.pdf

С.М. Төкенова, Ә.Е. Айтқожина

ДӘН ӨНДІРУГЕ АРНАЛҒАН ЖАҢА ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУДАҒЫ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ТИІМДІЛІК

Аңдатпа

Азық-түлік саласындағы өзгерістер ең алдымен саланың технологиялық реформаларымен байланысты. Қазіргі уақытта қоғам отандық агробизнесінің бәсекеге қабілеттілігіне қол жеткізудің стратегиялық факторы ретінде жоғары өнімді өндірістің басым ролін түсіне бастады, қазіргі кезде экономикалық талдау мен инновациялардың тиімділігін бағалау құралдары, атап айтқанда қазіргі заманғы нарық жағдайына сәйкес келетін озық технологияларды енгізу агроэкономика ғылымында жоқ, бұл өнімділіктің өсуіне технологияның әсерін бөлек және дәл көрсетуге мүмкіндік бермейді.

Мақалада жаңа технологияны енгізудің орындылығы туралы шешім экономикалық тиімділік негізінде қабылданады, бұл ауылшаруашылық кәсіпорыны алдыңғы қатарлы технологияларды қолдану нәтижесінде алатын барлық өндірістік ресурстардың (өмір сүретін жұмыс күші, материалдар, күрделі салымдар) жинақталған қаражаты, нәтижесінде кірістің өсуіне айналатынын көрсетуде.

Сонымен қатар шаралардың экономикалық тиімділігі оның сапасы мен өсімдік қорғау құралдарын пайдалану шығындарын ескере отырып, сақталған дақылдың шамаларының және топырақтың ылғалдылығының арақатынасына байланысты. Бұл таза табыс, өзіндік құн және еңбек өнімділігі көрсеткіштерімен толығымен анықталған. Бұл көрсеткіштердің әрқайсысы бизнес-процестің тек бір жағын ғана көрсетеді. Сондықтан өсімдіктерді қорғау шараларының экономикалық тиімділігін тек индикаторлар жиынтығымен сипаттауға болады.

**ЭКОНОМИЧЕСКАЯ ЭФФЕКТИВНОСТЬ ОТ ВНЕДРЕНИЯ
НОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ ПО ПРОИЗВОДСТВУ ЗЕРНОВЫХ**

Аннотация

Преобразования в продовольственном комплексе связаны прежде всего с технологическим реформированием отрасли. В настоящее время общество начинает понимать приоритетную роль высокопроизводительного производства как стратегического фактора для достижения конкурентоспособности отечественного АПК, но инструменты экономического анализа и оценки эффективности инновации, именно по внедрению прогрессивных технологий, адекватные к современным рыночным условиям, в сельскохозяйственной экономической науке в настоящее время отсутствуют, что не позволяет выделить отдельно и точно влияние технологии на прирост продуктивности.

В статье рассмотрено решение о целесообразности внедрения новой технологии на основе экономического эффекта, представляющего собой суммарную экономию всех производственных ресурсов (живого труда, материалов, капитальных вложений), которую получает сельскохозяйственное предприятие в результате использования прогрессивной технологии, и которая в конечном счете выражается в увеличении дохода.

А также выявлено, что экономическая эффективность защитных мероприятий зависит от соотношения величин сохраненного урожая с учетом его качества и затрат на использование средств защиты растений и влажности почвы. Она достаточно полно определяется показателями чистого дохода, себестоимости и производительности труда. Но каждый из этих показателей освещает лишь одну из сторон хозяйственного процесса. Поэтому экономическая эффективность мероприятий по защите растений может быть охарактеризована лишь комплексом показателей.

DOI 10.52260/2304-7216.2020. 3(40).6

ЭОЖ 338.242.2

FTAMP 06.81.19

Б.С. Утегулова*, PhD¹

Н.А. Кудайбергенов, э.э.к., доцент²

А.О. Ағымбай, э.э.к.³

Ж.Ш. Абдыкалиева, докторант⁴

Қазақстан инженерлік-технологиялық университеті¹

Алматы қ.

Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық
қатынастар және әлем тілдері университеті²

Алматы қ.

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті³

Алматы қ.

І. Жансүгіров атындағы Жетісу университеті⁴

Талдықорған қ.

e-mail: agymbai@mail.ru

*- негізгі автор (хат-хабарларға арналған автор)

ӨНДІРІСТІК КӘСІПОРЫНДАРДАҒЫ СТРАТЕГИЯЛЫҚ МЕНЕДЖМЕНТ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Бұл мақала өнеркәсіптік кәсіпорындардағы стратегиялық менеджменттің маңызды экономикалық проблемаларының біріне арналған. Өнеркәсіптік кәсіпорындарда стратегиялық менеджментті дамытудың мақсаты ішкі резервтер есебінен кәсіпорындардың экономикалық тұрақтылығын қамтамасыз ету жолдарын іздеу және проблемаларды шешу болып табылады. Стратегиялық менеджмент бүгінде кәсіпорындар қызметінің өзгерген жағдайларына және интеграцияланған жүйелердің пайда болуы мен кең таралуына байланысты оның базалық постулаттарын қайта қарау салдарынан өсуді бастан өткеруде.

Бүгінгі таңда стратегиялық менеджмент кәсіпорындардың өзгерген іскерлік шарттарына орай және біріккен жүйелердің пайда болуы мен кең көлемде таралуының салдарынан, шартты түрде өзінің негізгі постулаттарын қайта қарау кезеңін өткеріп жатыр.

Кілт сөздер: стратегиялық менеджмент, бәсекеге қабілеттілік, ақпараттық технологиялар, өнеркәсіптік кәсіпорындар, бизнес-стратегиясы, кәсіпорын, жоспарлау, нарық, инвестиция, сауда.

Ключевые слова: стратегический менеджмент, конкурентоспособность, информационные технологии, промышленные предприятия, бизнес-стратегии, предприятие, планирование, рынок, инвестиции, торговля.

Keywords: strategic management, competitiveness, information technology, industrial enterprises, business strategies, enterprise, planning, market, investment, trade.

JEL classification: L1

Кіріспе. Қазақстанда нарықтық экономиканың қалыптасуы қоғамның алдына жа-

на мәселелер тізбегін қоймауы мүмкін емес. Олардың ішіндегі ең маңыздысы – дағда-

рысқа қарсы басқару жүйесінің мәселесі. Бұл, ең алдымен, заманауи қазақстандық экономиканың факторларының бірі – көптеген кәсіпорындардың төлеуге қабілетсіздігі екендігін түсіндіреді.

Экономикалық қарым-қатынастың қазіргі кезеңі өндірістік кәсіпорындардағы бәсекелестік күресті ұлғайтумен және тез өзгеріп отыратын жағдаяттармен сипатталады. Өнім шығарушылар арасындағы бәсекелестіктің ұлғаюының негізгі факторлары – ғылыми-техникалық ілгерілеудің қарқынының үдеуі, өнімділік еңбекті айтарлықтай өсіру мақсатында өндірістің дамуына салынатын тұрақты негіздегі инвестицияларды тарту, инновацияны енгізу және заманауи ақпараттық технологиялардың динамикалық дамуы. Мұндай шарттар жұмыстың тек ішкі шоғырына жағдай жасап қоймай, сондай-ақ олардың айналасында болып жатқан өзгерістерге ілесе аларлықтай ұзақ мерзімді стратегия өндіруі тиіс.

Мақаланың мақсаты – қазіргі экономикалық жағдайда өнеркәсіптік кәсіпорындардағы стратегиялық менеджмент мәселесін анықтау.

Мақаланың міндеттері: өнеркәсіптік кәсіпорынды стратегиялық басқарудың дәстүрліден айырмашылықтарын зерттеу, өнеркәсіптік кәсіпорындардағы стратегиялық менеджмент мәселелерін анықтау, өнеркәсіптік кәсіпорындардың заманауи стратегияларын талдау, олардың ерекшеліктері мен қолдану салаларын анықтау. Бұл мақаланың әдіснамалық негізі салыстырмалы талдау әдістері болып табылады.

Нәтижелері: өнеркәсіптік компаниялардың стратегиялық даму мүмкіндігі инновацияларды жүйелі түрде енгізумен ғана негізделген.

Әдебиеттік шолу. Стратегиялық менеджментте өндірістік кәсіпорындар болашақтан бүгінге көз салып, сол процесте дамудың артықшылық есебін анықтауға тырысады.

Стратегиялық менеджменттің мәселе-

лері көбінесе көптеген сыртқы ықпалдардың әсерінен пайда болады. Олардың әсерін бақылап отыру үшін, кәсіпорынның тиімділігі мен бәсекеге қабілеттілігі үшін маңызды болып саналатын, ортаны тұрақты түрде бақылап отыруды ұйымдастыру керек.

Стратегиялық менеджменттің сапасы өнеркәсіптік компаниялардың тиімділігін анықтайды. Өнеркәсіптік кәсіпорындардың төмен тиімділігінің басты себебі – басқарудың қалыптасқан стереотиптері мен қолданылатын басқару әдістері нарықтық экономика талаптарына сәйкес келмейді [1].

Қазіргі уақытта өнеркәсіптік кәсіпорындарда қаржы ресурстарының жетіспеушілігі проблемасы өте өткір. Оны шешу үшін кірісті ұлғайтуға бағытталған шараларды, сондай-ақ шығындарды оңтайландыру шараларын әзірлеу және іске асыру қажет. Бұдан басқа, кірістерді жұмылдырудың пайдаланылмайтын резервтерін анықтау мен тарту және ресурстарды жұмсау тиімділігін арттыру жөніндегі жұмысты жүйелі негізде жүргізу қажет.

Өнеркәсіптік кәсіпорындардың жұмыс тәжірибесіне стратегиялық басқару процесін енгізу басқару затының (өнеркәсіптік кәсіпорынның) жай-күйін диагностикалау және бар проблемаларды құрылымдау негізінде қойылған мақсаттарға қол жеткізу үшін шешімдерді анықтауға және әзірлеуге мүмкіндік береді; бұл ретте басты мақсат ретінде өнеркәсіптік кәсіпорынның тұрақты дамуын қамтамасыз ету болуы тиіс [2].

Бүгінгі таңда стратегиялық менеджмент кәсіпорындардың өзгерген іскерлік шарттарына орай және біріккен жүйелердің пайда болуы мен кең көлемде таралуының салдарынан, шартты түрде өзінің негізгі постулаттарын қайта қарау кезеңін өткеріп жатыр.

Алғашқы құрылу үстемдігі түгесілгендіктен, стратегиялық менеджмент түсінігі бүгінде жекеменшік иелері мен отандық біріктірілген өнеркәсіп иелерінің менеджментіне сай келеді. Ал оны ұлттық және

шетелдік саудада тұрақты деп атауға келмейді. Бәсекеге қабілеттілік – стратегиялар мен құрылымдық бірліктерді қамтитын стратегиялық менеджменттің мақсаты мен іскерліктің нәтижесінің ең басты сипаты. Отандық біріктірілген жүйеде стратегиялық менеджменттің әрі қарай жетілуі басқа мәселе. Стратегиялық менеджменттің әр түрлі жүйелерде біз назар аудармай кете алмайтын өзіндік ерекшеліктері бар.

Стратегиялық менеджменттің құрылымы ретінде әдебиетте нақты әрі стратегиялық пирамида саналады. Стратегия өз контекстінде түсіністік пен «ойын ережелерін» қабылдауға негізделген, сауданың тек экономикалық заңдарына ғана емес, сондай-ақ елдің экономикасында орын алған және саудадағы белгілі тауарларға негізделген іс-әрекетінің бағыттылығының айқын тәртібін көрсетеді. Стратегияның құрылымында сауда алаңындағы позицияны сақтап қалу немесе нығайту үшін бәсекеге қабілетті басымдықтарды іздеу, оларды сақтау жолдары мен белсенді қолданылуы бар [3].

Стратегиялық менеджменттің дамуына түрткі болатын тағы бір маңызды процесс – бизнесті жаһандандыру. Жаһандық фирмалардың өнімдері әлемнің барлық елінде жүзеге асырылады және ұлттық сауда алаңындағы бәсекелестіктің маңызды ықпалы болып саналады. Жаһандық фирмалардың тауарларының қысымына тек аналогты әдістермен, т.б. бәсекелестік ортада жасалған стратегия негізінде қарсы тұруға мүмкіндік бар.

Негізгі бөлім. Экономикалық саясаттың құзыретіне орай, орташа мерзімді басымдылықтағы өңдеу саласындағы экономикалық белсенділіктің қозғаушы күшіне құрылыстық индустрия, көлік және логистика саласы, қызмет көрсету экономикасы жатады. ИИДМБ бағдарламасына орай, қайта өндіру аясындағы дамудың шапшаңдығының есебінде, бейшикізат экспорттың көбеюі және бейшикізат алаңдарға шетелдік тікелей инвестицияларды тарту ар-

қылы экономиканы әртараптандыру жалғасатын болады.

Өңдеу кәсіпорындарының бәсекеге қабілеттілігін арттыру елдің негізгі міндеті және орташа мерзімді келешекте экономиканың дамуындағы маңызды ықпалы болып табылады. Себебі, дәл осы өңдеу кәсіпорындары экономиканың технологиялық жаңғыруына мүмкіндік тудырады, жұмыс орындарының аздаған мөлшерін түрлендіреді. Сондай-ақ сыртқы экономикалық ықпалдың ұлттық экономикаға әсер етуін азайтады. Сонымен, 2019-2023 жж. өңдеу кәсіпорындарының жалпы қосылған құны (әрі қарай – ЖКҚ) орта есеппен 4,4%-ға өседі (1-кесте) және кен өндіру кәсіпорындарының қарқынын басып озады. Кен өндіру ЖКҚ өсімі 3,0%. 2019-2023 жж. кәсіпорындар орта есеппен 3,4%-ға өседі [4].

«Нұрлы жол» мемлекеттік бағдарламасы сыртқы және ішкі көлік сұранысын ынталандыратын, елдің Орталық Азиядағы транзиттік құзыретінің өркендеуінің негізін салды. Көлік саласының мұндай динамикалық өсуі есебінде 3,4%-ға көбейеді деп күтіледі.

Өндірістік алаңның өрістеуі және экономиканың әлеуметтік алаңындағы бюджеттік шығындар, сондай-ақ цифрлық қызмет көрсету шамасы экономикадағы өндірістің мөлшерінің ұлғаюын қамтамасыз етеді. Өндірістік қызмет орта есеппен 4,4%-дық қарқында өседі.

Ішкі тұтыну белсенділігі сауданың орта есеппен 4,6%-ға дейін өсуіне ықпал етеді. Осылайша, мемлекеттік бағдарламаның экономикалық тиімділігі өнімді бюджеттік бірлікте ғана бағдарлама шығынына негізделген қажеттілікті жетілдіру болып белгіленеді.

Заңнамада және мемлекеттік тәртіпте мынадай мәселелер бар:

- реттіліктің шашыраңқылығы, нормативті құқықтық актілердің көптігі, кәсіпорындарды реттеу, тура әрекет ететін заңнамалық актілердің жоқтығы;
- ұлттық заңнамалардың шет тілдерін-

Менеджмент және маркетинг / Менеджмент и маркетинг

дегі үлгісінің болмауы (ағылшын тілі, т.б.);
– әлемдік тәжірибедегі заңнаманың жеке орнының жоқтығы (құқық орнату құжаттарын рәсімдеу мерзімінің болмауы, геологиялық ақпараттың қолжетімсіздігі, жер қойнауын пайдалану тәртібін қою, т.б.).

Осылайша, анықталған мәселелерге

орай, бұл бағытта ең алдымен өнеркәсіптік кәсіпорындарды реттеу заңнамасын халықаралық тәжірибе негізінде, және т.б. жүйеге келтіру керек. Өнеркәсіптік заң жинағын жасау, лицензиялық-рұқсаттық рәсімдерді әрі қарай азайтуға күш салу және бизнес үшін әкімшілік бөгеттерді жою қажет [5].

Кесте 1

Экономика саласы дамуының % (пайыздық) өлшемі мен болжамы

Аталуы	Бағалау			Болжам		
	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Тауар өндіру	103,4	103,4	104,0	103,7	103,5	105,0
Ауыл шаруашылығы	103,6	106,2	108,0	105,2	106,3	106,3
Кәсіпорын	103,3	102,9	103,4	103,3	102,8	104,8
Кен өндіру	101,9	102,1	102,1	102,3	101,4	107,0
Көмір және лигнит өндіру	100,0	99,0	98,0	96,0	94,0	92,0
Мұнай өндіру	100,9	101,1	101,1	101,1	100,0	110,0
Табиғи газ өндіру	101,0	101,1	101,1	101,1	100,0	110,0
Өңделетін өнім	105,1	104,1	105,3	104,7	104,5	103,3
Тамақтану өнімі	105,0	106,5	107,0	107,3	108,0	109,0
Мұнай өңдеу	108,3	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Химия	105,8	103,1	112,1	112,9	111,0	100,7
Бейметалл минерал өнімдер	105,8	104,8	105,8	105,7	105,0	105,0
Металлургия	104,7	104,2	105,4	103,4	102,3	100,2
Машина жасау	107,0	105,2	106,1	105,1	105,9	106,0
Электр және газбен жабдықтау	101,9	100,1	100,1	100,1	100,1	100,1
Кондициялау						
Құрылыс	103,6	103,8	103,9	104,2	104,4	104,8
Қызметтік өнімдер	104,1	104,3	104,2	104,7	104,6	104,4
Сауда	103,9	104,4	104,6	104,7	104,3	105,0
Көлік және жинақтау	104,8	103,8	103,2	103,2	103,2	103,5
Ақпарат және байланыс	104,5	103,0	103,2	103,7	104,0	104,2
ЖІӨ	103,8	103,9	104,1	104,3	104,2	104,6

[5] негізінде авторлармен құрастырылған

Менеджменттің теріс көріністері ретінде қызметкердің қызығушылығының әлсіздігін, еңбеақының төмендігін, жалақының кешігуін, еңбек заңнамасы тәртібінің бұзылуын, қызметкерлерді басқарудың жетілдірілмеген жүйесін жатқызуға болады. Мұндай менеджменттің орын алуының себебі – сыртқы және ішкі органның төмен дең-

гейдегі институтшылдығы.

Менеджменттің басты мәселелерінің бірі – басқару кадрларының сапасы. Бұл сауда экономикасында басқарушылық жұмыс тәжірибесі бар аздаған адамдарға байланысты. Сонымен бірге менеджмент – бұл ғылым және осы салада тәжірибесіз жүзеге аспайтын білімді игеру [6].

Қазіргі жағдайда өнеркәсіптік кәсіпорындар жұмысының тәжірибесіне қарастырылған стратегияларды енгізген жөн. Өнеркәсіптік кәсіпорынның жалпы стратегиясының маңызды бөлігі ғылыми зерттеулер мен тәжірибелік-конструкторлық әзірлемелер саласындағы, яғни инновациялық саладағы стратегия болып табылады.

Қазіргі уақытта өндірістің дамуының жаңа басымдылықтары Қазақстандағы сауда экономикасының мәселелерін шешу үшін жаңаша тәсілдердің қажеттігін тудырды: қазақстандық кәсіпорындардың бәсекеге қабілеттілігін арттыру, қазақстандық экономиканы әлемдік экономикамен бірлестіру үшін шарттар жасау, мемлекеттік органдардың, өндірушілердің, қоғамдық ұйымдардың және тұтынушылардың қызығушылық теңгерімін Қазақстан Республикасындағы менеджмент жүйесінің Даму тұжырымдамасын жасау негізінде қамтамасыз ету қажеттілігі.

Қорытынды. Осылайша, қазіргі уақытта бәсекеге қабілеттілікті қамтамасыз ету мақсатында өнеркәсіптік ұйымдар өнді-

рілетін өнімді үнемі жаңартып отыруға немесе жетілдіруге және жаңа техникалық шешімдер әзірлеуге мәжбүр. Бүгінгі таңда ұйымның нарықта өмір сүру мүмкіндігі оның инновациялық әлеуетімен анықталатын өзгерістерге және тұрақты инновацияға тез жауап беру қабілетімен анықталады. Қазіргі бәсекелестікте стратегияны таңдау менеджерлердің жұмысындағы басты мәселе болып табылады, өйткені ол кез келген өнеркәсіптік компания қызметінің сәттілігін анықтайды.

Қазақстанда сауда экономикасының дамуы күн сайын компанияның жоғарғы менеджментінің алдына жаңа қажеттіліктерді қояды. Бизнеске стратегиялық артықшылықтарды таңдау менеджерлер мен басқарушылардан компанияны басқаруда заманауи әдістерді қолдана алуын, оның ішінде, нақты менеджменттің жүзеге асуын, компанияны стратегиялық түрде басқаруда заманауи құралдарды қолдана алу және оның ресурстарын, бәсекеге қабілеттілігін толық көтеруді талап етеді [7].

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Нижегородцев Р.М., Секерин В.Д., Горохова А.Е. Адаптация метода программно-целевого планирования экономики к современным российским условиям // Вестник Южно-Российского государственного технического университета (Новочеркасского политехнического института). – Серия социально-экономические науки. – 2012. – № 2. – С. 13-18.
2. Веселовский М.Я. Теоретические подходы к определению эффективности деятельности промышленных предприятий / М.Я. Веселовский, М.С. Абрашкин // Вопросы региональной экономики. – 2013. – № 3. – С. 107-115.
3. Диброва А.Д. Курс лекций «Стратегическое управление»: [Электронный ресурс]. URL:http://distant.isu.edu.ua/lib/ADD/Disciplinary/_zz_Strategich_upravlenie/_zz_Strat_upr/Rus/konsp/konsp_r.html
4. <https://economy.gov.kz>. Прогноз социально-экономического развития Республики Казахстан на 2019-2023 годы.
5. Белашапка В.А., Загорий Г.В. Стратегическое управление: принципы и международная практика: Учебник. – К.: Абсолют-В, 1998. – 456 с.
6. Алибекова К.Ж. Актуальные проблемы современного менеджмента в Казахстане [Электронный ресурс]. URL:<http://be5.biz/ekonomika1/r2012/2644.htm> (Дата обращения: 11.10.2013).
7. Казахстанский менеджмент: в поисках эффективности. URL:<http://articles.gazeta.kz/art.asp?aid=328634> (Дата обращения: 08.10.2013).

REFERENCES

1. Nizhegorodtsev R.M., Sekerin V.D., Gorokhova A.E. Adaptation of the method of program-target planning of the economy to modern Russian conditions // Bulletin of the South Russian State Technical University (Novocherkassk Polytechnic Institute). – Series of socio-economic sciences. – 2012. – № 2. – P. 13-18 [in Russian].
2. Veselovskiy M.YA. Teoreticheskiye podkhody k opredeleniyu effektivnosti deyatel'nosti promyshlennykh predpriyatij / M.YA. Veselovskiy, M.S. Abrashkin // Voprosy regional'noy ekonomiki. – 2013. – №3. – S. 107-115 [in Russian].
3. Dibrova A.D. Kurs lekcij «Strategicheskoe upravlenie» [Elektronnyj resurs]. URL:http://distant.isu.edu.ua/lib/ADD/Discipliny/_zz_Strategich_upravlenie/_zz_Strat_upr/Rus/konsp/konsp_r.html [in Russian].
4. <https://economy.gov.kz>. Prognoz social'no-ekonomicheskogo razvitiya Respubliki Kazahstan na 2019-2023 gody [in Russian].
5. Beloshapka V.A., Zagorij G.V. Strategicheskoe upravlenie: principy i mezhdunarodnaya praktika: Uchebnyk. – K.: Absolyut-V, 1998. – 456 s. [in Russian].
6. Alibekova K.ZH. Aktual'nye problemy sovremennogo menedzhmenta v Kazahstane [Elektronnyj resurs]. URL:<http://be5.biz/ekonomika1/r2012/2644.htm> (Data obrashcheniya: 11.10.2013) [in Russian].
7. Kazahstanskij menedzhment: v poiskah effektivnosti. URL:<http://articles.gazeta.kz/art.asp?aid=328634> (Data obrashcheniya: 08.10.2013) [in Russian].

Б.С. Утегулова, Н.А. Кудайбергенов, А.О. Ағымбай, Ж.Ш. Абдыкалиева

**ПРОБЛЕМЫ СТРАТЕГИЧЕСКОГО МЕНЕДЖМЕНТА
НА ПРОИЗВОДСТВЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЯХ**

Аннотация

Данная статья посвящена одной из важнейших экономических проблем стратегического менеджмента на промышленных предприятиях. Целью развития стратегического менеджмента на промышленных предприятиях является решение проблем и поиск путей обеспечения экономической устойчивости предприятий за счет внутренних резервов. Стратегический менеджмент сегодня переживает подъем, обусловленный пересмотром его базовых постулатов в связи с изменившимися условиями деятельности предприятий и не в последнюю очередь вследствие возникновения и широкого распространения интегрированных систем.

На сегодняшний день стратегический менеджмент проходит этап пересмотра своих основных постулатов условно, исходя из измененных деловых условий предприятий и вследствие появления и широкого распространения интегрированных систем.

По результатам исследования статьи к основным проблемам стратегического менеджмента на промышленных предприятиях относятся: несоответствие методов разработки управленческих решений условиям функционирования экономической системы; отсутствие точного определения стратегии как экономической категории; взаимосвязь этапов стратегического целеполагания и анализа и их методические особенности; проблемы обоснования и выражения стратегии через систему экономических показателей; недостаток времени, доступного для корректировки стратегии в процессе ее реализации. Решение этих проблем и правильность выбранных методов управления во многом зависят от знаний, квалификации и опыта управленца.

PROBLEMS OF STRATEGIC MANAGEMENT AT INDUSTRIAL ENTERPRISES

Annotation

This article is devoted to one of the most important economic problems of strategic management in industrial enterprises. The goal of developing strategic management in industrial enterprises is to solve problems and find ways to ensure the economic stability of enterprises at the expense of internal reserves. Strategic management is currently experiencing an upswing due to the revision of its basic postulates in connection with the changed business environment, and not least due to the emergence and widespread use of integrated systems.

Today, strategic management is undergoing a stage of revision of its main postulates conditionally, based on the changed business conditions of enterprises and due to the emergence and widespread use of integrated systems.

The results of the research article the main problems of the processes of strategic management in industrial enterprises: a mismatch of methods of developing managerial decisions in the conditions of functioning of economic systems; the lack of a precise definition of strategy as an economic category; the relationship of stages of strategic goal setting and analysis and their methodological features; the problem of justification and the expression of the strategy through a system of economic indicators; the lack of time available for adjustments to the strategy during its implementation. The solution of these problems and the correctness of the chosen management methods largely depend on the knowledge, qualifications and experience of the Manager.

DOI 10.52260/2304-7216.2020. 3(40).7

UDC 338.486 (339.138)

SCSTI 06:71:57

K. Mussina*, *candidate of economic sciences, associate professor*¹
A. Baimbetova, *candidate of economic sciences, associate professor*¹
M. Kushenova, *candidate of economic sciences, associate professor*²
*L.N. Gumilyov Eurasian National University*¹

Nur-Sultan c.

*Kyzylorda State University named after Korkyt Ata*²

Kyzylorda c.

e-mail: asel_baymbetova@mail.ru

*-main author (author for correspondence)

**TOURISM BRANDING OF KAZAKHSTAN AS A DRIVER FOR TOURISM
INDUSTRY DEVELOPMENT**

Many countries made efforts to develop tourism as a promising and highly profitable industry, which caused high competition between destinations in the international tourism market. In such conditions the state's marketing policy played a huge role at national and regional levels.

The article is devoted to the analysis of the current level of tourist complex development in the Republic of Kazakhstan, as well as its competitiveness on a global scale. During the analysis of statistical

data, the authors identified the place of the tourism industry in the Republic of Kazakhstan, its importance for the national economy, the main development trends were formulated. In addition, based on the analysis of Travel and tourism Competitiveness report over the past 6 years, factors for increasing the competitiveness of the national tourism industry were pointed out. Particular attention is paid to the analysis of the competitive advantages of domestic tourism and its prospects in the competition. Based on the analysis, the authors tried to formulate the directions of the strategy for improving the competitiveness of the tourism industry in the Republic of Kazakhstan through increasing the effectiveness of marketing and branding.

Keywords: *tourism branding, tourism destination, tourism development, tourism competitiveness, marketing, Kazakhstani tourism, global ranking, tourist arrivals, growth, tourism management.*

Кілт сөздер: *туризм брендингі, туристік бағыт, туризмнің дамуы, туризмнің бәсекеге қабілеттілігі, маркетинг, Қазақстан туризмі, жаһандық рейтинг, туристік келу, туризмді басқару.*

Ключевые слова: *брендинг туризма, туристическое направление, развитие туризма, конкурентоспособность туризма, маркетинг, казахстанский туризм, глобальный рейтинг, туристские прибытия, управление туризмом.*

JEL classification: L83, M31, Z32, Z33

Introduction. The continued growth of international tourism confirms that this sector of the economy has become one of the most important components of the modern economic space [1]. Over the past six decades, world tourism has shown steady growth and diversification, becoming one of the largest and fastest growing sectors of the economy in the world.

Kazakhstan possessing unique natural resources, cultural heritage, historical monuments, including those located along the Great Silk Road, can harmoniously integrate into the international tourism market and achieve its intensive development, which will ensure sustainable growth of employment and the development of related industries, increased income and investment inflows into the national economy [2].

But at the same time, Kazakhstan with rich tourism and recreational potential is characterized by an insufficient level of tourism development. According to the Travel and tourism competitiveness reports by World Economic Forum (WEF), its share in GDP is 1.6% [3]. However, today the existing potential and opportunities are not fully used, and the impact of tourism on the economic growth of Kazakhstan is insignificant and does not correspond

to the tasks set in the annual Messages of the Head of State, in particular, «The Way of Kazakhstan–2050: Common Goal, Common Interests, Common Future» [4], «Nurly Zhol - The Path to the Future» [5].

The purpose of this study is to analyze the competitiveness of tourism in the Republic of Kazakhstan using the travel and tourism competitiveness index published in the report of the World Economic Forum and make relevant suggestions regarding further tourism industry development through comprehensive branding.

To achieve this goal, comparative analysis method based on data in 2013, 2015, 2017 and 2019 was employed. In addition, the study used statistical methods, such as the grouping and statistical analysis methods. The results of the analysis showed that although the tourism industry of the Republic of Kazakhstan improved its position as compared to 2013, it was unable to improve its own competitive strength compared to other countries, and it was located in a group of countries with low level of tourism competitiveness.

Literature review. Tourism destination branding is a relatively new problematic field of research in tourism marketing, which has recently attracted the attention of a growing

number of specialists. Abroad, one of the first works in this area appeared in the second half of the 1970s. From the very beginning, the study of the phenomenon of the brand of the tourist territory followed the mainstream of marketing research of the essence of the brand, the mechanism of its functioning and the branding methodology. Building on key marketing branding concepts [6, 7], the authors tried to apply them in a tourist context and take into account the specifics of tourist destinations as a special type of products and objects of promotion. Building strong brands is beneficial for a number of stakeholders, including the consumer and the branding company. The benefits of effective branding from a consumer perspective, which according to Keller [6], include «... identification of the source of the product, lower risk, lower search costs, quality signal».

Aaker [7] defines the benefits for a corporation in terms of brand value as increasing the efficiency and effectiveness of marketing expenses, brand loyalty, ability to maintain higher prices/margins, trading (distribution network) leverage, the ability to add brand extensions and a competitive advantage. He describes brand equity assets as brand loyalty, name recognition, perceived quality, other brand associations and brand assets, such as trademarks.

The consumer-based brand concept was applied to travel destinations by Pike [8], who explored the concepts of brand significance, brand associations, and brand resonance with potential short-range consumers in Queensland, Australia.

An analysis of the literature on branding shows that most authors have identified the benefits of branding in terms of the target area or marketing organization. Most often, the main benefit of branding includes the «greater competitive advantage».

The primary role of destination marketing organizations (DMOs) is to increase the competitiveness of their tourist destinations. Pike suggested that a competitive tourism destination has a balance between an effective market

position, a profitable tourism business, an attractive environment, a positive experience for visitors and the support of local residents [9]. Market positioning is an attempt to be seen among competitors and to uphold something significant in the minds of target consumers [7]. Positioning requires the consistent use of a narrow focus on one or more attributes or advantages that are decisive in the minds of the target segment. This requires compromises in deciding which features to enable and exclude in marketing communications. Among Kazakhstani reputable authors engaged in research in the field of branding, the following should be noted: A. Tleuberdinova [10], L. Iztleuova [11], B. Akhatova, K. Pavlenko [12] and others.

Discussion and results. According to the Concept of the tourism industry development in the Republic of Kazakhstan until 2023 [13], the potential of Kazakhstani tourism is not fully realized, since the development of the tourism industry directly depends on the creation of a modern competitive tourism complex, including natural and climatic conditions, the necessary infrastructure (transport, aviation, railway, engineering, communications and «soft infrastructure»), tourist attractions, places of entertainment, catering establishments, etc., providing vast opportunities to meet the needs of Kazakhstani and foreign citizens in travel services.

According to experts, one of the main reasons for the insufficient development of the tourism sector in Kazakhstan is the lack of acceptance of tourism as an economic activity by local administrations. The tourism industry is a powerful socio-economic and political factor that determines the development of the economy and politics of many countries and regions of the world. In some countries, tourism has become the main sector of the economy, which made its economic situation dependent on international tourism. The volume of international tourist flows, which is one of the main indicators of tourism development in the country, is presented in table 1.

Table 1

Dynamics of international tourist flows in Kazakhstan in 2013-2018, people *

	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Number of visitors for outbound tourism	10 143 710	10 449 972	11 302 476	9 755 593	10 260 813	10 646 241
including:						
CIS countries	9 037 804	9 375 785	10 356 151	8 958 939	9 257 951	9 549 292
Foreign countries	1 105 906	1 074 187	946 325	796 654	1 002 862	1 096 949
Number of visitors for inbound tourism	6 841 085	6 332 734	6 430 158	6 509 390	7 701 196	8 789 314
including:						
CIS countries	6 213 390	5 655 246	5 835 592	5 935 690	7 060 630	8 177 101
Foreign countries	627 695	677 488	594 566	573 700	640 566	612 213

* Note - compiled by the author based on the source [14]

Between 2013 and 2018, there has been an increase in the number of arriving tourists by almost 2 million people. The maximum (8 789 314) inbound tourist inflow was registered in 2018, as an effect of the International Specialized Exhibition EXPO-2017, which is called a strategic bonus for the industry.

The main trend in the flows of both inbound and outbound tourism is that they occur

between Kazakhstan and the CIS countries. In order to form a complete understanding of the trends that took place between 2013 and 2018 regarding the number of tourists (including residents and non-residents) served by the accommodation, it is necessary to analyze them by the regions of the Republic of Kazakhstan (Table 2, Table 3).

Table 2

The number of inbound tourists served by placements in the period from 2013 to 2018 by regions, people

	2013		2014		2015		2016		2017		2018	
	Quantity	Share, %	Quantity	Share, %	Quantity	Share, %	Quantity	Share, %	Quantity	Share, %	Quantity	Share, %
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
The Republic of Kazakhstan	586 038	100	679018	100	692 213	100	722 515	100	891 911	100	830922	100
Akmola	9 260	2	13 678	2	8 025	1	12 609	2	17 235	2	13 747	2
Aktobe	8 520	1	10 061	1	9 411	1	10 323	1	9 900	1	12 251	1
Almaty	1 065	0	748	0	735	0	1 914	0	2 327	0	3 958	0
Atyrau	122074	21	99 688	15	70 672	10	58 060	8	55 530	6	67 146	8
West Kazakhstan	13 241	2	11 813	2	15 178	2	14 085	2	21 415	2	20 937	3

Менеджмент және маркетинг / Менеджмент и маркетинг

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Zhambyl	1 290	0	1 905	0	1 984	0	2 545	0	2 742	0	3 940	0
Karaganda	15 918	3	17 832	3	14 952	2	17 509	2	20 827	2	19 804	3
Kostanay	6 820	1	7 516	1	8 425	1	12 111	2	18 049	2	20 408	3
Kyzylorda	1 262	0	1 754	0	1 742	0	2 939	0	3 173	0	3 396	0
Mangistau	29 162	5	29 870	4	47 840	7	28 114	4	28 726	3	28 720	4
South Kazakhstan *	14 638	2	10 750	2	11 650	2	13 045	2	22 341	3	10 570	1
Pavlodar	7 835	1	7 122	1	11 399	2	8 565	1	10 262	1	11 466	1
North Kazakhstan	3 145	1	3 459	1	3 442	0	5 058	1	8 242	1	6 847	0
East Kazakhstan	18 846	3	19 279	3	20 587	3	22 463	3	23 177	3	28 846	4
Astana city **	109952	19	155327	23	164 777	24	205 188	28	294157	33	191681	23
Almaty city	223010	38	288216	42	301394	44	307 987	43	353626	40	365137	44
Shymkent	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	22 068	3

* South Kazakhstan region was renamed into Turkestan

** Astana was renamed to Nur-Sultan

Note - compiled by the author based on the source [14]

As shown in Table 2, the leading regions in the number of foreign tourists served at various locations is Almaty (with a share of 38%, 42%, 44%, 43%, 40% and 44% for the analyzed period), so we can say that approximately 40% of all non-residents coming to the country were placed in Almaty.

The following Table 3 provides similar information on domestic tourist flows.

Compared with the share of foreign tourists served in hotel establishments, priority among residents was given to other destinations, namely the Almaty region, the city of Almaty and the city of Astana.

Table 3

The number of domestic tourists (residents) served by accommodation in the period from 2013 to 2018 by regions, people

1	2013		2014		2015		2016		2017		2018	
	Quantity	Share, %	Quantity	Share, %	Quantity	Share, %	Quantity	Share, %	Quantity	Share, %	Quantity	Share, %
2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	
The Republic of Kazakhstan	2721714	100	3125429	100	3110012	100	3495267	100	4387495	100	695942	100
Akmola	240 189	9	238 263	8	218 165	7	287 830	8	324 164	7	324 951	7
Aktobe	75 738	3	74 956	2	74 178	2	74 421	2	90 550	2	112 150	3
Almaty	115 477	4	195 970	6	264 084	8	433 325	12	701 336	16	805 836	17
Atyrau	110 209	4	89 477	3	141 084	5	141 943	4	128 823	3	141 914	3
West Kazakhstan	57 791	2	61 117	2	79 283	3	72 783	2	90 906	2	79 749	2
Zhambyl	85 138	3	95 171	3	91 685	3	88 231	3	101 170	2	116 996	3

Менеджмент және маркетинг / Менеджмент и маркетинг

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Karaganda	199 065	7	243 086	8	243 963	8	223 751	6	271 682	6	260 895	5
Kostanay	175 016	6	178 701	6	152 834	5	134 479	4	174 125	4	192 845	4
Kyzylorda	37 423	1	39 733	1	37 631	1	46 546	1	56 019	1	60 120	1
Mangistau	147 136	5	144 616	5	128 228	4	163 967	5	177 178	4	212 078	5
South Kazakhstan *	103 147	4	122 556	4	132 910	4	185 470	5	247 633	6	139 967	3
Pavlodar	86 339	3	98 422	3	99 057	3	105 492	3	137 223	3	115 274	2
North Kazakhstan	62 051	2	61 064	2	64 771	2	85 958	2	112 423	3	145 277	3
East Kazakhstan	368 184	14	433 784	14	403 749	13	438 415	13	462 980	11	536 184	12
Astana city	498 365	18	575 486	18	558 055	18	527 576	15	695 048	16	575 906	12
Almaty city	360 446	13	473 027	15	420 335	14	485 080	14	616 235	14	719 854	15
Shymkent	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	155 946	3

* *South Kazakhstan region was renamed into Turkestan*

** *Astana was renamed to Nur-Sultan*

Note - compiled by the author based on the source [14]

To determine the competitiveness of the tourism industry, the results of a number of international ratings are used. In the world, the most recognized and respected competitiveness rating is the Report of the World Economic Forum, published every two years [3, 12, 13, 14]. The Travel and Tourism Competitiveness Index (TTCI) in 2013 contains data for 140 countries. The Travel and Tourism Competitiveness Index (TTCI) in 2015 included 141 countries. The Travel and Tourism Competitiveness Report for 2017 covers profiles of 136 countries, while in 2019 the number of countries covered by the study amounted to 140, and contains extensive data on global ratings taking into account 90 indicators in accordance with the TTCI methodology.

Datasets representing global ratings for all indicators give an idea of the global situation with the most relevant available indicators in the field of tourism and travel. Through detailed assessments of TTCI around the world in numerous areas, the ratings can be used by any interested parties to improve industry competitiveness in their respective national eco-

nomies. It also allows country authorities to track their progress in various areas measured over time [3, 15, 16, 17].

According to estimates by WEF experts, in 2019 Kazakhstan occupies the strongest positions in the rating for the development of information and communication technologies (60th place), safety and security (63rd place) and the favorable business climate (49th place). In terms of price competitiveness, Kazakhstan ranks 4th among 140 countries.

In terms of the quality of tourism infrastructure (hotels, resorts, entertainment venues), Kazakhstan occupies 90th place. Experts did not appreciate the country's openness to international travelers (113th place). Among the criteria by which openness was assessed, visa requirements should be especially noted, Kazakhstan takes 81st place in the world in this indicator, and according to the concluded agreements on air services, the country takes 123rd place.

According to the ecological situation (ecosystem sustainability), the country took 118th place. In the category «Health and

Hygiene» Kazakhstan occupies 12th place in the world. The authors of the rating explain this high result by the presence of a large number of doctors and hospital beds, as well as the absence of cases of malaria.

The final benchmark of the TTCI report is the prioritization of travel and tourism industry, the information on which is presented in Table 4. In general, the position of Kazakhstan in determining priorities in the field of

travel and tourism improved by 2 points, taking only 91st place in 2019. WEF experts assessed government spending on tourism development (45th place) as individual criteria for the «Priority of Government in Tourism and Travel» position, while the effectiveness of marketing and branding in promoting the country as a tourist destination slightly improved its position, taking 99-th place. The country branding strategy rating worsened from 102 to 120 lines in 2019.

Table 4

The position of Kazakhstan in the ranking of WEF TTCI-2013, 2015, 2017, 2019 in the context of determining the priority factors of tourism and travel

Indicator	2013		2015		2017		2019	
	Rank	Score	Rank	Score	Rank	Score	Rank	Score
Prioritizing Travel and Tourism	90	4.2	84	4.4	93	4.3	91	4.3
Government Priority in Travel and Tourism	95	4.8	103	4.6	94	4.3	82	4.7
Public expenditures on T&T,% of the state budget	50	4.1	50	4.1	46	4.2	45	4.2
The effectiveness of marketing and branding to attract tourists	125	3.2	111	3.8	102	3.6	99	3.8
Completeness of annual T&T data, 0–120 (best)	28	80.0	46	78.0	59	72	81	64
Timeliness of providing monthly / quarterly data, 0–21 (best)	71	13.5	12.0	94	88	16.5	87	16.5
Country brand strategy ranking, 1–10 (best)	-	-	50	74.2	102	64.7	120	61

Note - compiled by the author based on the source [3, 15, 16, 17]

The most deteriorating indicator is the country’s branding strategy rating, which evaluates the accuracy of the strategy of the National Tourism Organization in the field of tourism. A low rating indicates two possible problems: incorrect promotion of destination brand tags, which is measured by the total number of online requests; or lack of focus on best-selling brand tags. Much attention should be paid to improving the effectiveness of marketing and branding to attract tourists. However, some work was done in this regard, pulling

Kazakhstan from the bottom of the rating (125th place in 2013) to 102nd in 2017 and 99th place in 2019, the need to continue it is obvious.

The priority of the government in the field of travel and tourism is also noteworthy, at the moment Kazakhstan is 82nd out of 140 tourist destinations in the world. Thus, the Government of Kazakhstan needs to develop a comprehensive strategy for the development of the tourism industry through appropriate activities in the field of marketing and branding to attract foreign tourists, as well as align standards on

tourism statistics in Kazakhstan with international requirements.

Conclusion. The development of tourism is one of the priority areas for the development of the economy of the Republic of Kazakhstan, which necessitates further research on its competitiveness, identifying competitive advantages in order to create a strong brand of domestic tourism, attracting tourists' interest from both near and far abroad, and as a result boost the number of international arrivals in Kazakhstan.

World experience suggests that countries that are actively developing tourism, allocate significant budgetary funds for the implementation of national projects and programs, providing high-quality tourism services.

The main reasons hindering the accelerated development of tourism in Kazakhstan, based on the conducted research of TTCI reports include:

- 1) Inadequate country brand strategy (ranking 120 out of 140 countries);
- 2) Low effectiveness of marketing and branding to attract tourists (99th position);
- 3) Timeliness of providing monthly / quarterly data (87th position);
- 4) Insufficient Government priority in travel and tourism (82nd position).

5) Completeness of annual T&T data, which suggests that the data provided is not comprehensive enough (81st position).

In this regard, it is necessary to constantly monitor the competitive positions of Kazakhstan as a tourist destination, improve its marketing and promotion, as well as make every effort in providing relevant data in timely and complete manner. It is also necessary to regularly analyze the concepts of perception of foreign citizens for the timely adoption of measures that will help significantly strengthen the image and position of Kazakhstan, as well as contribute to the development of Kazakhstani tourism and the diversification of the country's economy as a whole.

Analyzing the change in the main economic indicators of tourism development, the potential of Kazakhstan tourism can be fully realized through the creation of a modern competitive tourist complex. The creation of a modern competitive tourist complex is able to make a significant contribution to the development of the country's economy through tax revenues to the budget, the influx of foreign currency, an increase in the number of jobs, as well as ensuring control over the conservation and rational use of cultural and natural heritage.

REFERENCES

1. Tourism Highlights (2019) [Electronic resource]. – Access mode: <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284421152>
2. The Economic Impact of Travel and Tourism 2017: Kazakhstan, World Travel & Tourism Council (WTTC). – Access mode: <https://www.wttc.org/-/media/files/reports/economic-impact-research/archived/countries-2017-old/montenegro2017.pdf>.
3. World Economic Forum (WEF) (2017). Paving the way for a more sustainable and inclusive future [Electronic resource]. – Access mode: <https://www.weforum.org/reports/the-travel-tourism-competitiveness-report-2017>
4. Message of the President of the Republic of Kazakhstan N.A. Nazarbayev to the people of Kazakhstan, January 17, 2014. Kazakhstan's Way-2050: Common Goals, Common Interests, Common Future. – Access mode: http://www.akorda.kz/ru/page/page_215750_poslanie-prezidenta-respubliki-kazakhstan-n-nazarbaeva-narodu-kazakhstana-17-yanvarya-2014-g
5. Message of the President of the Republic of Kazakhstan N.A. Nazarbayev to the people of Kazakhstan, November 11, 2014. Nurly Zhol - the way to the future. – Access mode: http://www.akorda.kz/ru/page/page_218341_poslanie-prezidenta-respubliki-kazakhstan-n

nazarbaeva-narodu-kazakhnda-11-noyabrya -2014-g.

6. Anholt S. Editorial: Definitions of place branding – Working towards a resolution // Place Branding and Public Diplomacy. – Vol. 6. – №1(2010). – P. 1-10.

7. Aaker David A. (1991). Managing brand equity: capitalizing on the value of a brand name. New York: Free Press. // Access mode: [https://yandex.kz/search/?text=7.%09Aaker-%2C%20David%20A.%20\(1991\)%20Managing%20brand%20equity%3A%20capitalizing%20on%20the%20value%20of%20a%20brand%20name.%20New%20York%3A%20Free%20Press.&clid=2233627&rdrnd=49237&lr=163&redircnt=1599381291.1](https://yandex.kz/search/?text=7.%09Aaker-%2C%20David%20A.%20(1991)%20Managing%20brand%20equity%3A%20capitalizing%20on%20the%20value%20of%20a%20brand%20name.%20New%20York%3A%20Free%20Press.&clid=2233627&rdrnd=49237&lr=163&redircnt=1599381291.1).

8. Hall M. Tourism Destination Branding and its Affects on National Branding Strategies: Brand New Zealand, Clean and Green But is it Smart? [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.academia.edu/416648/>.

9. Pike S. Destination marketing: An integrated marketing communication approach , Elsevier, Oxford (2008) ISBN 978-0-7506-8649-5. – P. 406 (pbk). Tourism Management - TOURISM MANAGE. 30. 140-141. 10.1016/j.tourman.2008.05.005.

10. Tleuberdinova A.T. Tourism product branding as a factor in the development of inbound tourism [Electronic resource]. – Access mode: http://rep.ksu.kz/bitstream/handle/data/1601/Tleuberdinova_A_T_konf_Buketov_%D1%82_2.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

11. Izteleuova L. Formation of a national brand and creation of a tourist image of the Republic of Kazakhstan / L. Izteleuova [Electronic resource]. – Access mode: <http://brand.kazakh.ru/Brand/28683.php>.

12. Akhatova B., Pavlenko K. Geo-branding: from promotion of territories towards national brand. Case of Kazakhstan // Kazakhstan-Spectrum. Science journal. – 2016. – №4(78). – P. 7-24.

13. The concept of tourism industry development in the Republic of Kazakhstan until 2023. Decree of the Government of the Republic of Kazakhstan dated June 30, 2017. – №406. – Access mode: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1700000406#z10>.

14. Data of the Committee on Statistics of the Republic of Kazakhstan. – Access mode: <http://stat.gov.kz>.

15. World Economic Forum (WEF) (2013). Travel and tourism competitiveness report: Reducing barriers to economic growth and job creation [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.weforum.org/reports/travel-tourism-competitiveness-report-2013>.

16. World Economic Forum (WEF) (2015). The travel and tourism competitiveness report: Growth through shocks [Electronic resource]. – Access mode: <http://reports.weforum.org/travel-and-tourism-competitiveness-report-2015/>.

17. World Economic Forum (WEF) (2019). Travel and Tourism at a Tipping Point [Electronic resource]. – Access mode: http://www3.weforum.org/docs/WEF_TTCR_2019.pdf.

REFERENCES

1. Tourism Highlights (2019) [Electronic resource]. – Access mode: <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284421152>.

2. The Economic Impact of Travel and Tourism 2017: Kazakhstan, World Travel & Tourism Council (WTTC). – Access mode: <https://www.wttc.org/-/media/files/reports/economic-impact-research/archived/countries-2017-old/montenegro2017.pdf>.

3. World Economic Forum (WEF) (2017). Paving the way for a more sustainable and inclusive future [Electronic resource]. – Access mode: <https://www.weforum.org/reports/the-travel-tourism-competitiveness-report-2017>.

4. Poslanie Prezidenta Respubliki Kazahstan N.A. Nazarbaeva narodu Kazahstana, 17 janvarja, 2014. Kazahstanskij put' – 2050: Edinaja cel', edinye interesy, edinoe budushhee. – Rezhim dostupa: http://www.akorda.kz/ru/page/page_215750_poslanie-prezidenta-respubliki-kazahstan-n-nazarbaeva-narodu-kazahstana-17-yanvarya-2014-g.
5. Poslanie Prezidenta Respubliki Kazahstan N.A. Nazarbaeva narodu Kazahstana, 11 nojabrja, 2014. Nurly zhol – Put' v budushhee. – Rezhim dostupa: http://www.akorda.kz/ru/page/page_218341_poslanie-prezidenta-respubliki-kazahstan-n-nazarbaeva-narodu-kazahnda-11-noyabrya-2014-g.
6. Anholt S. Editorial: Definitions of place branding – Working towards a resolution // Place Branding and Public Diplomacy. – Vol. 6. – №1(2010). – P. 1-10.
7. Aaker David A. (1991). Managing brand equity: capitalizing on the value of a brand name. – New York: Free Press. – Assess mode: [https://yandex.kz/search/?text=7.%09Aaker%20C%20David%20A.%20\(1991\)%20Managing%20brand%20equity%3A%20capitalizing%20on%20the%20value%20of%20a%20brand%20name.%20New%20York%3A%20Free%20Press.&clid=2233627&rdnd=49237&lr=163&redircnt=1599381291.1](https://yandex.kz/search/?text=7.%09Aaker%20C%20David%20A.%20(1991)%20Managing%20brand%20equity%3A%20capitalizing%20on%20the%20value%20of%20a%20brand%20name.%20New%20York%3A%20Free%20Press.&clid=2233627&rdnd=49237&lr=163&redircnt=1599381291.1).
8. Hall M. Tourism Destination Branding and its Affects on National Branding Strategies: Brand New Zealand, Clean and Green But is it Smart? [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.academia.edu/416648/>.
9. Pike S. Destination marketing: An integrated marketing communication approach, Elsevier, Oxford (2008) ISBN 978-0-7506-8649-5. – P. 406 (pbk). Tourism Management - TOURISM MANAGE. 30. 140-141. 10.1016/j.tourman.2008.05.005.
10. Tleuberdinova A.T. Brending turistskogo produkta kak faktor razvitiya v"ezdnogo turizma. – Rezhim dostupa: http://rep.ksu.kz/bitstream/handle/data/1601/Tleuberdinova_A_T_konf_Buketov_%D1%82_2.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
11. Izteleuova L. Formirovanie nacional'nogo brenda i sozdanie turistskogo imidzha RK/L.Izteleuova. – Rezhim dostupa: <http://brand.kazakh.ru/Brand/28683.php>.
12. Ahatova B., Pavlenko K. Geobrending: put' ot prodvizheniya territorij k nacional'nomu brendu. Opyt Kazahstana // Kazahstan-Spektr. Nauchnyj zhurnal. – 2016. – №4(78). – S. 7-24.
13. Koncepcija razvitija turistskoj otrasli Respubliki Kazahstan do 2023 goda. Postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazahstan ot 30 ijunja 2017 goda № 406. – Rezhim dostupa: <http://adilet.zan.kz/rus/docs/P1700000406#z10>.
14. Dannye Komiteta po statistike Respubliki Kazahstan. – Rezhim dostupa: <http://stat.gov.kz>.
15. World Economic Forum (WEF) (2013). Travel and tourism competitiveness report: Reducing barriers to economic growth and job creation [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.weforum.org/reports/travel-tourism-competitiveness-report-2013>.
16. World Economic Forum (WEF) (2015). The travel and tourism competitiveness report: Growth through shocks [Electronic resource]. – Access mode: <http://reports.weforum.org/travel-and-tourism-competitiveness-report-2015/>.
17. World Economic Forum (WEF) (2019). Travel and Tourism at a Tipping Point [Electronic resource]. – Access mode: http://www3.weforum.org/docs/WEF_TTCR_2019.pdf.

К.П. Мусина, А.Б. Баймбетова, М.Ш. Кушенова

**ҚАЗАҚСТАН ТУРИЗМІНІҢ БРЕНДИНГІ ТУРИЗМ ИНДУСТРИЯСЫН
ДАМУЫН ДРАЙВЕРІ РЕТІНДЕ**

Аңдатпа

Көптеген елдер туризмді перспективалы және жоғары табысты сала ретінде дамыту үшін елеулі күш-жігер жұмсап келеді, бұл өз кезегінде халықаралық туристік нарықтағы дестинациялар арасында жоғары бәсекелестік тудырады. Мұндай жағдайда мемлекеттің маркетингтік саясаты ұлттық деңгейде де, өңірлік деңгейде де үлкен роль атқарады.

Мақала Қазақстан Республикасындағы туристік кешеннің қазіргі даму деңгейін, сондай-ақ оның әлемдік ауқымдағы бәсекеге қабілеттілігін талдауға арналған. Статистикалық деректерді талдау барысында авторлар Қазақстан Республикасындағы туризм индустриясының орнын, оның ұлттық экономика үшін маңызын анықтады, дамудың негізгі үрдістері тұжырымдалды. Бұдан басқа соңғы 6 жылда саяхат пен туризмнің бәсекеге қабілеттілігі туралы есепті талдау негізінде ұлттық туризм индустриясының бәсекеге қабілеттілігін арттыру факторлары көрсетілді. Отандық туризм индустриясының бәсекелестік артықшылықтарын және олардың даму перспективаларын талдауға ерекше назар аударылды. Жүргізілген талдау негізінде авторлар маркетинг пен брендинг тиімділігін арттыру есебінен Қазақстан Республикасында туризм индустриясының бәсекеге қабілеттілігін дамыту стратегиясының бағыттарын тұжырымдауға тырысты.

К.П. Мусина, А.Б. Баймбетова, М.Ш. Кушенова

**БРЕНДИНГ ТУРИЗМА КАЗАХСТАНА КАК ДРАЙВЕР ДЛЯ РАЗВИТИЯ
ИНДУСТРИИ ТУРИЗМА**

Аннотация

Многие страны прилагают значительные усилия для развития туризма как перспективной и высокодоходной отрасли, что в свою очередь порождает высокую конкуренцию между дестинациями на международном туристическом рынке. В таких условиях маркетинговая политика государства играет огромную роль как на национальном, так и на региональном уровнях.

Статья посвящена анализу современного уровня развития туристического комплекса в Республике Казахстан, а также его конкурентоспособности в мировом масштабе. В ходе анализа статистических данных авторы выявили место индустрии туризма в Республике Казахстан, ее значение для национальной экономики, сформулированы основные тенденции развития. Кроме того, на основе анализа отчета о конкурентоспособности путешествий и туризма за последние 6 лет были указаны факторы повышения конкурентоспособности национальной индустрии туризма. Особое внимание уделено анализу конкурентных преимуществ отечественной индустрии туризма и перспектив их развития. На основании проведенного анализа авторы попытались сформулировать направления стратегии развития конкурентоспособности индустрии туризма в Республике Казахстан за счет повышения эффективности маркетинга и брендинга.

Е.Е. Гриднева*, к.э.н, профессор
Г.Ш. Калиакпарова, PhD, доцент
К.Ш. Сыздыкова, к.э.н., доцент

Академия «Кайнар»

г. Алматы

e-mail: elengred@mail.ru

*- основной автор (автор для корреспонденции)

РЕСТОРАННЫЙ БИЗНЕС КАЗАХСТАНА: ИННОВАЦИИ И ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ

Рынок ресторанных услуг Казахстана ежегодно расширяется, эта сфера деятельности раскрыта не до конца.

Статья посвящена инновационным технологиям и конкурентоспособности отечественного ресторанный бизнеса. Цель статьи – показать развитие рынка ресторанный бизнеса Казахстана, выделить основные проблемы, связанные с его развитием, раскрыть перспективы развития на основе инноваций и инновационных технологий. В статье авторами проведен анализ отечественного рынка общественного питания. Выделены основные проблемы, с которыми сталкиваются предприниматели в сфере ресторанный бизнеса. Даны некоторые рекомендации по их устранению. Показаны изменения, происходящие на рынке ресторанный бизнеса.

Научная новизна исследования состоит в следующем: изучены и раскрыты новые тренды в отечественном общественном питании (здоровое питание, ориентация потребителей на продукты местных фермерских хозяйств, продукты со статусом ЭКО, простые блюда в меню и демократичный формат на предприятиях общественного питания, открытая кухня формата free flow – «свободное движение», развитие кулинарных студий, инновации и новые технологии); перечислены и описаны разные виды инноваций, основанные на опыте отечественных и зарубежных рестораторов, требующие не только профессиональных знаний и навыков, но и знания в области биологии, физики, химии (ферментация, молекулярная кухня, фудпейтинг, криоконцентрация, ароматизация и др).

Ключевые слова: *Казахстан, Алматы, ресторанный бизнес, рынок ресторанных услуг, общественное питание, инновации, инновационные технологии, креативные концепции, конкурентоспособность, маркетинг.*

Кілт сөздер: *Қазақстан, Алматы, мейрамхана бизнесі, мейрамхана қызметтері нарығы, қоғамдық тамақтану, инновациялар, инновациялық технологиялар, шығармашылық тұжырымдамалар, бәсекеге қабілеттілік, маркетинг.*

Keywords: *Kazakhstan, Almaty, restaurant business, restaurant services market, catering, innovation, innovative technologies, creative concepts, competitive ability, marketing.*

JEL classification: L20

Введение. Ресторанный бизнес сегодня (кафе, бары, столовые или другие типы предприятий) – одна из самых динамично развивающихся сфер рыночной экономики, опережающая в динамике своего роста многие отрасли народного хозяйства, нацеленная на получение прибыли и удовлетво-

ние нужд потребителей через оказание услуг питания, таких как качество кухни, уровень сервиса и своевременность приготовления.

Для успешного ведения бизнеса и получения прибыли этих факторов мало. Новые и уникальные технологии неизбежно

привлекают внимание общественности: производителей с точки зрения возможности повышения организационной и производственной эффективности, потребителей – для максимизации полезности и удовлетворения своих потребностей. Именно поэтому применение инноваций наравне со вкусной кухней, сервисом и атмосферой является сегодня ключевым фактором успеха.

На сегодняшний день все нововведения в отечественном ресторанном бизнесе в большей степени являются лишь результатом клонирования и копирования западного опыта, которые только предстоит отбирать методом селекции, адаптации и внедрения, так как новшества для некоторых зарубежных стран являются нормой, а для Казахстана – неприемлемы. Поэтому существует необходимость в модернизированном подходе и адаптации сферы питания к новым инструментам и современным реалиям конкурентного рынка.

Актуальность исследования заключается в высокой потребности инновационного подхода ведения бизнеса и использования новых методик и практик в сфере ресторанного бизнеса.

Цель исследования – изучить современные тенденции развития ресторанного бизнеса в Казахстане.

Задачи исследования:

- провести анализ развития рынка ресторанного бизнеса Казахстана;
- выделить основные проблемы, связанные с их деятельностью;
- раскрыть перспективы конкурентоспособности развития на основе новых инновационных технологий.

Методы исследования. При обработке материала использовались различные научные методы исследования: диалектический, метод научных обобщений, а также применялись такие методы анализа как логический, сравнительный и статистический.

Обзор литературы. Проблематика

формирования и развития инноваций ресторанного бизнеса в настоящее время представлена в работах ряда современных отечественных и зарубежных ученых: Кармановой А.Е. (Инновационные технологии в общественном питании)[1], Крыловой Р.В. (Современные форматы предприятий индустрии питания)[2], Смыковой М.Р., Рахимбековой Ж.С. (Перспективы развития ресторанного маркетинга Казахстана)[3], Чугуновой О.В., Старовойтовой Я.Ю. (Управление маркетингом ресторанных предприятий на основе результатов сегментирования рынка)[4], Соколовой О.Л. (Обзор зарубежного опыта внедрения инноваций в сфере услуг индустрии питания)[5], а также Мавриной Б., Засимович Е.С., Туваговой В.Е., Мартынюк С.А., Казак А.Н., Соломиной И.Ю., Жаксыбергенов А. Г., Кулажанов Т.К. и другие [6].

Данные источники были использованы при написании статьи в качестве базовых методических рекомендаций по развитию инноваций и инновационных технологий в отечественном ресторанном бизнесе.

Следует отметить, что имеющиеся научные работы по развитию инновационной деятельности в отечественном ресторанном бизнесе не полностью охватывают все возникающие вопросы и проблемы, приводит к необходимости проведения исследований развития инноваций и инновационных технологий в ресторанном бизнесе Казахстана.

Основная часть. На современном этапе развития общества ресторанный бизнес – это не только понятие элитного заведения. К этой категории сейчас относят и ресторан быстрого питания, и кофейню или кондитерскую, небольшой паб и даже придорожную закусочную.

В 2018 году рынок общественного питания Казахстана составил 524,8 млрд тенге, это на 11,1% больше, чем в 2017 году. Прежде всего, в городах Нур-Султан, Алматы и в регионах.

Рынок общественного питания Казахстана в 2018 году (млрд тенге) *

Регионы	Рынок общественного питания
г. Алматы	153,2
г. Нур-Султан	81,3
г. Шымкент	11
Атырауская область	73,3
Карагандинская область	25,3
Туркестанская область	24,8
Актюбинская область	23,1
Мангистауская область	21,8
Западно-Казахстанская область	20,7
Восточно-Казахстанская область	20,1
Кызылординская область	12,8
Ақмолинская область	12,5
Алматинская область	11,4
Павлодарская область	10,3
Костанайская область	9,7
Жамбылская область	9,3
Северо-Казахстанская область	4,1

* Составлена авторами на основе источника [7]

Из таблицы 1 мы видим, что лидерами по предоставлению услуг общественного питания являются г. Алматы, г. Нур-Султан и Атырауская область. Ресторанный бизнес благодаря своему динамичному развитию еще долго будет оставаться одним из самых прибыльных в системе общественного питания. В среднем ежегодно рынок ресторанных услуг в Казахстане увеличивается на 15%. В системе общественного питания в республике работает порядка двух с половиной тысяч ресторанов. При этом статистические данные показывают, что каждый третий ресторан прекращает свою деятельность в течение первых 3 лет работы [8].

Город Нур-Султан, будучи почти в два раза меньше по численности (на 1 января 2020 года численность составила 1 136,0 тыс. человек), чем г. Алматы (на 1 января 2020 года – 1 916,8 тыс. человек), уступает в несколько раз по количеству торговых и развлекательных комплексов и точек общепита [9]. В одном только г. Алматы насчиты-

вается в среднем около 3700 предприятий общественного питания, в том числе более 500 ресторанов.

На развитие ресторанного бизнеса большое влияние имеет и платежеспособность населения. Таким высоким уровнем дохода за счет развития нефтедобывающей отрасли в регионе является г. Атырау. Это город, где есть возможность для развития ресторанного бизнеса. Тем не менее, по оценкам экспертов атырауский рынок отстает от алматинского на ряд лет вследствие невысокой численности городского населения. Зато за счет большого количества иностранцев в г. Атырау здесь широко распространены комплексные обеды, ланчи. Таким образом, рынок общественного питания набирает свои обороты не только в столицах Казахстана, но и в регионах [10].

Оплата в заведениях общественного питания в 2019 году по чеку в среднем составила по городу Нур-Султан более 7 000 тенге, Алматы – порядка 8 000 тенге, по

республике сумма среднего чека колеблется в диапазоне 6-11 тыс. тенге [9]. Самые высокие цены отмечаются в Мангыстау, а самые низкие – в северных областях республики.

В городе Алматы с каждым годом появляются сетевые ресторанные бренды и компании, управляющие двумя и более заведениями. На рынке Алматы в числе лидеров – российско-казахстанское совместное предприятие «РосИнтер Алматы», казахстанские компании «Ассорти» и «Дастархан». Так, «Ассорти» открыла свои заведения в городах: Караганда, Актөбе, Усть-Каменогорск. Также они и еще ряд алматинских компаний (Cinzano, «Медведь», «Алаша», «Корейский дом») открыли свои заведения общественного питания в Нур-Султане. Основным фактором при открытии новых ресторанов является развитие франчайзингового бизнеса, за счет которого франчайзер получает определенные прерогативы на рынке, а покупатель франчайзинга (франчайзи) – уверенность в своем бизнесе. Казахстан, в частности города Алматы и Нур-Султан, является перспективными рынками для франчайзинга в сфере питания. Активно по франшизе по республике работают рестораны сети KFC, Burger King, McDonald's, а также сеть двух «семейных кафе и кондитерских» российского бренда «АндерСон» в Алматы. Работая под известным брендом, рестораторы получают кучу преимуществ: марка уже известна, следовательно, риски минимизируются, отсюда быстрая окупаемость, вследствие отработанного механизма действия предприятия и т.д.

Некоторые предприниматели при работе с франшизой сталкиваются с рядом проблем, что ведет к закрытию ресторана бизнес (например, российский бренд «АндерСон» в городе Нур-Султан [11]): 1) низкая квалификация персонала (рестораторов, менеджеров и обслуживающего персонала), слабые знания и умение для работы с клиентами; 2) текучесть кадров, отсут-

ствии профессиональной подготовки всех уровней работников ресторанов; 3) слабая инфраструктура отечественных предприятий общественного питания; 4) высокая аренда помещений. Арендодатели повышают стоимость аренды из-за повышения цен на недвижимость. Сегодня сложно найти достойное помещение с высокой посещаемостью клиентов, не имея высоких статей расходов; 5) посещая фаст-фуды, клиенты больше ориентируются на быстроту обслуживания и доступность цен. Посещая рестораны, клиентам важна атмосфера, они предпочитают изысканность блюд, оригинальность и гармонию стиля дизайнерского оформления помещений; 6) для многих потребителей важен бренд. Часто рентабельность ресторанного бизнеса зависит от бренда, от рекламы, системы скидок постоянным клиентам, PR и т.д.; 7) слабое внедрение или несовершенство инновационных технологий.

Для устранения данных проблем и усиления конкурентоспособности ресторанного бизнеса необходимо постоянное обучение и переквалификация персонала с учетом современных требований на данном рынке.

Подготовка специалистов в этих областях по образовательным программам устарела и не соответствует требованиям современности. В Казахстане слабо развита собственная школа поваров и кондитеров, профессионалы приглашаются в основном из-за рубежа.

Следует отметить, что сфера общественного питания в нашей республике развита в основном в малом бизнесе. Отсюда, она полностью зависит от потребностей и изменения спроса его потребителей, от качества условий, предоставляемых клиентам, от внедрения и развития современных креативных концепций и инновационных технологий.

В мировой практике выделяют следующие виды инноваций в ресторанном бизнесе: технические, организационно-техни-

ческие, управленческие, комплексные [12].

– Технические инновации связаны с внедрением новых технологий, изменениями в технико-технологических приемах труда в обслуживании. Примером такого внедрения могут служить применение сенсорных дисплеев в меню или интерактивные столы, инновации в сфере кафе и ресторанов, которые снабжены защитными мониторами с системой электронного меню, позволяющие быстро сделать заказ, послушать музыку, поиграть в игры, посмотреть фильм; внедрение роботизации в ресторанах, в перспективе это может решить проблемы с персоналом. В настоящее время роботов делят на тех, которые работают с гостями – front of the house и тех, которые выполняют работы на кухне – back of the house, например, для жарки гамбургеров или готовки салатов. Технической инновацией является кулинарная 3 D печать, это создание кулинарной и кондитерской продукции 3 D принтеров с использованием пищевых расходных материалов [13]. В Казахстане данные направления пока не развиты. Такая технология как QR-код на чеке клиента для оплаты по смартфону принимает широкое распространение. QR-код позволяет читать разную информацию, например, отзывы посетителей, предстоящие акции, историю ресторана, его меню и т.д. [6].

– Организационно-технические, связаны с новыми видами и формами обслуживания (организация праздников для детей и взрослых, мастер-классы, кулинарные студии и др.).

– Управленческие инновации, направленные на использование новых форм и методов менеджмента. Например, интеграция с ресторанным программным обеспечением (ПО) позволяет автоматически отправлять заказы на доставку в систему учета заведения и получать все операционные данные из всех каналов продаж в одном месте. Широкое распространение принимают в сфере доставки еды и онлайн-заказы

приложения Delivery.com, Uber Eats, Caviar. Эти приложения стали одними из самых популярных в мире. Также популярны заказы из «виртуальных ресторанов». Здесь готовят только для доставки.

Другой новинкой на рынке ресторанного бизнеса являются «хабы» для виртуальных заведений: между кухнями разных ресторанов, находящихся под одной крышей, курсируют автономные автомобили, которые забирают заказы и развозят их клиентам. Для клиентов такая доставка более доступна, а для заведений общественного питания это дешевле. В Казахстане из ресторанов через мобильное приложение или веб-сайт можно заказать еду. Доставку осуществляют курьерские службы по доставке еды – это российский сервис «Яндекс.Еда», финский «Wolt» и испанский «Glovo» и собственные курьеры ресторанов. На выбор доступны услуги различных пиццерий, пекарен, ресторанов грузинской и японской кухонь, бургерных, стейк-хаусов и других заведений.

Отечественные рестораны все чаще коммуницируют с клиентами через социальные сети, например, Facebook, где практически все рестораны имеют там страницу. В век мобильности и, следовательно, экономии и времени доставка еды через Интернет выросла в два раза, появились приложения, через которые можно заказать столик, сделать предоплату или онлайн-предзаказ. С помощью технологий можно запускать в ресторанах новые программы лояльности. Например, в пивных барах «Пинта» постоянных клиентов будут идентифицировать через специальные карточки, позволяющие отследить историю покупок и узнать вкусовые предпочтения клиента [14].

Интересен формат продажи фастфуда или фасткэжуал через киоски самообслуживания, где рестораторы заменяют кассира и минимизируют таким образом расходы. Активное примерение в США имеют киоски, работающие в сети Cali Burger в режиме

Face ID. Здесь они фиксируют ваше обслуживание, в следующий заказ определяя гостя по лицу, могут автоматически списывать деньги с карточки.

– Комплексные инновации – здесь инновации охватывают разные аспекты и стороны сервисной деятельности одновременно. Например, при ресторане продаются предметы интерьера или столовые приборы, ювелирные украшения или ресторан-музей и другие.

На наш взгляд, отечественный ресторанный бизнес еще недостаточно развит, существует очень много свободных ниш на рынке общественного питания. К примеру, у казахской кухни имеется большой потенциал для международного брендинга и развития индустрии питания в национальном стиле.

Вместе с тем, в Казахстане следует выделить новые тренды в развитии общественного питания:

1 тренд. Здоровое питание. В Казахстане более 15 компаний по доставке здоровой еды, так современные потребители стали более продвинутыми и осознанными, изучая отзывы о продукте в интернете, читая состав продуктов и их влияние на здоровье.

2 тренд. Отказ от зарубежной продукции и ориентация потребителей на продукты местных фермерских хозяйств, продуктов со статусом ЭКО и не содержащих антибиотики и ГМО. Например, качественное мясо можно приобрести на местном рынке. Если раньше в Казахстане были проблемы с мраморной говядиной, то сейчас ее выпускает компания Kazbeef. Отечественные рестораны VIP-сегмента работают с отечественными фермерскими хозяйствами. В то же время качественные отечественные экопродукты дорогие (в гастрономе Америки экопродукты дороже на 1-2 доллара обычных, а в Казахстане в два-три раза).

3 тренд. Dark kitchen. Ситуация с коронавирусом привела к появлению и расширению услуг кухни, которая готовит только

на доставку по заказам клиентов. Здесь важна скорость доставки, качество готового блюда и предоставленный сервис. Подобного рода службы доставки открыта в Астане 10 июля 2020 г. в двух столичных ресторанах Del Para, в Алматы с начала года такие услуги предлагаются в шести ресторанах.

4 тренд. Простые блюда в меню и демократичный формат на предприятиях общественного питания. Сейчас потребители предпочитают заказывать простую домашнюю еду по приемлемым ценам, поэтому в современных ресторанах предлагают классические супы, борщ, солянку, щи, бефстроганов, котлеты, картофельное пюре, открываются заведения в более демократичном формате. Этот формат развивается в Казахстане. Например, в Алматы это паб Public, где на 1000 тенге можно хорошо поесть. В похожем формате открылся ресторан доступной кухни Saebiz. Очень популярна сеть донерных Zheka's Doner House.

5 тренд. Открытая кухня формата free flow – «свободное движение». Формат free flow позволяет потребителю определиться с едой, при этом чувствуя себя непринужденно и раскованно. Далеко не все рестораны могут себе позволить вытаскивать какой-то «кухонный островок» в зал, где есть посадочные места. И не все посетители понимают такой формат. Например, в Москве есть рестораны «Уголек» и «Вильямс», где кухни вынесены в зал. В Астане открылся похожий ресторан «Селфи», но это направление не поняли. Люди приходят, прежде всего, поесть.

6 тренд. Развитие кулинарных студий, как новаторская концепция мини кафе или ресторана, потребители за определенную плату получают возможность отлично провести время и научиться на мастер-классах готовить (кулинарная студия Compote, Lemon, Cook Well и др.).

7 тренд. Инновации и новые технологии в кулинарии. Данный тренд пока не нашел широкого применения в Казахстане,

в силу недостаточности информации, знаний в области науки и техники, а также менталитета отечественных рестораторов и потребителей.

Расширенным спросом потребителей пользуются такие инновационные методики приготовления пищи, как молекулярная кухня, фудпейтинг, ферментация, криоконцентрация, экстрагирование, текстурация, др.

Рассмотрим некоторые из них:

– молекулярная кухня (молекулярная гастрономия) – это физико-химические процессы, происходящие при приготовлении пищи «модернизация кухни», особенность которых заключается в объединении продуктов и молекулярной химии, что совершенствует кулинарные технологии. Здесь сохраняется природный вкус, применяемых продуктов, при этом изменяется структура продукта за счет жидкого азота, высокого кислорода и других операций;

– изучая ароматические компоненты с помощью фудпейтинга можно определить, какие продукты образуют идеальные пары. Другими словами, это компоненты, которые человек легко определяет с помощью обоняния. К примеру, мы легко можем определить запах молочных продуктов, специй, мяса и т.д.;

– ферментация – это процесс изменения продукта под действием бактерий, грибов, энзимов. На кухне активно применяются такие народные рецепты, как квашеная капуста, соленые огурцы, творог и т.д.;

– криоконцентрация, здесь речь идет

о технологии медленной заморозки или заморозки продуктов. К примеру, размораживая концентрированный экстракт бульона, мы получаем результат, превосходящий первоначальный, по качеству. Или замораживая продукты, впоследствии можно насытить рацион жизненно необходимыми витаминами.

Выводы. Казахстанский ресторанный бизнес в перспективе видится в его насыщении новыми, интересными форматами, разработке и внедрении креативных концепций. Инновации являются основным двигателем ресторанного бизнеса, которые существенно изменяют индустрию общественного питания, так как обслуживание и качество еды в современных условиях не являются единственными факторами развития ресторанного дела.

Для эффективного развития ресторанного бизнеса важно быстро реагировать на изменения, происходящие в ресторанном бизнесе, уметь принимать оптимальные решения. Современный потребитель стремится поддерживать здоровый образ жизни, следовательно, необходимо формировать новую кулинарную культуру, способствующую сохранению полезных свойств продуктов. Необходимо расширять спектр дополнительных услуг, вызывающих интерес к заведению общественного питания.

Новые технологии требуют от предпринимателя творческого подхода к организации ресторанного бизнеса, и, следовательно, маркетингу, рекламе и PR.

ЛИТЕРАТУРА

1. Карманова А.Е. Инновационные технологии в общественном питании // Инновационная экономика: Перспективы развития и совершенствования. – 2017. – №1(19). – С. 134-142.
2. Крылова Р.В. Современные форматы предприятий индустрии питания // Azimuth of Scientific Research: Economics and Administration. – Т.6. – 2017. – №4(21). – С. 132-136.
3. Смыкова М.Р., Рахимбекова Ж.С. Перспективы развития ресторанного маркетинга Казахстана // Научный результат. Технологии бизнеса и сервиса. – Т.5. – 2019. – №2. –

C.60-68. DOI: 10.18413/2408-9338-2019-5-2-0-6.

4. Чугунова О.В., Старовойтова Я.Ю. Управление маркетингом ресторанных предприятий на основе результатов сегментирования рынка // Индустрия питания. – 2017. – №1. – С. 72-78.

5. Соколова О.Л. Обзор зарубежного опыта внедрения инноваций в сфере услуг индустрии питания // Индустрия питания. – Т.4. – 2019. – №1. – С. 72-80.

6. Соломина И. Ю. Репрезентации инноваций в ресторанном бизнесе как фактор развития экономики впечатлений // Современные проблемы сервиса и туризма. – Т. 13. – 2019. – №2. – С. 66-68. DOI: 10.244111/1995-0411-2019-10206.

7. Казахстанцы оставили в кафе и ресторанах более 500 млрд тенге. Инфографика // <https://lsm.kz/kazhstancy-potratili-na-kafe-i-restorany-bolee-500-mlrd-tenge-infografika>.

8. Ресторанный бизнес: что нужно знать будущему ресторатору? // <https://edumart.kz/ru/article/restoranny-biznes-chto-nuzhno-znat-buduschemu-restoratoru>.

9. Основные социально-экономические показатели // <https://stat.gov.kz/region/268020> <https://stat.gov.kz/region/268020>.

10. Рынок общественного питания Казахстана в 2019 году // <https://lsm.kz/kazhstancy-potratili-na-kafe-i-restorany-bolee-500-mlrd-tenge-infografika>.

11. Кафе «АндерСон» в Нур-Султане опасно для здоровья – российский бренд лишает казахстанцев франшизы // <https://timeskz.kz>

12. Инновации в ресторанном бизнесе // knowledge.allbest.ru/economy/.

13. Инновационные технологии в ресторанном бизнесе // <https://ppt-online.org/218434>.

14. Пять фуд-трендов 2018 года // <https://inbusiness.kz/ru/news/pyat-fud-trendov-2018-goda>.

REFERENCES

1. Karmanova A. Ye. Innovatsionnyye tekhnologii v obshchestvennom pitanii // Innovatsionnaya ekonomika: Perspektivy razvitiya i sovershenstvovaniya. – 2017. – №1(19). – S. 134-142 [in Russian].

2. Krylova R.V. Sovremennyye formaty predpriyatiy industrii pitaniya // Azimuth of Scientific Research: Economics and Administration. – Т. 6. – 2017. – №4 (21). – S. 132-136 [in Russian].

3. Smykova M.R., Rakhimbekova ZH.S. Perspektivy razvitiya restorannogo marketinga Kazakhstana // Nauchnyy rezul'tat. Tekhnologii biznesa i servisa. – Т.5. – 2019. – №2. – S.60-68. DOI: 10.18413/2408-9338-2019-5-2-0-6 [in Russian].

4. Chugunova O.V., Starovoytova YA.YU. Upravleniye marketingom restorannykh predpriyatiy na osnove rezul'tatov segmentirovaniya rynka // Industriya pitaniya. – 2017. – №1. – S. 72-78 [in Russian].

5. Sokolova O.L. Obzor zarubezhnogo opyta vnedreniya innovatsiy v sfere uslug industrii pitaniya // Industriya pitaniya. – Т.4. – 2019. – №1. – S. 72-80 [in Russian].

6. Solomina I. YU. Reprezentatsii innovatsiy v restorannom biznese kak faktor razvitiya ekonomiki vpechatleniy // Sovremennyye problemy servisa i turizma. – Т. 13. – 2019. – №2. – S. 66-68. DOI: 10.244111/1995-0411-2019-10206 [in Russian].

7. Kazakhstantsy ostavili v kafe i restoranakh boleye 500 mlrd tenge. Infografika // <https://lsm.kz/kazhstancy-potratili-na-kafe-i-restorany-bolee-500-mlrd-tenge-infografika> [in Russian].

8. Restoranny biznes: chto nuzhno znat' budushchemu restoratoru? // <https://edumart.kz/ru/article/restoranny-biznes-chto-nuzhno-znat-buduschemu-restoratoru> [in Russian].

Менеджмент және маркетинг / Менеджмент и маркетинг

9. Osnovnyye sotsial'no-ekonomicheskiye pokazateli // <https://stat.gov.kz/region/268020-https://stat.gov.kz/region/268020> [in Russian].
10. Rynok obshchestvennogo pitaniya Kazakhstana v 2019 godu // <https://ism.kz/kazakhstan-potratili-na-kafe-i-restorany-bolee-500-mlrd-tenge-infografika> [in Russian].
11. Kafe «AnderSon» v Nur-Sultane opasno dlya zdorov'ya – rossiyskiy brend lishayet kazakhstantsev franshizy // <https://timeskz.kz> [in Russian].
12. Innovatsii v restorannom biznese // knowledge.allbest.ru/economy // [in Russian].
13. Innovatsionnyye tekhnologii v restorannom biznese // <https://ppt-online.org/218434> [in Russian].
14. Pyat' fud-trendov 2018 goda // <https://inbusiness.kz/ru/news/pyat-fud-trendov-2018-goda> [in Russian].

Е.Е. Гриднева, Г.Ш. Калиакпарова, К.Ш. Сыздыкова

**ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ МЕЙРАМХАНА БИЗНЕСІ: ИННОВАЦИЯЛАР ЖӘНЕ
ИННОВАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР**

Аннотация

Қазақстандағы мейрамхана қызметі нарығы жыл сайын кеңейуде, бұл қызмет саласы толығымен зерттелмеген болып табылады.

Мақала инновациялық технологиялар мен отандық мейрамхана бизнесінің бәсекеге қабілеттілігіне арналған. Мақаланың мақсаты – Қазақстандағы мейрамхана ісі нарығының дамуын көрсету, оның дамуымен байланысты негізгі проблемаларды анықтау, сондай-ақ инновациялық және инновациялық технологияларға негізделген даму перспективаларын ашу. Мақалада авторлар отандық тамақтану нарығына талдау жасаған. Мейрамхана бизнесінде кәсіпкерлерге кездесетін басты проблемаларға назар аударылған. Оларды жоюға кейбір ұсыныстар берілген. Мейрамхана ісі нарығында болып жатқан өзгерістер көрсетілген.

Зерттеудің ғылыми жаңалығы келесідей: отандық қоғамдық тамақтандырудың жаңа үрдістері зерттеліп, ашылып көрсетілген (дұрыс тамақтану, жергілікті шаруа қожалықтарының өнімдеріне тұтынушылық бағдар, ЭКО мәртебесі бар өнімдер, мәзірдегі қарапайым тағамдар және тамақтандыру орындарындағы демократиялық формат, freeflow форматындағы ашық ас үй – «еркін қозғалыс», аспаздық студиялардың дамуы, инновациялар және жаңа технологиялар); отандық және шетелдік рестораторлардың тәжірибесіне негізделген әр түрлі инновациялар тізімделіп сипатталған, олар тек кәсіби білім мен дағдыларды ғана емес, сонымен қатар биология, физика, химия саласындағы білімді (ашыту, молекулалық асхана, фудпейтинг, криоконцентрация, дәм беру және т.б.) қажет етеді.

Ye. Gridneva, G. Kaliakparova, K. Syzdykova

**RESTAURANT BUSINESS OF KAZAKHSTAN: INNOVATION AND
INNOVATIVE TECHNOLOGIES**

Annotation

The market of restaurant services in Kazakhstan expands annually. This area of activity is not fully exposed.

The article is devoted to innovative technologies and competitiveness of the domestic restaurant business. The purpose of the article is to show the development of the restaurant business market in

Kazakhstan, define the main problems associated with its development, and reveal development prospects based on innovation and innovative technologies.

In the article the domestic catering market are analyzed by authors. The main problems faced by entrepreneurs in the restaurant business are defined. Some recommendations for their elimination, the changes occurring in the restaurant business market are given.

The scientific novelties of the study are: new trends in domestic food industry were investigated (healthy eating, consumer orientation to local farms, products with ECO status, simple dishes on the menu and a democratic format at catering establishments, open kitchen of the free flow format – «free movement», the development of culinary studios, innovations and new technologies); different types of innovations based on the experience of domestic and foreign restaurateurs, requiring not only professional knowledge and skills, but also knowledge in the field of biology, physics, chemistry are listed and described (fermentation, molecular cuisine, food packing, cryoconcentration, aromatization etc.).

DOI 10.52260/2304-7216.2020. 3(40).9

UDC 332.87

SCST I 75.31.01

U. Shalbolova*, *doctor of economic sciences, professor*

S. Yegemberdiyeva, *doctor of economic sciences, professor*¹

Z. Kenzhegalieva, *PhD, acting associate professor*²

*L.N. Gumilyov Eurasian National University*¹

Nur-Sultan c.

*Atyrau State University named after H. Dosmukhamedov*²

Atyrau c.

e-mail: saule_8@mail.ru

*- main author (author for correspondence)

ACHIEVEMENT OF CITY SUSTAINABILITY THROUGH THE DEVELOPMENT OF HOUSING AND COMMUNAL SERVICES

The article presents the results of the author's analysis of certain aspects of socio-economic problems of Kazakhstani urban housing and communal services. The problems of urban development are investigated with the disclosure of social and housing problems of the urban population. The article substantiates the Geneva Charter provisions on sustainable housing through providing citizens with high-quality and affordable housing. The author's interpretation of the category «sustainable city» is given highlighting indicators of city development sustainability. A review of existing programs effectiveness on housing affordability is conducted, the dynamics of housing construction and commissioning in the country is presented. The degree of provision with comfort indicators for both multi-apartment and individual residential buildings is given. The final results of an analytical study of the costs structure for housing and communal services are given. Analysis of urban housing and utilities infrastructure identified the studied sphere of Kazakhstani economy. The directions of sustainable development of Kazakhstani cities are substantiated by analysis of innovative solutions in modernizing housing through digital technology, construction of «smart houses», energy efficiency utilities, solving issues of solid waste management, modernization of administration as housing and urban development. The article was prepared as part of the scientific project AP05134552.

Keywords: *city, sustainable city, smart city, municipal service, housing and communal services, housing stock, efficiency, investment, standard of living, utilities.*

Кілт сөздер: *қала, тұрақты қала, ақылды қала, қала шаруашылығы, тұрғын үй-коммуналдық шаруашылық, тұрғын үй қоры, тиімділік, инвестиция, өмір деңгейі, коммуналдық қызметтер.*

Ключевые слова: *город, устойчивый город, умный город, городское хозяйство, жилищно-коммунальное хозяйство, жилищный фонд, эффективность, инвестиции, уровень жизни, коммунальные услуги.*

JEL classification: O18

Introduction. Since the second half of the twentieth century, population increase, migration and city urbanization have been accompanied by the expansion of urban areas and the creation of new cities. More than half of the world's population lives in cities today. Forecast data indicate that by 2030, every six out of ten people will be urban residents [1].

The growing urban population of the Republic of Kazakhstan is accompanied by the construction of residential facilities and the creation of conditions for health and comfortable living of people. However, not every city resident is able to pay for the purchase of commercial housing. In this regard, the country is currently implementing a number of programs to build housing for special sections of the population, to modernize the housing stock. Expansion of the number of residential houses is accompanied by the provision of new types of housing and communal services, the development of urban infrastructure facilities, the introduction of advanced digital technologies for managing housing and the implementation of investment projects for the modernization of housing and communal services.

The purpose of the scientific article is to develop practical recommendations for sustainable urban development based on improving the economic mechanism for the development of housing and communal services.

The following tasks were defined according to the research purpose. Firstly, it is to investigate aspects of urban housing and communal services development. Secondly, it is to consider methodological approaches to the study of

tools of the economic mechanism for functioning of urban housing and communal services.

The methodological basis of the article includes the scientific works of domestic scientists on the problems and research of modern trends in the field of housing and communal services; domestic and foreign studies of housing and communal services reform; various approaches to improving the economic mechanism for this industry the development in the Republic of Kazakhstan and foreign countries; as well as regulations and state programs on housing and communal services.

System analysis, methods of economic evaluation and statistical analysis, comparison and grouping, calculation-analytical and normative were used in the process of analysis and making recommendations for improving the economic mechanism of housing and communal services development.

Literature review. Until now, both Kazakhstani and foreign scientists have developed separate areas of the theory of the city sustainable development as well as the economic mechanism of housing and communal services in the city.

Academic economists in Kazakhstan and abroad are showing increased interest due to the socio-economic significance of the research subject. Thus, a more detailed study of the categorical apparatus of housing and communal services is presented in the research of Russian scientists. These are S.E. Dronov [2], V.Z. Chernyak [3] and others devoted their research to the theory of economic mechanism.

In Kazakhstan, research on certain aspects of housing and communal services develop-

ment is presented in scientific papers such as U. Shalbolova [4], P. Shelomentseva [5].

However, there are not enough studies in Russian science that would reveal the economic mechanism of development of housing and communal services, its elements and components, and consider housing and communal services as a socio-economic system.

Main part. Over the past 20 years, cities in the Republic of Kazakhstan have been developed in the areas of «sustainable urban development». The assessment is carried out on the basis of the National Standard of the ST RK ISO 37120-2015 «Sustainable Community Development. Indicators of urban services and quality of life» [6], which forms common guidelines for the executive in the development of urban policy. In the standard, there are all indicators for measuring the results of achievements under the 17 Sustainable Development Goals. The standard is voluntary, but the main indicators are mandatory. The objects of application are administrative territorial communities (cities, district and other centers), regardless of their scale, population size and other parameters [7].

The Republic of Kazakhstan ranks ninth in the world in terms of occupied territory, while the population density is rather low (less than 7 people per square kilometer). In the list of countries by population, Kazakhstan takes the 63rd position in the world. As of April 1, 2018, the country's population is 18.2 mln people [8]. In

1991, at the time of acquiring the status of a separate state, the number of people in Kazakhstan was 16.4 mln people. However, as a result of external out-migration, the population decreased from 1991 to 2002 by 10%. However, since 2002, due to natural population growth and the arrival of immigrants from other countries (China, Mongolia, Turkey, Uzbekistan, Russia, etc.) to the country for permanent residence in 2018, the population has grown by about 20%. Such growth is also facilitated by the country's dynamic social and economic development, political stability, the implementation of state programs for social support, the reduction of the poverty rate from 46.7% in 2001 to 2.7% in 2015.

In Kazakhstan, the Program for the Modernization of Housing and Communal Services for 2011-2020 [9] is in effect, where housing measures are included to ensure an adequate maintenance of residential facilities.

Over the years, the Program helped repair more than 2.3 thousand residential buildings. In addition, according to this program, repair work is carried out at the expense of repayable funds of the owners of previously renovated houses (at present, about 340 houses in the country have been repaired). However, the implementation of the program for the modernization of housing and communal services is currently undergoing criticism, as it is working poorly. Residents are not ready to finance capital repairs of houses due to their own financial resources.

Table 1

Comfort level provision of urban housing in Kazakhstan (2018year), %

№	Comfort indicator	Total	Multi-family housing	Private housing
1.	Water supply	98,5	99,8	99,6
2.	Sewerage	66,6	95,1	67,1
3.	Central heating	40,7	89,7	8,5
4.	Individual heating equipment	59,6	10,7	92,0
5.	Shower or bath	42,4	87,5	15,4
6.	Central hot water supply	36,4	80,8	7,59
7.	Gas-fired plant or central gas supply	12,0	5,5	29,4
8.	Electric floor heating	87,8	75,6	95,7

Source: Compiled according to the source [10]

Housing in Kazakhstan has a fairly high level of the provision of public services and comfort for decent living of people (Table 1).

Water supply is 99%, central heating is supplied to 90% of multiple houses. The presence of natural gas in the country allowed to achieve a gasification level of more than 95%, which allows the provision of hot water and

heating to most individual houses. The most problematic issue is the provision of central sewerage of individual housing.

When paying for housing and communal services, in the country's average value the main share is taken up by the payment for electricity and heating (Table 2).

Table 2

Structure of costs for housing and communal services (2018 year)

Heating	Power supply	Hot water supply	Cold water supply	Gas supply	Sewerage	Housing maintenance	Total
34%	22%	15%	7%	4%	8%	11%	100%

Source: The sources data [11]

An analytical review of the current housing and communal sector state in Kazakhstan

made it possible to identify a number of problems, presented below in Table 3:

Table 3

The main problems of the development of housing and communal services in Kazakhstan

Sub-industry	Problems
Power supply	Down time of equipment, generation of surplus, heat and electric energy, low level of control over the process of managing the generation of electrical and thermal energy, low level of load forecasting, insufficient automation of the heat transfer process, low level of diagnostics of heat networks, low level of thermal insulation.
Water supply	Loss of water during distribution, rapid deterioration of water supply networks, weak organization of urgent repairs.
Road network cleaning	The cleaning process planning is carried out manually based on the experience of past years, lack of quality control of the work of specialized equipment.
Outdoor lighting	Irrational use of electricity, the deterioration of the electricity lighting network, visual search for street lighting malfunctions.
Utilities calculation	Growth of non-payments, unscrupulous calculations, inefficient billing systems, lack of integration between public utility systems and organizations that serve multi-apartment houses.

Source: Compiled by authors

The Republic of Kazakhstan supports the idea of sustainable development of cities, taking an active part in the implementation of reasonable actions to protect the environment. At the national level, the transition of Kazakhstan to sustainable development of the city is carried out through the implementation of conceptual government documents, which outline a number of measures in the direction of achieving sustainable development of the country with regard to the development of housing and communal services:

- The need to provide 100% of the population with access to drinking water in order to increase the average life expectancy of the population;

- Development of environmentally safe technologies in the reconstruction of the housing and communal services and the construction of new housing in achieving the task of diversification, improving the efficiency of resource use and overcoming the energy balance;

- Construction of apartment buildings with the purpose of reducing heat energy, aimed at energy saving and increasing energy efficiency in buildings;

- Stable development of social and economic potential of each city of the country through the formation of rational territorial organization, stimulation of the population and capital in the centers of economic growth;

- Recovery of the environment, reduction of emissions and discharges into the environment and of renewable energy sources share increase in the energy balance, in achieving sustainable ecological development of the urban environment [9,12,13].

In order to modernize housing and communal services and develop the infrastructure of the country's housing complex, the Republic of Kazakhstan is working to introduce new mechanisms for attracting investment, introducing innovative technologies and advanced management methods for housing and communal services.

To attract private capital, it is possible to use various forms of public-private partnership (PPP), which should become the main mechanism for the development of infrastructure,

including social infrastructure. For the modernization of housing and communal services, options for transfer to trust management or a concession are considered with possible further privatization. Today, the mechanism for financing the modernization of housing and communal services in Kazakhstan goes in two directions: public and private. The legal aspects of PPP model implementation in the sectors of the national economy have been resolved: the Laws of the Republic of Kazakhstan «On Concessions» and «On Public-Private Partnership» have been adopted. The conditions created in Kazakhstan will favorably affect the implementation of public-private partnership mechanisms and increase the social efficiency of the implemented projects in the housing and communal services sector. One of the main directions of sustainable development of cities in Kazakhstan is the use of innovative solutions for the modernization of housing and communal services through digital technologies. Thus, through the implementation of the projects «Digitalization of Housing and Communal Services», «Astana Smart City» – «Smart Astana», the city administration of Astana sets the main task to use the new standards of construction security and housing and communal relations. The concept of these projects combines the following characteristics: «smart» economy, «smart» management, «smart» life, «smart» mobility, «smart» people, and «smart» environment. These projects are related to the introduction of innovative technologies for the management of water supply systems, heat supply, energy, street lighting, and urban transport. The financial part of the projects is to develop flexible tariff systems for housing and communal services, where the main aspect is to encourage savings with rational consumption of public utilities. In addition, it is envisaged to involve the urban population in activation of making decisions on energy consumption, heating and individual collection of household waste.

Today, four projects for sustainable development of the city in Astana are being imple-

mented. «Smart» healthcare implements the automation of polyclinics in terms of management, coordination of units, recording patients, digitizing medical information, creating a unified laboratory base. The aim of the «smart» school project is to improve the safety and wellbeing of schoolchildren, control parents for the training of their children, and the introduction of innovative technologies in school management. The project «Smart» street lighting is aimed at saving electricity, which provides for automatic reduction of luminous intensity, transmission of data on the state of lanterns to the central control and monitoring unit. According to statistical data, the reduction in energy consumption is 12,721.3 kW per year. Realization of the «smart» payments project is directed on carrying out of electronic municipal payments through system of private accounts. One can also pay fines and taxes, or pay for school meals, medical services, buy tickets for urban transport, etc. [14]. It is also worth noting that there are «smart» houses – residential complexes constructed by South Korean companies that have been being built in Astana for ten years, where apartments are classified as shelter from a higher level of comfort, both for living and for receiving public services.

The transition to «smart» cities creates conditions for the interaction of public-private partnerships.

Conclusions. The Republic of Kazakhstan is expanding the housing stock, creating conditions for affordable housing for the main part of the population, both the country as a whole and the cities.

Modernization of the country's housing and communal services is carried out using new world technologies and experience in managing housing and urban economy. The sustainability of the development of the country's cities is also based on the expansion of urban areas and the creation of four urban agglomerations.

The transfer of the Kazakhstan capital to the north of the country, the appearance of the new city of Astana on the world map allowed the entire world community to present the new capital as a city of the future. New unusual buildings make tourists associate it with a futuristic city. The project «Astana Smart City» is implemented in a pilot mode, but in the future, such projects will cover all the large cities of Kazakhstan. Currently, the main regional centers and cities of national importance are at the stage of dynamic development, many residential projects are being built, urban areas are expanding, innovative projects are being introduced in the modernization and management of housing and communal services.

REFERENCES

1. United Nations Economic Commission for Europe. – <http://docplayer.ru/48445547-Zhe-nevskaya-hartiya-oon-ob-ustoychivom-zhilishchnom-hozyaystve> (Дата обращения 12.01.2020)
2. Дронов С.Е. Направления совершенствования региональной политики в сфере жилищно-коммунального хозяйства: автореф. ...канд. экон. наук: 08.00.05. – Тамбов, 2015. – 22 с.
3. Черняк В.З. Жилищно-коммунальное хозяйство: развитие, управление, экономика: Учебник. – М.: КНОРУС, 2007. – 392 с.
4. Шалболова У.Ж. Экономика жилищной и социальной сферы: Учеб. пособие. – Алматы: Издат-Маркет, 2006. – 400 с.
5. Шеломенцев П.Ю. Совершенствование экономического механизма в жилищно-коммунальной сфере (на примере Павлодарской области): автореф. ... канд. экон. наук: 08.00.05. – Караганда, 2006. – 28 с.
6. Мурзахметов К. К. Стандарт Республики Казахстан СТ РК ISO 2725 – 2015 «Устойчивое развитие сообщества. Показатели городских услуг и качества жизни. – <http://www>.

sustainable.eep.kz/upload/Otchet (Дата обращения 15.01.2020).

7. Официальный сайт ПРООН в Казахстане. Что такое устойчивый город. – <http://www.kz.undp.org/content/kazakhstan/ru/home/> (Дата обращения 10.02.2020).

8. Официальный сайт Комитета по статистике МНЭ РК. Население Казахстана. – <https://ru.wikipedia.org/wiki/> (Дата обращения 14.02.2020).

9. Программа модернизации жилищно-коммунального хозяйства Республики Казахстан на 2011-2020 годы, утвержденная постановлением Правительства Республики Казахстан от 30 апреля 2011 года №473. – <http://online.zakon.kz> (Дата обращения 18.02.2020).

10. Статистический сборник «О жилищном фонде Республики Казахстан в 2016 году». – Астана, 2017. – <https://stat.gov.kz/> (Дата обращения 07.03.2020).

11. Официальная статистическая информация (по отраслям). – <http://www.stat.gov.kz> (Дата обращения 10.03.2020).

12. Концепция перехода Республики Казахстан к устойчивому развитию на 2006-2024 годы от 12 октября 2006 года №981. – <http://online.zakon.kz> (Дата обращения 12.03.2020)

13. Программа развития регионов до 2020 года, утвержденная постановлением Правительства Республики Казахстан от 28 июня 2014 года №728. – <http://online.zakon.kz> (Дата обращения 16.03.2020).

14. Национальные обзоры Жилищного хозяйства. Республика Казахстан. // ООН. – Нью-Йорк и Женева, 2018. – 155 с.

REFERENCES

1. United Nations Economic Commission for Europe. – <http://docplayer.ru/48445547-Zhe-nevskaya-hartiya-oon-ob-ustoychivom-zhilishchnom-hozyaystve> (Data obrashcheniya 12.01.2020).

2. Dronov S.E. Directions for improving regional policy in the field of housing and communal services: authoref. ... cand. econ. sciences: 08.00.05. – Tambov, 2015. – 22 p. [in Russian].

3. Chernyak V.Z. Housing and communal services: development, management, economics: Textbook. – M.: KNORUS, 2007. – 392 p. [in Russian].

4. Shalbolova U.Zh. The economy of the housing and social sphere: A textbook. – Almaty: Publishing-Market, 2006. – 400 p. [in Russian].

5. Shelomentsev P.Yu. Improving the economic mechanism in the housing and communal sector (on the example of the Pavlodar region): authoref. ... cand. econ. sciences: 08.00.05. – Karaganda, 2006. – 28 p. [in Russian].

6. Murzametov K.K. Standart Respubliki Kazahstan ST RK ISO 2725 – 2015 «Ustojchivoe razvitie soobshhestva. Pokazateli gorodskih uslug i kachestva zhizni. – <http://www.sustainable.eep.kz/upload/Otchet> (Data obrashcheniya 15.01.2020) [in Russian].

7. Oficial'nyj sajt PROON v Kazahstane. Chto takoe ustojchivyy gorod. – <http://www.kz.undp.org/content/kazakhstan/ru/home/> (Data obrashcheniya 10.02.2020) [in Russian].

8. Official site of the Committee on Statistics of the Ministry of National Economy. Nase-lenie Kazahstana. – <https://ru.wikipedia.org/wiki/> (Data obrashcheniya 14.02.2020) [in Russian].

9. Programma modernizacii zhilishhno-kommunal'nogo hozjajstva Respubliki Kazahstan na 2011-2020 gody, utverzhennaja postanovleniem Pravitel'stva Respubliki Kazahstan ot 30 aprelja 2011 goda №473. – <http://online.zakon.kz> (Data obrashcheniya 18.02.2020) [in Russian].

10. Statisticheskij sbornik «O zhilishhnom fonde Respubliki Kazahstan v 2016 godu». – Astana, 2017. – <https://stat.gov.kz/> (Data obrashcheniya 07.03.2020) [in Russian].

11. Official statistical information (by industry). – <http://www.stat.gov.kz> (Data obrashcheniya 10.03.2020) [in Russian].

12. Konceptija perehoda Respubliki Kazahstan k ustojchivomu razvitiju na 2006-2024 gody ot 12 oktjabrja 2006 goda №981. – <http://online.zakon.kz> (Data obrashcheniya 12.03.2020) [in Russian].

13. Programma razvitija regionov do 2020 goda, utverzhdannaja postanovleniem Pravitel'stva Respubliki Kazahstan ot 28 ijunja 2014 goda №728. – <http://online.zakon.kz> (Data obrashcheniya 16.03.2020) [in Russian].

14. Nacional'nye obzory Zhilishhnogo hozjajstva. Respublika Kazahstan. // OON. – N'ju-Jork i Zheneva, 2018. – 155 s.

У.Ж. Шалболова, С.М. Егембердиева, З.Ж. Кенжегалиева

ТҰРҒЫН ҮЙ-КОММУНАЛДЫҚ ШАРУАШЫЛЫҒЫНЫҢ ДАМУЫ АРҚЫЛЫ ҚАЛАНЫҢ ТҰРАҚТЫЛЫҒЫНА ҚОЛ ЖЕТКІЗУ

Андатпа

Мақалада авторлар жүргізген Қазақстан Республикасының қалалық тұрғын үй-коммуналдық шаруашылығының әлеуметтік-экономикалық мәселелерінің жекелеген аспектілерін талдау нәтижелері келтірілген. Қазіргі әлемдік қауымдастықтағы қала құрылысы мәселелері қала тұрғындарының әлеуметтік және тұрғын үй мәселелерін ашуға баса назар аударылып зерттелген. Азаматтарды сапалы және қол жетімді тұрғын үймен қамтамасыз ету арқылы Женева хартиясының тұрақты тұрғын үй туралы негізгі ережелері дәлелденді. Қала дамуының тұрақтылығының негізгі көрсеткіштерін көрсете отырып, «тұрақты қала» категориясының авторлық түсіндірмесі келтірілген.

Қол жетімді тұрғын үйді қамтамасыз ету бойынша қолданыстағы бағдарламалардың тиімділігіне шолу жасалған, әлеуметтік тұрғын үйлерді кеңейтудің негізгі құралдары зерделенген, республикада тұрғын үй салу және пайдалануға беру динамикасы ұсынылған. Бұл мақалада ғылыми жобаны жүзеге асыру барысында алынған негізгі нәтижелер де келтірілген. Осылайша, көп пәтерлі және жеке тұрғын үйлер үшін жайлылық индикаторларымен қамтамасыз ету дәрежесі анықталған әлеуметтік зерттеудің нәтижелері келтірілген. ТКҚ шығындарының құрылымын сараптамалық зерттеудің соңғы нәтижелері келтірілген. Қалалық тұрғын үй-коммуналдық шаруашылық инфрақұрылымының жағдайын талдау Қазақстандағы зерттеліп отырған экономика саласының негізгі мәселелерін анықтауға мүмкіндік берді.

Бұл жұмыста цифрлық технологиялар арқылы тұрғын үй-коммуналдық шаруашылықты жаңғырту, «ақылды үйлер» салу, энергияны үнемдейтін коммуналдық қызметтерді пайдалану, қатты тұрмыстық қалдықтарды шығару мәселелерін шешу, тұрғын үй-коммуналдық шаруашылық салаларының менеджментін модернизациялау кезінде инновациялық шешімдерді қолдануды талдау арқылы қазақстандық қалалардың тұрақты дамуының негізгі бағыттары негізделді. Мақала AR05134552 ғылыми жобасын іске асыру аясында дайындалған.

У.Ж. Шалболова, С.М. Егембердиева, З.Ж. Кенжегалиева

ДОСТИЖЕНИЕ УСТОЙЧИВОСТИ ГОРОДА ЧЕРЕЗ РАЗВИТИЕ ЖИЛИЩНО-КОММУНАЛЬНЫХ ХОЗЯЙСТВ

Аннотация

В статье представлены результаты проведенного авторами анализа отдельных аспектов социально-экономических проблем городского жилищно-коммунального хозяйства Республики Ка-

захстан. Исследованы проблемы развития городов в современном мировом сообществе с упором раскрытия социально-жилищных проблем городского населения. Обоснованы основные положения Женевской хартии об устойчивом жилищном хозяйстве через обеспечение горожан качественным и доступным по цене жилью. Дана авторская интерпретация категории «устойчивый город» с выделением основных индикаторов устойчивости развития города. Проведен обзор результативности действующих программ по обеспечению доступного жилья, исследованы основные инструменты расширения социального жилья, представлена динамика строительства и ввода жилья в стране. Также в настоящей статье изложены основные результаты, полученные в ходе реализации научного проекта. Так, даны результаты социологического обследования, где выявлена степень обеспеченности показателями комфортности как многоквартирных, так и индивидуальных жилых домов. Даны итоговые результаты аналитического исследования структуры затрат на жилищно-коммунальные услуги. Проведенный анализ состояния инфраструктуры городского ЖКХ позволил определить основные проблемы исследуемой сферы экономики в Казахстане. В настоящей работе обоснованы основные направления устойчивого развития казахстанских городов путем анализа применения инновационных решений при модернизации ЖКХ через цифровые технологии, строительства «умных домов», использования энергоэффективного коммунального обслуживания, решения вопросов по утилизации твердых бытовых отходов, модернизации управления как ЖКХ, так и городским хозяйством. Статья подготовлена в рамках реализации научного проекта AP05134552.

DOI 10.52260/2304-7216.2020. 3(40).10

ЭОЖ 33:012:23

FTAMP 06:81:23

А. Қарақожаева*, PhD докторанты

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті

e-mail: aliya_kaznu@bk.ru

*- негізгі автор (хат-хабарларға арналған автор)

ТӨРТІНШІ ӨНЕРКӘСІПТІК РЕВОЛЮЦИЯ ЖАҒДАЙЫНДА АДАМИ КАПИТАЛДЫҢ ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ДАМУ

Төртінші өнеркәсіптік революция еңбек нарығының өзгеруіне айтарлықтай әсер етеді - мамандықтар, жұмысқа деген көзқарастар өзгереді. Бүгінгі таңда компанияның жетістігі оның қызметкерлерінің технологияны, ең алдымен оны шығармашылық және жаңашылдықпен қолдана алу қабілетіне байланысты.

Бұл мақалада компания қызметкерлерінің жаңа индустриялық революцияның әсерін қалай сезінетіні, бизнестің цифрлық трансформациялану жағдайында бейімделу үшін қандай дағдылар қажет екендігі, компаниядағы технологиялық қайта құруға дайын сызықтық кеңсе қызметкерлері және оларда қажетті дағдылары қаншалықты бар екендігі талданады.

Жалпы дағдылардың ішінде адамның ерекше қабілеттеріне, эмоционалды интеллектке, шығармашылыққа, сыпайылыққа және т.б. қажеттілік артады деген тұжырым жасалды. Техникалық білімнің маңыздылығы артып келеді: бағдарламалық қамтамасыз етумен, бағдарламалаумен, жалпы цифрлық сауаттылықпен тиімді жұмыс істеу мүмкіндігі. Егер «жұмсақ» дағдылардың шартты бөлігі бүгінгі күні қызметкерлер арасында жеткілікті деңгейде дамыған болса, онда техникалық қабілеттер алаңдатады.

Жалпы алғанда, сәтті және бәсекеге қабілетті жұмыс күшін құру үшін компаниялар екі бағытта әрекет етуі керек – нарықтың қажеттіліктеріне сәйкес дағдылар мен білім жүйесін

қалыптастыру, сонымен қатар «өмір бойы білім алу» идеяларын, яғни үздіксіз өздігінен білім алуды насихаттау.

Кілт сөздер: құзыреттілік, қызметкерлердің құзыреттілігі, адами капитал, адами капиталды дамыту, төртінші өнеркәсіптік революция, 4.0 индустриясы, цифрландыру, болашақ индустриясы, өмір бойы білім алу, дағдылар.

Ключевые слова: компетенция, компетенции сотрудников, человеческий капитал, развитие человеческого капитала, четвертая промышленная революция, индустрия 4.0, цифровизация, промышленность будущего, непрерывное обучение, навыки.

Keywords: competence, competencies of staffs, human capital, development of human capital, fourth industrial revolution, industry 4.0, digitalization, industry of the future, lifelong learning, skills.

JEL classification: J24

Кіріспе. 2018 жылы Давостағы Дүниежүзілік экономикалық форум төртінші өнеркәсіптік революцияны және оның бизнеспен қоғамға әсерін маңыздыларының бірі ретінде қарастырды. Бұл революция технологиялық прогрестің дамуын білдіреді, оның аясында кеңінен цифрландыру және өндірістің, бизнес-процестердің және тұтастай қоғамның өзгеруіне себеп болатын әр түрлі жаңа технологиялар енгізілуде.

Көптеген компаниялар үшін жаңа технологиялар қызықты, перспективалы тақырып болып, бірақ болашақтың еншісінде көрінеді. Алайда жаңа технологиялар жаңа нарықтар мен өнімдер жасайды. Жаңа технологияларды белсенді түрде дамытатын және қолданбаларды іздейтін компаниялар бірінші болып негізгі құзыреттерді ашады.

Прогресс қарқынды дамып келеді және онымен бәсекелестік дамуда. Көптеген компаниялар қазірдің өзінде жаңа индустриялық революцияның компоненттерін сәтті қолданады, сондықтан сандық технологиялардың көмегімен артықшылықтарды дамытуды көптеген компаниялар пайдаланады. Мұндай жағдайда кідіріс өте алмайтын артта қалу болуы мүмкін.

Технологиялар өнімділікті, өндіріс жылдамдығын және өнім сапасын жақсартуға объективті қабілетті. Шын мәнінде, тікелей экономикалық тиімділіктің арқасында шығындар, ресурстар мен жабдықты басқаруды оңтайландыруға мүмкіндік беретін «Интер-

нет заттары» 4.0 индустриясы ұсынылатын барлық технологиялардың ішіндегі ең перспективті технология болып табылады.

Осылайша, осы зерттеудің мақсаты қазіргі өнеркәсіптің трансформациялану жағдайындағы адами капитал құзыреттілігінің даму тенденцияларын, қазіргі заманғы жұмысшылардың мұндай трансформацияларға дайындығын талдау болып табылады.

Бұл жұмыста элеуметтік-экономикалық құбылыстарды танудың жалпы әдістері қолданылды: талдау, синтез, жүйелік және құрылымдық-функционалды тәсіл, бұл төртінші өнеркәсіптік революция жағдайындағы адами капитал құзыреттілігін дамытуды талдаудың әдіснамалық тәсілдерін жүйелеуге мүмкіндік береді.

Әдебиеттік шолу. Жалпы, экономикалық әдебиеттерде өнеркәсіптік революция мәселелері бойынша бірқатар жарияланымдар көрініс тапқан, олардың қатарына Д. Белл, В.Л. Иноземцев [1], Дж. Стиглиц [2], А.С. Нешитов [3] және басқалар сияқты авторлардың ғылыми еңбектері кіреді.

Экономикалық трансформациялау жағдайындағы адами капиталды дамыту В.Д. Роик [4], Р.И. Капелюшников [5], Э.Н. Соболев [6] еңбектерінде қарастырылады.

Отандық ғалым-экономистердің ғылыми еңбектерінен адами капитал және адами капиталдың құзыреттілігін арттыру мәселелеріне қатысты анықтамаларды кездестіруге болады. Атап айтқанда, Ф.С. Сейтқасы-

мов [7], А.Б. Майдырова [8], Б.Н. Исабеков [9], Д.А. Сейтхожина [10] сияқты ғалымдардың зерттеулерінде адами капиталдың құзыреттілігін және оның қызметін оңтайлы басқаруды арттырудың кейбір мәселелері қарастырылған.

Қарастырылған зерттеу саласын талдауға арналған жарияланымдардың қолжетімділігіне қарамастан, шешілмеген мәселелер экономикадағы өзгерістердің мамандарға құзыреттілік талаптарына сай болуын анықтауға байланысты. Осылайша, жоғарыда аталған жағдай авторларды осы зерттеудің тандалған тақырыбын зерттеуге итермеледі.

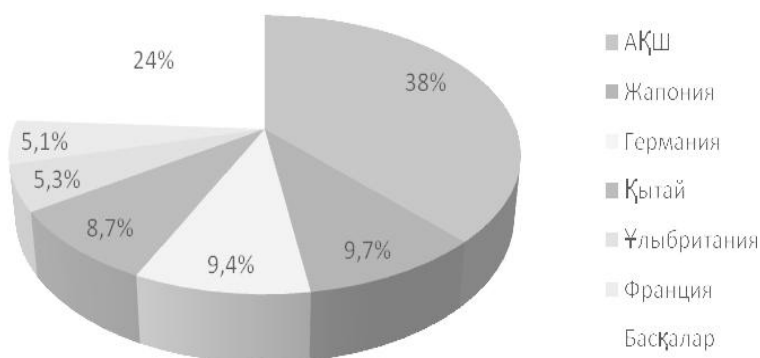
Негізгі бөлім. Көптеген зерттеулер жаңа индустриялық революцияның әлеуметтік салдарларына қатысты теріс үрдістерді көрсетеді. Олардың мәні ауқымды автоматтандыру болып табылады, мысалы, қарапайым деңгейде өндіруден бастап басқару шешімдерін қабылдауға дейінгі барлық деңгейлерде адамның араласуынсыз машиналық өзара әрекеттесу мүмкіндігі байқалуда. Мұндай қасиеттер сөзсіз жұмыспен қамту құрылымының өзгеруіне алып келеді.

Бірінші болып жұмыссыз монотонды және қайталанатын жұмыстармен айналысатын қызметкерлер қалады немесе біліктілігін арттыруға мәжбүр болады, өйткені оны жай ғана автоматтандыру тиімді. Бұл робототехника, жасанды интеллект, міндеттерді стандарттау технологиясын енгізу арқылы болады. Жоғарыда келтірілген болжам-

дарды растау үшін төртінші өнеркәсіптік революция жағдайындағы адами капиталдың құзыреттілігін дамытуды қарастырамыз және талдаймыз.

Оксфорд университетінің ғалымдары С. Фрей мен М. Осборн алдағы 20 жыл ішінде АҚШ-та кәсіптердің 47% автоматтандырылуы мүмкін деп есептеді [11]. Зерттеушілер 702 кәсіпті, ең алдымен, салық салатын мамандарды, сақтандыру бағалаушыларын, спорт саласының шенеуніктерін, даяшыларды, жылжымайтын мүлік агенттерін, хатшыларды, әкімшілік көмекшілерді, курьерлерді және басқаларды автоматтандыру мүмкіндігінің дәрежесін бағалады. Шығармашылық, техникалық және әлеуметтік мамандықтардың өкілдері ең аз тәуекелге тап болады: әлеуметтік қызметкерлер, хореографтар, дәрігерлер, жоғары білікті компьютер мамандары, антропологтар, археологтар және т.б. Алдағы уақытта бұл болжам әбден мүмкін сияқты, бірақ технология қарқынды дамуда. Атап айтқанда, бүгінгі күні адам жазған мәтіннен іс жүзінде ажырамайтын мәтінді синтездейтін күрделі алгоритмдер бар. Осы жобаны жетілдіру қарқынын 2020 жылдың ортасына қарай сақтай отырып, жаңалықтардың 90% компьютер арқылы жасалады.

Сонымен қатар 1-суретте ғаламдық аддитивті технологияның даму қарқынын анағұрылым дәлірек түсіну үшін оның әлемдік үлесі келтірілген.

Сурет 1. Ғаламдық аддитивті технология дамуының әлемдік үлесі [12]

Әлемде аддитивті технологиялар белсенді дамуда. Wohlers Associates мәліметтері бойынша, ғаламдық аддитивті технологияның 38% АҚШ-қа тиесілі, одан кейін Жапония – 9,7%, Германия – 9,4% және Қытай – 8,7% [12]. Қазақстанда бұл сала жеткілікті қарқынды дамып жатқан жоқ.

Дәл осындай зерттеу үшін PWC қосымша мәліметтер мен машиналық оқытуға негізделген алгоритмді қолданды және жоғары ықтималдығы бар автоматтандыру Америка Құрама Штаттарындағы кәсіптердің шамамен 38% және Ұлыбританияда шамамен 30% әсер етеді деген қорытындыға келді. ЭЫДҰ мәліметтері бойынша бұл көрсеткіштер АҚШ-та шамамен 10% және Ұлыбританияда 12% болады.

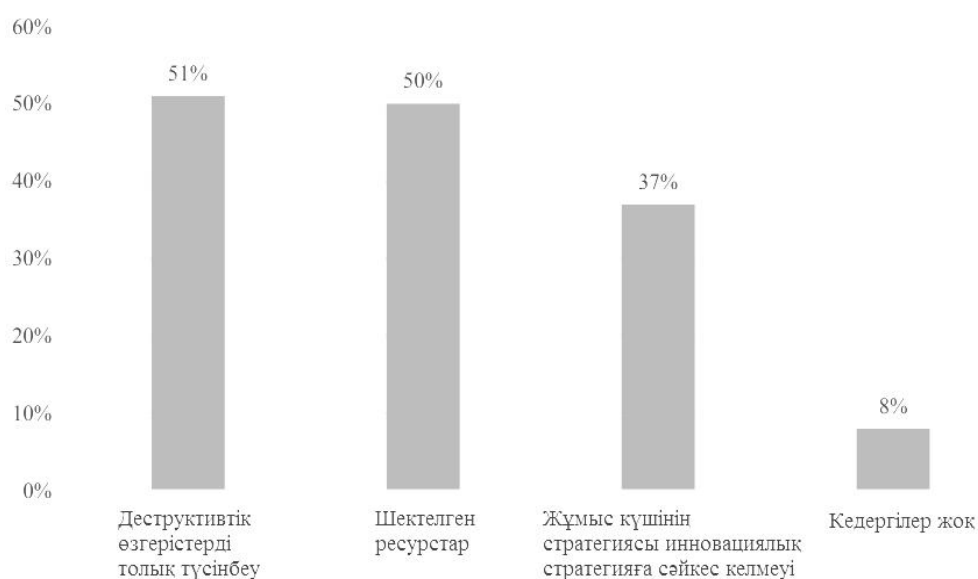
ЭЫДҰ-ның тағы бір есебінде шамамен 40 елге талдау жасалды, 14% жұмыс орындарының жоғалуы туралы болжам жасалды, әсіресе автоматтандыру 70% немесе одан да көп болатын кәсіптер үшін. Бұл шамамен 66 млн жұмыс орны дейді зерттеу [13].

McKinsey болжауына сәйкес, Индустрия 4.0 элементтерін қолдану шығындарды азайтуға және сатылымды арттыруға мүмкіндік береді. Еңбек өнімділігінің артуы

(45-55%), жаңа технологияларды қолдану бір уақытта жабдыққа қызмет көрсету шығындарын (10-40%-ға), жабдықтың тоқтап қалу уақытын (30-50%-ға) төмендетеді, сапа көрсеткіштерін жақсартады (10-20%) және сақтау шығындарын азайтады (20-50%-ға). Нарықта жаңа өнімді шығару мерзімі 20-50% қысқарады, сатылымды болжау дәлдігі 85% немесе одан да көпке жоғарылайды [14].

Жаңа индустриялық революция өндірісті, бизнесті, қоғамды және мемлекетті өзгертуде. Бұл еңбек нарығына айтарлықтай әсер етеді. Давостағы ДЭФ форумына «Болашақ жұмыс орындары» [15] баяндамасы дайындалды. Онда алдағы бес жылда жаңа технологиялардың дамуы 7 млн жұмыс орнының қысқаруына әкеледі, бұл экономиканың жаңа салаларында 2 млн бос жұмыс орнымен толтырылады.

Баяндамада 2018 жылдың бірінші жартыжылдығындағы жаппай жұмыспен қамту, мамандар мен жаңа қалыптасып жатқан кәсіптер деңгейін сипаттайтын мәліметтер жинақталды. Респонденттердің көпшілігі (50% дерлік) бас мамандар, топ-менеджерлер, атқарушы директорлар және тағы басқалар.

Сурет 2. Сандық экономикадағы кедергілер [15]

Зерттеуге қатысушылар жаңа экономикадағы ұйымдар үшін бірінші кезекте деструктивті өзгерістерді толық түсінбеу (51%), екіншіден, шектеулі ресурстар (50%) болып табылатындығын анықтады.

Мәселе, төртінші өнеркәсіптік революция жаңа жұмыс орындарын құру үшін емес, оларды азайту үшін вектор жасайды. Жұмыспен қамту құрылымы түбегейлі өзгереді. Жаңа индустриялық революция құрылғылардың адамның араласуынсыз өзара әрекеттесуіне мүмкіндік береді. Бұл теңсіздіктің күшеюіне және орта таптың жойылуына алып келуі мүмкін.

Осылайша, бір жағынан, процестердің автоматтандырылуы мен адам еңбегі үлесінің төмендеуі қазіргі кезде технологиялық артта қалған жұмыс күшінің төмен құнын өтейтін дамушы елдерге қатты әсер етеді. Сонымен бірге дамыған елдерге, атап айтқанда Еуропа мен АҚШ-қа өндірістің оралуы басталады, дамушы елдер өздерінің негізгі ресурстарын жоғалтады. Екінші жағынан, автоматтандыру шығындарды азайтады, елдерді технологиялық даму деңгейімен теңестіреді. Мәселен, жақында Жапония, Қытай, Оңтүстік Корея артта қалды. Өзгертілген жағдайлар сапалы дамуға жақсы ынталандыру бола алады.

Құзыреттілік жоғары тиімді қызметкерлердің қалай жетістікке жететінін сипаттайды. Біздің көзқарасымыз бойынша, құзыреттіліктің ең сәтті түсіндірілуі – бұл «маңызды жұмыс функцияларын» немесе «белгілі бір жұмыс ортасындағы тапсырмаларды» сәтті жүзеге асыру үшін қажетті білім, білік және дағдылардың жиынтығын қолдану.

Осылайша, құзыреттілік бізді кәсіби міндеттерді сәтті орындауды қамтамасыз ететін білім, білік, ынталандыру және ерекшеліктердің жиынтығы ретінде қарастырады.

Құзыреттерді білу мыналарға мүмкіндік береді:

- қызметкерлердің жеткілікті кәсіби екендігіне көз жеткізу;
- тиімді жұмысшыларды таңдау, жалдау;

- өнімділікті тиімді бағалау;
- қызметкерлерге қандай дағдылар жеткіліксіз екенін анықтау;
- талап етілетін оқытуды және біліктілікті арттыруды қамтамасыз ету;
- мансаптық өсуді және сабақтастықты жоспарлау;
- өзгерісті басқарудың тиімділігін арттыру.

Құзыреттілік түрлерін, басқаша айтқанда модельдерді анықтау кезінде әр түрлі тәсілдер байқалады. Willis Towers Watson консалтингтік компаниясының мамандары құзыреттілік моделінің 4 түрін ажыратады:

– жалпы ұйымдастырушылық модельдерге лауазымына немесе деңгейіне қарамастан барлық қызметкерлер үшін маңызды құзыреттер кіреді;

– функционалды құзыреттіліктер бір бизнес-функцияға (мысалы, қаржы) немесе бағытта қолданылады;

– рольдік модельдерге ұйымның роліне немесе деңгейіне қатысты құзыреттер кіреді (мысалы, персонал менеджері немесе менеджер), бұл модельдер әртүрлі деңгейдегі мінез-құлық күтуі мен талаптарын саралау үшін жасалады;

– тапсырмаға негізделген модельдер белгілі бір кәсіпке арналған, мысалы, call-орталығының қызметкері немесе бухгалтер.

Қорытынды. Процестерді ұйымдастырудың заманауи тәсілдері адамдар мен технологиялардың өзара әрекеттесуіне ерекше назар аударуы керек. Жаңа технологиялардың немесе технологиялық тәсілдердің пайда болуы инновацияларды жүйелі басқарудың нәтижесі болып табылады. Қазіргі уақытта инновацияны жеке алға жылжыту өте қиын, өйткені көптеген алуан түрлі білім қажет. Инновация топтық жұмыстан туындайды. Тиісінше, әр түрлі кәсіби дағдылар мен жеке қабілеттері бар адамдарды біріктіру қажет. Табысты операцияларды қолдану үшін компания бүгінде өз қызметкерлерінің цифрлық және технологиялық өзгерістерге қалай төтеп бере ала-

тындығын немесе тіпті қандай үлес қосатынын білуі керек.

Зерттеу әр түрлі деректерді жинауға мүмкіндік берді, соның негізінде қорытындылар жасалды және зерттеу сұрақтарына жауаптар берілді. Негізгі нәтижелер келесілер болып табылады:

– көптеген қызметкерлер технологиялық өзгерістер болып жатқан әлемде өмір сүретіндерін біледі және олар осы өзгерістердің олардың қызметіне әсерін сезінеді. Сонымен қатар қызметкерлер өздерінің міндеттері мен қажетті дағдылары өзгеретініне сенімді;

– өзгеріс жағдайында ең тиімді өмір сүруге мүмкіндік беретін ең көп ізденетін қасиеттер: бейімделу, оқу қабілеті, шығармашылық, басқа адамдармен тиімді қарым-қатынас және тағы басқалар. Техникалық дағдылардың маңыздылығы базалық деңгейде болса да өседі;

– қызметкерлердің құзыреттілік компоненттері көп, бірақ шартты техникалық дағдылар деңгейі нормадан әлдеқайда төмен. Бірқатар «жұмсақ» дағдылар орташа деңгейде, оларды жетілдіруді қажет деп санауға болады;

– компанияларда оқыту жүйесін, атап айтқанда, техникалық дағдылар саласында алған білімдерін кеңейту арқылы жетілдіру қажет.

Бұл қызметкерлердің құзыреттілік деңгейін анықтайтын компания саясаты болып табылады. Олардың негізгі жолдары:

– жұмыс істейтін қызметкерлермен жұмыс: оқыту, уәждеу және сыйақы беру жүйелері, кәсіби сәйкестікті бақылау жүйелері, және т.б.;

– жаңа қызметкерлерді жалдау, соның ішінде жаңа біліктілік талаптары, іріктеу рәсімдері және т.б.

Біліктілік параметрлерінің кез келген деңгейінде білім персоналдың өзгеруге дайындығында шешуші роль атқарады. Қызметкерлердің көпшілігі өндірістік практикадан өтеді, бұл ішкі оқыту жүйесінің маңызы артып келе жатқандығын білдіреді. Табысты және бәсекеге қабілетті жұмыс күшін құру үшін компаниялар екі бағытта әрекет етуі керек – нарықтық қажеттіліктерге сәйкес оқыту және дағдылар мен білімге мониторинг жүргізу жүйесін қалыптастыру, үздіксіз өздігінен білім алу идеясын алға жылжыту арқылы қызметкерлердің құзыреттерін жетілдіру.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Белл Д., Иноземцев В.Л. Эпоха разобщенности: Размышления о мире XXI века. – М.: Центр исследований постиндустриального общества, 2007. – 304 с.
2. Стиглиц Дж. Куда ведут реформы? К десятилетию начала переходных процессов // Вопросы экономики. – М.: Альпина. – 2009. – № 7. – С.203-209.
3. Нешитов А.С. Управление человеческими ресурсами в современных условиях / Управление человеческим развитием предприятия. – М., 2015. – 125 с.
4. Роик В.Д., Аппельбаум С.Х. и др. Менеджмент персонала: функции и методы: Учебник / Под ред. С.Х. Аппельбаум / Н.Г. Базадзе, В.И. Ионова. – М.: Изд. МАИ, 2013. – 147 с.
5. Капелюшников Р.И. Измерение обучающую способность организации: Учебник / С.Э. Минаев. – М.: Дашко, 2015. – 248 с.
6. Соболев Э.Н. и др. Профессиональная ориентация менеджеров: Методический материал / Под ред. П.А. Исаев, Т.А. Шервани. – М.: Изд. М. – Полиграфия, 2015. – 264 с.
7. Сейткасимов Г.С. Макроэкономические проблемы современной экономики Казахстана: Моногр. – Астана: Изд. КазУЭФМТ, 2010. – 350 с.
8. Майдырова А.Б. Человеческий капитал в условиях формирования информационного общества: методический аспект: Моногр. – Астана: Акад. гос. упр. при Президенте РК, 2008. – 167 с.
9. Исабеков Б.Н. Адами капитал: Оқулық. – Нұр-Сұлтан, 2019. – 491 б.

10. Сейтхожина Д.А. Оценка человеческого капитала в условиях экономического кризиса // Актуальные проблемы экономики. – Киев: Национальная Академия управления. – 2013. – №12(150). – С.500-505.
11. Frey C., Osborne M. The future of employment how susceptible are jobs to computerisation? / University of Oxford. Oxford Martin School, 2017. URL: https://www.oxfordmartin.ox.ac.uk/downloads/academic/The_Future_of_Employment.pdf.
12. Вершинина Е. Железные перспективы / Атомный эксперт. – 2014. – №5-6. – С. 56-61.
13. The Survey of Adult Skills / OECD. URL: <http://www.oecd.org/skills/piaac/aboutpiaac.htm>.
14. Утин Я. Цифровая перестройка: время «Индустрии 4.0». URL: <http://www.up-pro.ru/library/strategy/management/perestrojka-industrija.html>.
15. The Future of Jobs 2018 / WEF. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Jobs_2018.pdf.

REFERENCES

1. Bell D., Inozemcev V.L. Jepoha razobshhennosti: Razмышlenija o mire XXI veka. – М.: Centr issledovanij postindustrial'nogo obshhestva, 2007. – 304 s.
2. Stiglic Dzh. Kuda vedut reformy? K desjatiletiju nachala perehodnyh processov // Voprosi ekonomiki. – М.: Al'pina, 2009. – № 7. – S.203-209.
3. Neshitov A.S. Upravlenie chelovecheskimi resursami v sovremennyh uslovijah / Upravlenie chelovecheskim razvitiem predpriyatija. – М. – 2015. – 125 s.
4. Roik V.D., Appel'baum S.H. i dr. Menedzhment personala: funkcii i metody: Uchebnik / Pod red. S.H. Appel'baum / N.G. Bazadze, V.I. Ionova. – М.: Izd. MAI, 2013. – 147 s.
5. Kapel'jushnikov R.I. Izmerenie obuchajushhuju sposobnost' organizacii: Uchebnik / S.Je. Minaev. – М.: Dashko, 2015. – 248 s.
6. Sobolev Je.N. i dr. Professional'naja orientacija menedzherov: Metodicheskij material / Pod red. P.A. Isaev, T.A. Shervani. – М.: Izd. M. – Poligrafija, 2015. – 264 s.
7. Sejtkašimov G.S. Makroekonomicheskie problemy sovremennoj jekonomiki Kazahstana: Monogr. [Macroeconomic problems of the modern economy of Kazakhstan]. – Astana: Izd. KazUJeFMT, 2010. – 350 s. [in Russian].
8. Majdyrova A.B. Chelovecheskij kapital v uslovijah formirovanija informacionnogo obshhestva: metodologicheskij aspekt: Monogr. [Human capital in the conditions of information society formation]. – Astana: Akad. gos. upr. pri Prezidente RK, 2008. – 167 s. [in Russian].
9. Isabekov B.N. Adami kapital: Okulyk [Human kapital] – Nur-Sultan: 2019. – 491 b. [in Kazakh].
10. Sejtchozhina D.A. Ocenka chelovecheskogo kapitala v uslovijah jekonomicheskogo krizisa [Human capital assessment under economic crisis]. – Kiev: Nacional'naja Akademija upravlenija. – 2013. – №12(150). – S. 500-505 [in Russian].
11. Frey C., Osborne M. The future of employment how susceptible are jobs to computerisation? / University of Oxford. Oxford Martin School, 2017. URL: https://www.oxfordmartin.ox.ac.uk/downloads/academic/The_Future_of_Employment.pdf
12. Vershinina E. Zheleznye perspektivy / Atomnyj jekspert. – 2014. – № 5-6. – S. 56-61 [in Russian].
13. The Survey of Adult Skills / OECD. URL: <http://www.oecd.org/skills/piaac/aboutpiaac.htm>
14. Utin Ja. Cifrovaja perestrojka: vremja «Industrii 4.0». URL: <http://www.up-pro.ru/>

library/strategy/management/perestrojka-industrija.html [in Russian].

15. The Future of Jobs 2018 / WEF. URL.: http://www3.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Jobs_2018.pdf.

А. Қарақожаева

**РАЗВИТИЕ КОМПЕТЕНЦИИ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА В УСЛОВИЯХ
ЧЕТВЕРТОЙ ПРОМЫШЛЕННОЙ РЕВОЛЮЦИИ**

Аннотация

Четвертая промышленная революция оказывает значительное влияние на трансформацию рынка труда – меняются профессии, подходы к работе. Уже сегодня успех компании во многом зависит от способности ее сотрудников использовать технологии, прежде всего делать это креативно и инновационно.

В данной статье проанализировано, насколько сотрудники компаний ощущают влияние новой индустриальной революции, какие навыки необходимы для адаптации в условиях цифровой трансформации бизнеса, готовы ли линейные офисные сотрудники к технологическим трансформациям в компаниях и обладают ли необходимыми навыками и умениями.

Сделаны выводы, что среди общих навыков вырастет потребность в уникально человеческих способностях, таких как эмоциональный интеллект, креативность, коммуникабельность и т.д. Растет важность технических знаний: способность эффективно работать с программным обеспечением, программирование, общая цифровая грамотность. Если условная часть «мягких» навыков развита у сотрудников на достаточном уровне уже сегодня, то технические способности вызывают озабоченность. В целом, для создания успешной и конкурентной рабочей силы компаниям нужно действовать в двух направлениях – формировать системы обучения и мониторинга навыков и знаний в соответствии с потребностями рынка, а также продвигать идеи «обучение всей жизни», то есть непрерывного самостоятельного образования.

A. Karakozhaeva

**THE DEVELOPMENT OF HUMAN CAPITAL COMPETENCE UNDER
THE CONDITIONS OF THE FOURTH INDUSTRIAL REVOLUTION**

Annotation

The fourth industrial revolution has a significant impact on the transformation of the labor market – changing professions, approaches to work. Today, the success of a company depends on the ability of its employees to use technology, first of all, to do it creatively and innovatively.

This article analyzes how staffs of companies feel the impact of the new industrial revolution, what skills are needed to adapt in the context of digital business transformation, are linear office workers ready for technological transformations in companies, and do they have the necessary skills.

It is concluded that among the general skills there will grow a need for uniquely human abilities, such as emotional intelligence, creativity, sociability, etc. The importance of technical knowledge is growing: the ability to work effectively with software, programming, general digital literacy. If the conditional part of «soft» skills is developed among staffs at a sufficient level today, then technical abilities are of concern. In general, in order to create a successful and competitive workforce, companies need to act in two directions – to form training and monitoring systems of skills and knowledge in accordance with the needs of the market, as well as to promote the ideas of «lifelong learning», that is, continuously independent selfeducation.

DOI 10.52260/2304-7216.2020. 3(40).11
УДК 338
ГРНТИ 06.52.13

А.К. Сембеков*, д.э.н., профессор

О.А. Тянь, к.э.н., доцент

Е.Г. Будешов, докторант PhD

Карагандинский экономический университет

Казпотребсоюза

г. Караганда

e-mail: yeraly_budeshov@mail.ru

*- основной автор (автор для корреспонденции)

ВЛИЯНИЕ ЦИФРОВОЙ ЭКОНОМИКИ НА ЭКОНОМИЧЕСКИЙ РОСТ

В статье авторами изучены и представлены существующие подходы к трактовки понятия «цифровая экономика», позиции различных ученых в части влияния результатов цифровизации на экономический рост, приведены итоги эмпирических исследований зарубежных ученых и ведущих международных организаций по вопросам оценки влияния цифровой экономики на рост ВВП. В работе обозначены некоторые нерешенные проблемы по измерению цифровой экономики в контексте взаимодействия с «традиционной». В условиях цифровизации, появления совершенно новых цифровых отраслей, изменения экономических отношений «традиционной» экономики становится актуальным теоретическое обоснование процессов, связанных с влиянием цифровой экономики на экономическое развитие, на рост ВВП. Практическое значение исследуемой проблемы крайне актуально для развивающейся национальной экономики Казахстана, ибо цифровая экономика обладает мощным потенциалом для экономического роста, что подтверждает актуальность исследования проблем цифрового роста национальной экономики за счет новых производительных факторов. В статье на основе анализа индексов развития цифровой экономики выявлены закономерности ее влияния на темпы экономического роста Казахстана. Проведение исследования позволило разработать корреляционную модель влияния уровня цифровой экономики на экономический рост Казахстана.

Ключевые слова: цифровизация, цифровые технологии, цифровая экономика, цифровая грамотность, цифровая конкурентоспособность, широкополосная связь, экономический рост, ВВП, индексы, ИКТ.

Кілт сөздер: цифрландыру, цифрлық технологиялар, цифрлық экономика, цифрлық сауаттылық, цифрлық бәсекеге қабілеттілік, кең жолақты байланыс, экономикалық өсім, ЖІӨ, индекстер, АКТ.

Keywords: digitalization, digital technology, digital economy, digital literacy, digital competitiveness, broadband, economic growth, GDP, indices, ICT.

JEL classification: O10, O30

Введение. Цифровая экономика становится решающим фактором экономического роста, реализующим более высокий уровень производительности труда за счет инновационных цифровых технологий, ин-

формационно-коммуникационных систем. Проникновение интернет-технологий (ИТ), цифровых тенденций в экономическую жизнь сформировало новые понятия «цифровая экономика», «цифровизация», «циф-

ровая валюта» и другое, что вызвало в научную жизнь множество исследований, концепций, прогнозов развития цифровой экономики. В настоящее время цифровая экономика объективно выступает основной формой производительной трансформации экономики с применением цифровых технологий.

В условиях цифровизации экономики происходит трансформация производственных отношений, появляются новые факторы производства (цифровые технологии), рост производительности труда. Для развивающихся стран как Казахстан цифровая экономика становится основным драйвером для нелинейного роста отраслей национальной экономики, в этом понимании состоит практическая ценность исследуемой проблемы. Появление совершенно новых цифровых отраслей экономики, изменение экономических отношений «традиционного» производства ставят на повестку дня новые цели развития национальной экономики, в связи с чем становится своевременным теоретическое обоснование происходящих процессов, связанных с влиянием цифровой экономики на экономическое развитие, на рост ВВП, что подтверждает актуальность данного исследования.

Целью исследования является анализ индексов цифровой экономики, закономерностей их влияния на темпы экономического развития. На основе исследования индексов цифровой экономики построена корреляционная модель влияния уровня развития цифровой экономики на экономический рост.

Методы, используемые в исследовании: эмпирический, аналитический, экономико-статистический, сравнительно-сопоставительный, анализ данных и другие. Информационную базу исследования составили монографии и публикации ученых, статистические сборники в области цифровой экономики.

Обзор литературы. Многие ученые

понятие «цифровая экономика» представляют как систему экономических отношений или вид экономической деятельности, направленные на экономическое развитие, рост ВВП под влиянием внедрения цифровой экономики. Отдельными учеными в своих научных исследованиях (Brynjolfsson E., Kahin B., Kehal H.S., Singh V.P., Bukh R., Heeks R., Zhang L., Chen S. и др.) помимо концептуальных вопросов теории и практики феномена термина «цифровая экономика», рассматриваются влияние цифровой экономики на экономический рост, пути осмысления отраслевой структуры цифровой экономики [1, 2, 3, 4].

Применительно к цифровой экономике вопросы экономического роста изучены в научных работах Ч. Кобба, П. Дугласа, Р. Солоу, Т. Свэна и других.

Ученые Э. Бриньольфссон и Б. Кахин разделяют структуры цифровой экономики по видам экономической деятельности, как «...ИКТ, электронную коммерцию, услуги, предоставляемые посредством цифровых технологий, производство программного обеспечения, а также деятельность, связанную с обработкой информации». По их мнению, цифровая экономика рассматривается как движущая сила экономического роста [1].

По мнению Bukh R., Heeks R. определение цифровой экономики выглядит так: часть общего объема производства, которая целиком или в основном произведена на базе цифровых технологий фирмами, бизнес-модель которых основывается на цифровых продуктах или услугах [3].

Основная часть. Цифровая экономика имеет большое значение для развития экономики развивающихся стран как мощный потенциал экономического роста, повышения производительности труда. Еще в 1998 г. ОЭСР предложила определение ИКТ-сектора, которое распространено: «Совокупность сферы услуг и отраслей обрабатывающей промышленности, охватывающая передачу и отображение данных и инфор-

мации в электронном виде» [5]. Это определение включает следующие категории 4-й редакции Международной стандартной отраслевой классификации видов экономической деятельности (МСОК 4): 26 (производство компьютеров, электронного и оптического оборудования), 582 (издание программного обеспечения), 61 (телекоммуникации), 62 (разработка программного обеспечения, консультационная деятельность, связанная с компьютерами, и смежные виды деятельности) и 63 (деятельность в сфере информационных услуг). Более подробно и детально вопрос стандартной отраслевой классификации видов экономической деятельности (МСОК 4) был рассмотрен в своей работе Ричардом Хиксом, компоненты которой расширяют понятие цифровой экономики в более широкую категорию [3].

В научных исследованиях российских ученых (Гохберг Л.М., Мещеряков Р., Кульков В.М., Юдина Т.Н. и др.) также уделяется внимание вопросам влияния цифровой экономики на рост ВВП, отмечая, что цифровая экономика – это экономические отношения с использованием цифровых технологий, включая и ИКТ-отрасли. В монографии белорусского ученого Головенчика Г.Г. (2019) [6], а также в исследовании Высшей школы экономики под руководством Гохберга Л.М. выделены подходы к оценке влияния цифровой экономики на экономический рост, актуальной для развивающихся стран [7].

Ведущие аналитические компании мира неоднократно отмечали, что цифровая экономика является одним из главных факторов мирового экономического роста. Так, по оценкам Глобального института McKinsey, в Китае до 22 % увеличения ВВП к 2025 г. может за счет интернет-технологий. В США ожидаемый прирост стоимости, создаваемый цифровыми технологиями – к 2025 г. может составить 1,6-2,2 трлн долл. США (10 % ВВП) [8].

На сегодняшний день существует про-

блема неразработанности подходов к измерению цифровой экономики. Оценка воздействия цифровизации на экономический рост может быть недостаточно точной. По мнению многих ученых, традиционными методами экономического анализа невозможно измерить влияние цифровой экономики на экономический рост. Например, темпы роста цифровой экономики в развитых странах после достижения устойчивого роста в пределах 10-15% начинают замедляться, соответственно, влияние на ВВП страны тоже снижается. Конечно, темпы роста цифровой экономики развивающихся стран намного выше и влияние на экономический рост впечатляют. В научной среде существует неоднозначность утверждения роли цифровой экономики в повышении производительности. Некоторые ученые как Кульков В.М. считают, что «...пока рано восхищаться «неуклонным ростом» цифровой экономики и наступлением «золотого века» роста производительности факторов производства, и приведенные выше данные о замедлении доли цифровой экономики в ВВП развитых стран служат определенным основанием для такого вывода» [9].

В мировой практике для расчета экономического развития часто используется модель экономического роста ВВП на основе совокупностей таких факторов, как труд, капитал (основной капитал, финансовый капитал) и производительность труда (научно-технические разработки). В современных экономических реалиях роль данного понятия рассматривается через призму только интенсивных факторов роста показателей экономики государства.

Наиболее важным показателем, характеризующим уровень технического прогресса, влияющим на экономический рост, является совокупная факторная производительность, обозначающее совокупность факторов, влияющих на выпуск продукции, за исключением затрат, труда и капитала. Общая факторная производительность

может рассматриваться в качестве измерения долгосрочной технологической динамики цифрового развития. Общую факторную производительность нельзя измерить напрямую. Она измеряется как своего рода «остаток», называемый «остаток Солоу», изменения в объеме выпуска продукции, за исключением затрат труда и капитала.

Как показывают эмпирические исследования McKinsey Global Institute, Accenture Strategy, Global Connectivity Index (GCI), цифровизация экономики оказывает значительное влияние на рост производительности. Как отмечают многие эксперты, исследованиями установлена объективность положительного влияния цифровой экономики на экономический рост, об этом свидетельствуют эмпирические исследования, проведенные McKinsey Global Institute [8]. Связь между использованием технологий и экономическим ростом подтвердили исследования, проводимые компанией Accenture Strategy с участием Оксфордского университета. В этих целях был разработан так называемый индекс цифровой плотности (Digital Density Index), охватывающий более 50 показателей, которыми измеряется степень внедрения с цифровыми технологиями [10]. Исследования Global Connectivity Index (GCI), публикуемые компанией Huawei, также установили прямую взаимосвязь между инвестициями в ИКТ и ростом ВВП. По мнению авторов отчета за 2018 г., ежегодное увеличение капиталовложений в инфраструктуру ИКТ может дать многократный прирост в других областях: каждый дополнительный доллар инвестиций в инфраструктуру ИКТ может принести 20 долл. прибыли в 2025 г. Исследования Huawei и Oxford Economics показывают, что рост оценки GCI напрямую связан с экономическим ростом [10].

В исследовании на тему «Экономический вклад широкополосной связи, цифровизации и регулирования в сфере ИКТ» Международным союзом электросвязи,

представлен анализ экономического воздействия широкополосной связи, цифровизации на экономику [11]. Полученный вывод исследования заключается, что «...повышение уровня проникновения как фиксированной, так и подвижной широкополосной связи оказывает положительное воздействие на экономику. В целом, рост уровня проникновения фиксированной широкополосной связи на 1% влечет за собой рост ВВП на 0,08%, а рост уровня проникновения подвижной широкополосной связи на 1% приводит к росту ВВП на 0,15%» [10]. Следует понимать, что внедрение новой ИТ-продукции не приведет к немедленному росту показателя цифровизации, однако ее влияние на производительность проявится с задержкой по времени, связанной с реальным вхождением технологии в производство. В данном случае следует учитывать некоторые факторы, искажающие расчеты влияния цифровизации на экономический рост. Первое – внедрение цифровизации по выпуску продукции не идет само по себе, а приходит на замену выпускам в традиционных отраслях экономики, т.е. в цифровую часть прибавляется, а из традиционной – убывает. Второе – цифровая виртуальность новой экономики проявляется в том, что многие виды цифровой экономической деятельности не создают готовый продукт. Некоторые услуги такого типа могут иметь промежуточный характер на уровне «бизнес – бизнес» или на уровне потребления, могут возникать сложности с подсчетом добавленной стоимости, возникают сложности измерения чисто цифровой экономики. Третье – возможны неточности, связанные с отсутствием эффективной методологии измерения цифровой экономики [4, 6, 7]. Кроме того, возникает необходимость формирования новых статистических методов измерения процессов развития цифровой экономики, тогда как международные стандарты в этой сфере еще не сложились [12].

Актуальной задачей в исследовании результативности показателей цифровой экономики РК будет оценка их влияния на экономический рост. Для чего необходимо систематизировать и проанализировать индексные факторы, характеризующие уровень развития цифровой экономики страны. На сегодняшний день методологический механизм измерения цифровой доли в производстве еще не отработан. Однако, по мнению экспертов, вклад цифровизации путем расчетов может быть представлен в виде роста совокупной производительности факторов производства.

Для обеспечения достоверных измерений цифрового вклада на экономику появляются комбинированные индексы, характеризующие готовность цифровых технологий к внедрению (например, развитость ИТ-инфраструктуры и уровень проникновения мобильной связи) и индикаторы развитости отдельных цифровых отраслей (например, объемы электронной торговли). К таким индексам относятся – индекс цифровой эволюции Школы Флетчера, индексы Глобальной цифровой конкурентоспособности, мировой рейтинг цифровой конкурентоспособности IMD и др. Индекс цифровой эволюции Школы Флетчера позволяет провести анализ развития экономики и потенциала для роста цифровой экономики. Индекс определяется на основе 4-х ключевых показателей: доступ к интернету и развитие инфраструктуры; потребительский спрос на цифровые технологии; институциональная среда; инвестиции в цифровые технологии.

Индикаторы Глобальной индекса конкурентоспособности (ГИК) характеризуют цифровую составляющую национальной экономики. Например, нами из отчета ГИК ВЭФ за 2019 от общего количества индикаторов (ГИК) выбраны, наилучшее характеризующие уровень цифровой составляющей экономики Казахстана, как цифровая грамотность населения (цифровые навыки,

интернет пользователя, Е-участие), внедрение и объемы ИКТ, цифровые компании, цифровые услуги, расходы на НИОКР) [13].

Мировой рейтинг цифровой конкурентоспособности IMD формируется на основе 3 индикаторов (50 показателей): способность страны изучать новые технологии, исследования, образования, наука; способность разрабатывать цифровые технологии, состоянием интернет- и коммуникационных технологий, финансами ИТ-отрасли; уровень готовности к цифровой трансформации [14].

Таким образом, на основе рассмотренных мировых индикаторов и современного состояния цифровых индексов Казахстана для оценки влияния цифровизации на экономический рост нами предлагаются укрупненно следующие факторы-критерии: уровень цифрового развития государственного сектора; уровень цифровой грамотности населения; объем цифрового бизнеса (цифровые компании и услуги); объем ИКТ-производства, объем программного обеспечения, обучение и т.д.; инвестиции в ИКТ (затраты на финансирование ИКТ по их видам).

С целью выявления макроэкономических эффектов от проводимой цифровизации бизнеса нами смоделирована корреляционная связь между объемом ВВП Казахстана и фактором-критерием – инвестиции в информационно-коммуникационные технологии в разрезе их основных видов. Для раскрытия результатов моделирования введем обозначения: y_1 – объем ВВП (млн тенге); переменные x_i , ($i = 1,4$) – инвестиции в ИКТ по разным направлениям, а именно: x_1 – на приобретение ВТ, создание и содержание ИС, услуг связи сети Интернет и прочие затраты на ИКТ (млн тенге); x_2 – на приобретение программных средств (млн тенге); x_3 – на обучение сотрудников, связанные с использованием ИКТ (млн тенге); x_4 – на оплату услуг сторонних организаций и специалистов, связанных с информационными технологиями (кроме услуг связи и обучения) (млн тенге). Для отбора факторов,

включенные в множественное линейное уравнение регрессии, использованы статистические данные указанных показателей за

период с 2009 по 2018 гг. По результатам получена матрица парных коэффициентов корреляции (табл. 1).

Таблица 1

Матрица парных коэффициентов корреляции *

	y_1	x_1	x_2	x_3	x_4
y_1	1,00000				
x_1	0,71988	1,00000			
x_2	0,85444	0,75089	1,00000		
x_3	0,56220	0,30422	0,66369	1,00000	
x_4	0,94699	0,55832	0,79572	0,64534	1,00000

* Составлена авторами на основе статистических данных источника [15]

Выявлено, что у ВВП с инвестициями в ИКТ наблюдается устойчивая корреляционная зависимость, в связи с чем установлено прямое положительное влияние на макроиндикатор. Определено, что на объем ВВП (y_1) наибольшее влияние оказывают факторы: x_1 , x_2 и x_4 . Но между первым и вторым, а также вторым и четвертым факторами существует мультиколлинеарность ($r_{x_1x_2} = 0,75089 > 0,7$; $r_{x_2x_4} = 0,79572 > 0,7$). Поэтому в модель множественной регрессии включаем только факторы x_1 и x_4 . В результате аппроксимации получено двухфакторное линейное уравнение регрессии (формула 1):

$$y_1 = 7044478,137 + 65,542x_1 + 390,757x_4,$$

$$R = 0,975,$$

$$F_{набл.} = 113,703, t_a = 3,409, t_{b_1} = 3,565,$$

$$t_{b_2} = 10,166 \quad (1)$$

Коэффициент множественной корреляции свидетельствует о тесной взаимосвязи результирующего признака с двумя факторными признаками одновременно. Для оценки меры реакции между переменными и определения способности ВВП изменяться в зависимости от изменения x_1 и

x_4 , рассчитаны и получены значения средних по совокупности коэффициентов эластичности (формула 2):

$$\bar{E}_{y_1x_1} = 0,260\% , \quad \bar{E}_{y_1x_4} = 0,494\% \quad (2)$$

На основе разработанной модели макроэкономических индикаторов нами получены следующие результаты:

1. Анализ полученного двухфакторного уравнения регрессии позволил выявить, что если затраты на приобретение ВТ, создание и содержание ИС, услуг связи сети Интернет увеличатся на 1 млн тенге, то объем ВВП увеличится на 65,542 млн тенге, при неизменном среднем значении затрат на оплату услуг, связанных с информационными технологиями; если затраты на оплату услуг сторонних организаций и специалистов, связанных с информационными технологиями увеличатся на 1 млн тенге, то объем ВВП увеличится на 390,757 млн тенге, при неизменном среднем значении затрат на приобретение ВТ, создание и содержание ИС, услуг связи сети Интернет;

2. Полученные коэффициенты эластичности позволили выявить:

– при увеличении затрат на приобретение ВТ, создание и содержание ИС, услуг связи сети Интернет на 1% от своего средне-

го уровня объем ВВП увеличится на 0,26% от своего среднего уровня при неизменных затратах на оплату услуг, связанных с информационными технологиями;

– при увеличении затрат на оплату услуг, связанных с информационными технологиями на 1% от своего среднего уровня объем ВВП увеличится на 0,494% от своего среднего уровня при неизменных затратах на приобретение ВТ, создание и содержание ИС, услуг связи сети Интернет.

3. Доказана корреляционная зависимость экономического роста Казахстана от инвестиций в ИКТ, на данный момент наибольшее влияние на ВВП страны оказывает фактор x_4 «затраты на оплату услуг сторонних организаций и специалистов, связанных с информационными технологиями».

В заключение следует выделить следующие выводы.

В результате исследования результативности показателей цифровой экономики РК проведена оценка их влияния на экономический рост страны. На сегодняшний день разработанной и апробированной методологии измерения уровня влияния цифровизации еще не предложено. Тем не менее, вклад цифровизации путем расчетов

может быть представлен в виде роста совокупной производительности факторов производства. Установленные взаимосвязи между индикаторами цифровой экономики и ростом ВВП доказывают позицию авторов о необходимости разработки адекватной методологии оценки влияния цифровой экономики на социально-экономическое развитие Казахстана.

Предлагаемые индикаторы – критерии цифрового содержания требуют более детальной своей проработки с позиции тщательности отбора статистической информации, что, в свою очередь, требует совершенствования подходов к формированию количественных и качественных данных, характеризующих результативность внедрения цифровой экономики.

Наряду с этим требуется при разработке концепции данной модели, устанавливать взаимосвязи между индикаторами цифровизации и макрофакторами для достижения максимального макроэкономического эффекта, а также учитывать влияние временного фактора и современных угроз, трендов воздействия на различные аспекты цифровой экономики.

ЛИТЕРАТУРА

1. Babbitt T.G., Mahoney J.T. (2001). Understanding the Digital Economy: Data Tools and Research // *Academy of Management Review*. – №26(3). – P. 463-464. <https://doi.org/10.5465/amr.2001.4845862>.
2. Singh V.P. (2005). Digital Economy: Impacts, Influences and Challenges Digital Economy // *Challenges*. – 395 p.
3. Bukht R., Heeks R. (2018). Defining, conceptualising and measuring the digital economy // *International Organisations Research Journal*. – №13(2). – P. 143-172. <https://doi.org/10.17323/1996-7845-2018-02-07>.
4. Zhang L., Chen S. (2019). China's digital economy: Opportunities and risks // *International Organisations Research Journal*. – №14(2). – P. 275-303. <https://doi.org/10.17323/1996-7845-2019-02-11>.
5. OECD (2002) *Measuring the Information Economy 2002*, Paris. [oecd.org](http://www.oecd.org/sti/iecon-omy/measuringtheinformationeconomy2002.htm). – Retrieved from: <http://www.oecd.org/sti/iecon-omy/measuringtheinformationeconomy2002.htm>
6. Головенчик Г.Г. Цифровизация белорусской экономики в современных условиях

глобализации. – Минск: Изд. центр БГУ, 2019. – 257с.

7. Научное исследование. Что такое цифровая экономика? Тренды, компетенции, измерение // Науч. ред. Л. М. Гохберг. – М.: Изд. дом ВШЭ, 2019. – 82 с.

8. McKinsey Global Institute. Digital America: A Tale of the Haves and Have-Mores. – NY: McKinsey & Company, 2015. – 24 p.

9. Кульков В.М. Цифровая экономика: надежды и иллюзии // Философия хозяйства. – 2017. – № 5. – С. 145-156.

10. Global connectivity index. (2018). Tap Into New Growth With Intelligent Connectivity. Mapping your transformation into a digital economy with GCI 2018. Huawei Technologies Co., Ltd. huawei.com. – Retrieved from: http://www.huawei.com/minisite/gci/assets/files/gci_2018_whitepaper_en.pdf?v=20180605

11. International Telecommunication Union. (2018). The economic contribution of broadband, digitization and ICT regulation. itu.int. – Retrieved from: https://www.itu.int/en/ITU-D/Regulatory-Market/Documents/FINAL_1d_18_00513_Broadband-and-Digital-Transformation-E.pdf

12. Цифровая трансформация положительно влияет на национальную экономику. ИКС Медиа. – 2018 // <http://www.iksmedia.ru/news/5541211-Cifrovaya-transformaciya-polozhite.htm>

13. Подробный отчет о рейтинге конкурентоспособности (ГИК ВЭФ) за 2019 год. Центр стратегических инициатив. <http://csi.kz/news/09102019.11>.

14. Международная цифровая конкурентоспособность России улучшилась. <https://iesp.ru/news/item/417625-IMD-cifrovaya-konkurentosposobnost-2018>.

15. Отчет «Развитие отрасли ИКТ в Республике Казахстан по итогам 2018 года». АО «Национальный инфокоммуникационный холдинг «Зерде». <https://zerde.gov.kz/activity/analysis-and-development-of-ict/the-development-of-the-ict-sector-in-the-republic-of-kazakhstan/>.

REFERENCES

1. Babbitt T.G., Mahoney J.T. Understanding the Digital Economy: Data Tools and Research // Academy of Management Review. – 2001. – №26(3). – P. 463-464. <https://doi.org/10.5465/amr.2001.4845862>.

2. Singh V.P. Digital Economy: Impacts, Influences and Challenges Digital Economy // Challenges. – 2005. – 395 p.

3. Bukht R., Heeks R. Defining, conceptualising and measuring the digital economy // International Organisations Research Journal. – 2018. – №13(2). – P. 143-172. <https://doi.org/10.17323/1996-7845-2018-02-07>.

4. Zhang L., Chen S. China's digital economy: Opportunities and risks // International Organisations Research Journal. – 2019. – №14(2). – P.275-303. <https://doi.org/10.17323/1996-7845-2019-02-11>.

5. OECD (2002) Measuring the Information Economy 2002, Paris. oecd.org. – Retrieved from: http://www.oecd.org/sti/iecon-omy/measuringtheinformation_economy2002.htm (Дата обращения: 01.06.2018).

6. Golovenchik G.G. Cifrovizacija belorusskoj jekonomiki v sovremennyh uslovijah globalizacii [Digitalization of the Belarusian economy in modern conditions of globalization] /

G.G. Golovenchik. – Minsk: Izd. centr BGU, 2019. – P. 257 [in Russian].

7. Nauchnoe issledovanie. Chto takoe cifrovaja jekonomika? Trendy, kompetencii, izmerenie [Scientific research. What is a digital economy? Trends, competencies, measurement]. Scientific ed. L. M. Gokhberg. – M.: Publishing HSE House, 2019. – P. 82 [in Russian].

8. McKinsey Global Institute. Digital America: A Tale of the Haves and Have-Mores. – NY: McKinsey & Company. – 2015. – 24 p.

9. Kul'kov V.M. Cifrovaja jekonomika: nadezhdy i illuzii [Digital economy: hopes and illusions] // Philosophy of Economics. – 2017. – №5. – P. 145-156 [in Russian].

10. Global connectivity index. (2018). Tap Into New Growth With Intelligent Connectivity. Mapping your transformation into a digital economy with GCI 2018. Huawei Technologies Co., Ltd. huawei.com. – Retrieved from: http://www.huawei.com/minisite/gci/assets/files/gci_2018_whitepaper_en.pdf?v=20180605 (Дата обращения: 07.05.2018).

11. International Telecommunication Union. (2018). The economic contribution of broadband, digitization and ICT regulation. itu.int. – Retrieved from: https://www.itu.int/en/ITU-D/Regulatory-Market/Documents/FINAL_1d_18_00513_Broadband-and-Digital-Transformation-E.pdf (Дата обращения: 26.11.2019).

12. Cifrovaja transformacija polozhitel'no vlijaet na nacional'nuju jekonomiku. IKS Media. [Digital transformation has a positive effect on the national economy. X Media] // <http://www.iksmmedia.ru/news/5541211-Czifrovaya-transformaciya-polozhite.html> (Дата обращения: 30.10.2018) [in Russian].

13. Podrobnij otchet o rejtinge konkurentosposobnosti (GIK VJeF) za 2019 god. Centr strategicheskikh iniciativ [Detailed report on the competitiveness rating (GCI WEF) for 2019. Center for strategic initiatives] // <http://csi.kz/news/09102019.11> (Дата обращения: 09.10.2019) [in Russian].

14. Mezhdunarodnaja cifrovaja konkurentosposobnost' Rossii uluchshilas' [Russia's international digital competitiveness has improved] // <https://iecp.ru/news/item/417625-IMD-cifrovaya-konkurentosposobnost-2018> (Дата обращения 20.06.2018) [in Russian].

15. Otchet «Razvitie otrasli IKT v Respublike Kazahstan po itogam 2018 goda» [Report «Development of the ICT industry in the Republic of Kazakhstan in 2018»]. АО «Nacional'nyj infokommunikacionnyj holding «Zerde» [Zerde National Infocommunication Holding] // <https://zerde.gov.kz/activity/analysis-and-development-of-ict/the-development-of-the-ict-sector-in-the-republic-of-kazakhstan/> (Дата обращения: 06.12.2019) [in Russian].

А.К. Сембеков, О.А. Тяп, Е.Г. Будешов

ЦИФРЛЫҚ ЭКОНОМИКАНЫҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ ӨСІМГЕ ӘСЕРІ

Аңдатпа

Мақалада авторлармен «цифрлық экономика» ұғымының түсіндірмесіне қатысы бар тәсілдемелер, цифрландыру нәтижелерінің экономикалық өсімге әсері жайлы әр түрлі ғалымдардың ұстанымдары зерттеліп ұсынылған және цифрлық экономиканың ЖІӨ өсіміне әсерін бағалау сұрақтары бойынша шетелдік ғалымдардың тәжірибелік зерттеулері мен жетекші халықаралық ұйымдардың қорытындылары келтірілген. Зерттеу жұмысында «дәстүрлі» экономикамен өзара әрекеттестік мәнінде цифрлық экономиканы өлшеу бойынша кейбір шешілмеген мәселелер белгіленген. Цифрландыру, мүлдем жаңа цифрлық салалардың пайда болуы, «дәстүрлі» экономикадағы экономикалық қатынастардың өзгеруі жағдайында ЖІӨ өсіміне және экономикалық

дамуға цифрлық экономиканың әсерімен байланысты үрдістерді теориялық негіздеу өзекті болып табылады. Зерттелетін мәселенің тәжірибелік маңыздылығы дамушы Қазақстан ұлттық экономикасы үшін аса өзекті, өйткені цифрлық экономика экономикалық өсім үшін қуатты әлеуетке ие, ол жаңа өндірістік факторлар есебінен ұлттық экономиканың цифрлық өсім мәселелерін зерттеудің өзектілігін дәлелдейді. Мақалада цифрлық экономиканың даму индекстерін талдау негізінде оның Қазақстан экономикалық өсім қарқынына әсерінің заңдылықтары анықталды. Зерттеуді жүргізу Қазақстан экономикалық өсіміне цифрлық экономика даму деңгейі әсерінің корреляциялық моделін әзірлеуге мүмкіндік берді.

A. Sembekov, O. Tyan, Ye. Budeshov

THE IMPACT OF DIGITAL ECONOMY ON ECONOMIC GROWTH

Annotation

In the article, the authors studied and presented the existing approaches to the interpretation of the «digital economy» concept, positions of various scientists regarding the impact of digitalization on economic growth, results of empirical studies of foreign scientists and leading international organizations on assessing the impact of the digital economy on GDP growth. The paper outlines some unresolved issues in measuring digital economy in the context of interacting with the «traditional» one. In the context of digitalization, the emergence of completely new digital industries, changes in the economic relations of the «traditional» economy, the theoretical justification of the processes associated with the influence of the digital economy on economic development and GDP growth becomes relevant. Practical significance of the studied problem is extremely relevant for the developing national economy of Kazakhstan, because digital economy has a powerful potential for economic growth, which confirms the relevance of the study of the problems of digital growth of the national economy due to new production factors. Based on the analysis of the digital economy development indices, the article reveals the patterns of its influence on economic growth rates of Kazakhstan. The study allowed us to develop a correlation model of the influence of the level of development of digital economy on economic growth of Kazakhstan.

З.Х. Султанова*, к.э.н., и.о.доцента¹

Т.Г. Абдулова, ст. преподаватель¹

Г.С. Мукина, PhD, ассоциированный профессор²
НАО «Западно-Казахстанский аграрно-технический
университет им. Жангир хана»¹

г. Уральск

НАО «Торайгыров университет»²

г. Павлодар

e-mail: Sultanovaz@mail.ru

*- основной автор (автор для корреспонденции)

НАПРАВЛЕНИЯ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ СИСТЕМЫ КРЕДИТОВАНИЯ АГРОПРОМЫШЛЕННОГО КОМПЛЕКСА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Агропромышленный комплекс (АПК) занимает особое место в экономике любого государства. Уровень развития АПК во многом определяет уровень экономической и продовольственной безопасности страны. Вопросы устойчивого развития АПК приобрели еще большую актуальность в условиях текущей пандемии: правительства обязаны создать систему мер по обеспечению продовольственной безопасности.

В статье на основе официальной статистической информации и отчетных данных финансовых институтов осуществлен анализ состояния кредитования АПК Республики Казахстан. Этот анализ позволил выделить четыре основных группы проблем в данной сфере: финансовые; процедурные; инфраструктурные; проблемы, обусловленные состоянием заемщика.

Методика проведенного исследования включает анализ отечественной и зарубежной литературы, изучение зарубежного опыта кредитования сельского хозяйства, анализ системы кредитования АПК, применяемой в практической деятельности финансовых институтов.

Изучив отечественную практику и мировой опыт кредитования АПК, авторами даны обоснованные рекомендации и направления, в которых должны осуществляться оптимизационные меры. Применительно к каждой из выделенных групп проблем предлагаются конкретные пути их решения. Предложения авторов отличаются от широко предлагаемых учеными общих мер, являются конкретными и содержат описание механизма реализации предложения.

Ключевые слова: кредитование, агропромышленный комплекс, кредитный процесс, субсидирование, лизинг, ставка вознаграждения, заемщик, просроченная задолженность, проценты, кредитный риск.

Кілт сөздер: несиелендіру, агроөнеркәсіптік кешен, кредиттік процесс, субсидиялау, лизинг, сыйақы мәлишерлемесі, борышкер, мерзімі өткен берешек, пайыздар, несиелік тәуекел.

Keywords: lending, agro-industrial complex, credit process, subsidization, leasing, rate of remuneration, borrower, arrears, interest, credit risk.

JEL classification: Q14

Введение. Актуальность исследования обусловлена, прежде всего, ролью АПК в экономике Республики Казахстан. Уровень

развития сельского хозяйства во многом определяет уровень экономической и продовольственной безопасности страны. Имен-

но с данным обстоятельством связан тот факт, что правительство Республики Казахстан с первых дней получения суверенитета уделяет большое внимание развитию АПК: создана система специализированных институтов по государственной поддержке развития отрасли, функционирует система государственной поддержки посредством льготного налогообложения, кредитования и субсидирования производителей сельскохозяйственной продукции. Однако, экономические показатели, характеризующие состояние развития сельского хозяйства в республике, демонстрируют недостаточное его развитие и низкую долю сельскохозяйственной продукции в ВВП страны. В этой связи актуальность дальнейших исследований по совершенствованию системы кредитования АПК все еще высока.

Целью исследования является выработка предложений, направленных на создание эффективного механизма кредитования сельскохозяйственных предприятий.

Для достижения поставленной цели обоснованы предложения, направленные на решение следующих актуальных задач:

- оперативное обеспечение потенциальных заемщиков информацией об имеющихся кредитных продуктах;
- оптимизация условий кредитования АПК банками второго уровня в части снижения ставки вознаграждения по кредитам сельскому хозяйству;
- привлечение альтернативных источников средств для расширения базы кредитования субъектов сельского хозяйства;
- оптимизация состава кредитного досье заемщика путем сокращения перечня запрашиваемых документов;
- облегчение процедуры сбора и подачи документов потенциальными заемщиками и обеспечение доступности услуг финансовых институтов.

Методика проведенного исследования включает анализ отечественной и зарубежной литературы, изучение зарубежного

опыта кредитования сельского хозяйства, анализ системы кредитования АПК, применяемой в практической деятельности финансовых институтов.

Обзор литературы. Проблемы развития АПК, в том числе системы его кредитования широко исследуются казахстанскими и российскими учеными. Так, Ш.А. Смагулова, Г.Ж. Доскеева, Н.М. Радько подчеркивают проблемы финансирования АПК в условиях вступления Казахстана в ВТО [1]. В.П. Кадочникова, С.Ф. Смольянинова отмечают, что все еще велика роль коммерческих банков в кредитовании данного сектора экономики [2]. Н.А. Соловьева, В.А. Овчинников, З.А. Мажаев справедливо делают акцент на все еще продолжающейся оставаться дороговизне кредитов АПК [3].

В рамках реализации Государственной программы развития агропромышленного комплекса Республики Казахстан на 2017-2021 годы предусмотрены бюджетные расходы в размере 2774,6 млрд тенге. Одним из направлений финансовой поддержки АПК выступает кредитование, реализуемое банками второго уровня (БВУ) и АО «Национальный управляющий холдинг «КазАгро» («НУХ «КазАгро»).

Анализ развития сельского хозяйства показывает, что недостаточно эффективно используются имеющиеся посевные площади, это обуславливает необходимость модернизации сельскохозяйственной техники, применения элитных сортов семян и удобрений. В условиях ограниченности финансовых ресурсов сельскохозяйственных формирований реализация вышеназванных задач невозможно без привлечения на приемлемых условиях кредитных ресурсов.

Большой интерес представляет изучение подходов к кредитованию АПК, практикуемых в зарубежных странах. Обзор мирового опыта кредитования АПК дал следующие выводы.

В ряде стран мира успешно функционируют банки, специализирующиеся на

кредитовании сельскохозяйственных предприятий (Нидерланды – Рабобанк, Франция – банк «КредиАгриколь», Германия – Сельскохозяйственный Рентный банк, Индия – Национальный банк для сельского хозяйства и сельского развития).

В США высоко развита система сельхозфинансирования, использующая наряду с бюджетными ресурсами и банковским кредитованием средства на рынках капитала (действует финансовая сеть FarmCredit, Федеральная сельскохозяйственная ипотечная корпорация Farmer Mac) [4].

В Финляндии государственная поддержка аграрной сферы осуществляется через Фонд сельского хозяйства, формирующийся за счет государственных перечислений процентов по ссудам и налогов на земельные угодья и предоставляющий кредиты сельскохозяйственным товаропроизводителям на строительство зданий и коммуникаций, покупку сельскохозяйственного оборудования, рекультивацию земель, формирование продуктивного стада. В Японии финансовым институтом поддержки сельского и лесного хозяйства выступает Центральный кооперативный банк, основная задача его деятельности – взаимное финан-

сирование членов.

Для большинства развитых стран характерно развитие кооперативов (Дания, Нидерланды, Норвегия, Швеция, Финляндия, Япония, Франция и Германия) [5].

Классическим образцом сельскохозяйственного кредитования (функционирования на кредитном рынке коммерческих банков и специализированных учреждений) является Германия. Центральный институт рефинансирования сельского хозяйства и продовольственного сектора – действующий в Германии Сельскохозяйственный банк, созданный на основании закона о Государственном сельскохозяйственном банке, однако большая часть кредитов сельскохозяйственным товаропроизводителям выдается кооперативными банками. При этом процентная ставка, несмотря на льготный характер сельскохозяйственного кредитования, остается относительно стабильной в пределах 6,8-7,3% годовых.

Таким образом, и в странах с развитой рыночной экономикой имеет место сеть финансовых институтов кредитования АПК с полным или частичным участием государства, результативно функционируют кредитные кооперативы.

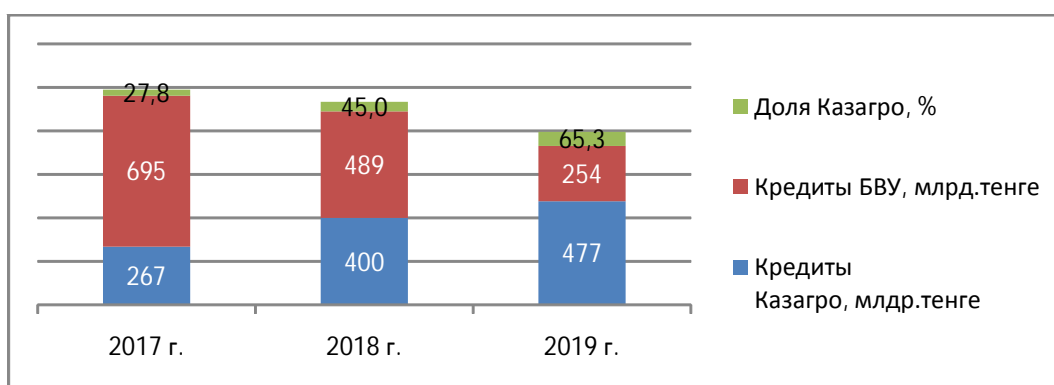

Рисунок. Объем выданных кредитов субъектам АПК и доля АО «НУХ «Казагро» *

* Составлен на основе источника [6]

Основная часть. В среднем за анализируемый период удельный вес кредитов, выданных БВУ субъектам сельского хозяйства составляет 1,46%, что свидетельствует о неприоритетности данного сектора для БВУ. Ставка вознаграждения по кредитам сельскому хозяйству сложилась на уровне 12,33% в среднем за 2017-2019 годы. Доля кредитов на сельское, лесное и рыбное хозяйство от общей суммы кредитов по состоянию на 2019 год составляет лишь 0,8% (на 2017 год – 1,6%) [6].

За последние годы наблюдается сокращение объема выданных субъектам АПК кредитов, наибольшая доля финансирования АПК в 2019 году приходится на АО «НУХ «КазАгро» (65,3%).

Несмотря на то, что БВУ обладают достаточной ликвидностью для кредитования сельского хозяйства, их доля в финансировании АПК неуклонно сокращается. Одним из факторов, повлиявших на снижение объемов кредитования БВУ сельского хозяйства является невозвратность займов (сумма просроченной задолженности субъектов АПК перед БВУ за 2019 год составляет 67 млрд тенге), что снизило уровень доверия банковского сектора к отрасли.

Анализ практики кредитования сельского хозяйства свидетельствует, что финансирование АПК сопровождается высокой степенью риска, связанной с отсутствием ликвидного залогового обеспечения и недостаточной проработкой залогового механизма, ненадежным финансовым состоянием субъектов АПК.

В целях приоритетного развития отдельных отраслевых направлений (мясное и молочное животноводство, птицеводство, развитие орошаемых земель, интенсивное садоводство, сахарная отрасль и др.) в Казахстане проводится эффективная государственная политика, путем финансирования АПК через государственные программы. Для решения данной задачи Правительством РК утверждена Государственная Программа развития агропромышленного комплекса Республики Казахстан на 2017-2021 годы. Ключевую роль в реализации Программы занимает АО Национальный управляющий холдинг «КазАгро», в состав которого входят следующие дочерние общества: АО «Аграрная кредитная корпорация», АО «Казагрофинанс», АО «Фонд финансовой поддержки сельского хозяйства», реализующие те или иные программы финансирования.

Объем выдаваемых холдингом кредитов ежегодно растет. Так, в 2018 году через финансовые организации, входящие в состав АО «НУХ «КазАгро», из средств республиканского бюджета было выделено 385,4 млрд тенге, что по сравнению с 2016 годом увеличилось на 65,5%. Востребованность кредитных программ дочерних институтов холдинга обуславливается возможностью предоставления в качестве залога низколиквидного имущества в сельской местности, более льготными, по сравнению с БВУ, условиями по стоимости и срокам финансирования, учитывающими производственный цикл проектов.

Таблица 1

SWOT-анализ состояния кредитования АПК

Сильные стороны	Слабые стороны
1	2
1. Выделение значительных бюджетных средств на кредитование АПК. 2. Функционирование гос. финансовых институтов по поддержке АПК и реализация программ поддержки приоритетных направлений развития сельского хозяйства	1. Недостаточно использование ресурсов БВУ 2. Отсутствие механизма гарантирования сельскохозяйственных кредитов

1	2
3. Пристальное внимание проблемам развития сельского хозяйства со стороны правительства	3. Правовые ограничения на использование земли в качестве обеспечения по кредитам 4. Недостаточная степень автоматизации кредитных процедур
Возможности	Угрозы
1. Возможность применения проектного финансирования 2. Привлечение свободного капитала инвесторов 3. Возможность подать кредитную заявку в онлайн режиме 4. Получение информации о кредитных продуктах для АПК на централизованном сайте	1. Высокая вероятность просроченной задолженности 2. Возможность неосвоения выделенных на кредитование средств в силу бюрократических процедур и недостаточной информированности потенциальных заемщиков

Анализируя текущее состояние кредитования АПК в РК следует отметить, что рост финансирования сельского хозяйства

сдерживается причинами, которые объединены нами в четыре основные группы.

Таблица 2

Основные проблемы кредитования АПК РК в разрезе их групп

Финансовые	Процедурные	Инфраструктурные	Причины, обусловленные состоянием заемщика
1. Превалирующее использование бюджетных средств 2. Высокий уровень просроченной задолженности по кредитам АПК	1. Большое количество запрашиваемых документов и необходимость их сбора у разных организаций 2. Недостаточный уровень автоматизации кредитного процесса 3. Длительные сроки рассмотрения кредитных заявок	1. Отсутствие единой актуальной информационной базы о доступных бюджетных кредитных ресурсах 2. Отсутствие в отдаленных от областных центров районах специалистов по оценке залогового обеспечения	1. Недостаточная финансовая грамотность начинающих производителей сельхозпродукции, приводящая к повторному запросу проектной документации

Решению выше перечисленных проблем будет способствовать реализация следующих задач:

- оперативное обеспечение потенциальных заемщиков информацией об имеющихся кредитных продуктах;
- оптимизация условий кредитования

АПК банками второго уровня в части снижения ставки вознаграждения по кредитам сельскому хозяйству;

- привлечение альтернативных источников средств для расширения базы кредитования субъектов сельского хозяйства;
- оптимизация состава кредитного досье

заемщика путем сокращения перечня запрашиваемых документов;

– облегчение процедуры сбора и подачи документов потенциальными заемщиками и обеспечение доступности услуг финансовых институтов.

Большая часть проблем кредитования в сфере АПК связана с финансовыми аспектами. Преобладающее использование бюджетных средств для кредитования АПК объясняется низкой кредитной активностью БВУ по отношению к сельскохозяйственным товаропроизводителям, что, в свою очередь, связано, прежде всего, с высокими рисками вследствие объективных причин. Данную проблему и проблему высокого уровня просроченной задолженности по кредитам сельскому хозяйству можно решить путем введения в кредитный процесс института гарантирования сельскохозяйственных кредитов, представленного Фондом гарантирования сельскохозяйственных кредитов. Учредителем данного фонда будет являться государство в лице Министерства сельского хозяйства. Фонд будет выкупать сельскохозяйственные кредиты, выданные банками второго уровня. Средства фонда будут пополняться по мере погашения заемщиками кредитов, что обеспечит относительную бесперебойность процесса гарантирования в последующие годы его деятельности.

В условиях нехватки ресурсов для кредитования АПК следует активнее использовать ресурсный потенциал фондового рынка. Это может осуществиться путем выпуска и размещения на рынке так называемых агро облигаций, эмитентами которых выступают АО «КазАгроФинанс» и АО «Аграрная Кредитная Корпорация».

Наряду с финансовыми проблемами имеют место и процедурные проблемы, на решение которых направлены следующие предложения:

1. Создание Агро ЦОНов, где производители сельскохозяйственной продукции

смогут получить все необходимые государственные услуги, перемещаясь в пределах одного помещения.

2. Сегодня АО «КазАгроФинанс» и АО «Аграрная Кредитная Корпорация» при формировании кредитного досье заемщиков ограничены требованиями включением в реестр финансовых организаций, подотчетных Национальному банку Республики Казахстан (НБРК). Данная подотчетность обуславливает запрос у клиентов технико-экономического обоснования, финансовой отчетности, в которых зачастую нет необходимости. В этой связи необходимо провести мероприятия по исключению дочерних АО «НУХ КазАгро» финансовых институтов из числа финансовых организаций, обязанных отчитываться НБРК.

3. Решению проблемы низкого уровня автоматизации кредитного процесса будет способствовать упрощение механизма работы на сайте [www. Qjldau.kz](http://www.Qjldau.kz) для заемщиков. Действующая схема функционирования сайта фермерами признается как сложная и требующая существенных затрат времени. Также ресурс данного сайта можно использовать для подачи онлайн заявки на все категории сельскохозяйственных кредитов, особенно в условиях ограничения перемещения граждан.

4. Следует унифицировать все этапы кредитного процесса в части производителей сельскохозяйственной продукции, разработав единые кредитные процедуры в разрезе целей кредитования и категорий заемщиков. Это позволит избежать ситуаций, когда разные сотрудники одного финансового института вынуждают сельских производителей вводить различные изменения в представляемые документы.

5. Следует оптимизировать процесс субсидирования ставок вознаграждения, в частности по лизинговым сделкам. Действующая схема субсидирования, когда сельскохозяйственный производитель покупает в лизинг технику под 17%, затем подает

документы на субсидирование через портал goldau.kz, безусловно, снижает коррупционные риски, но не обеспечивает высокой производительности сельскохозяйственных формирований. Было бы оптимально применять следующую схему организации данного процесса: предприниматель подает одновременно заявку в АО «Каз Агро Финанс» и в Управление сельского хозяйства. Управление сельского хозяйства, как и портал располагающей всей информацией о ресурсах предпринимателя, принимает решение и в случае одобрения субсидирует, направляя субсидию напрямую на счет АО «Каз Агро Финанс», в результате чего лизинговая компания выдает технику в лизинг под 10%. Это позволило бы снизить уровень просроченной задолженности по лизинговым сделкам и в целом помочь фермеру работать в более комфортных финансовых условиях.

Решению инфраструктурных проблем кредитования АПК будут способствовать создание централизованной информационной площадки в виде сайта «Агрокредит» и возможность задействовать специалистов по оценке залогового имущества, работающих в структуре АО «Аграрная Кредитная Корпорация». Сайт «Агрокредит» будет аккумулировать информацию обо всех кредитных продуктах для сельскохозяйственных формирований. С запуском сайта у фермеров отпадет необходимость искать информацию на сайтах нескольких финансовых институтов.

При работе с потенциальными заемщиками из числа начинающих фермеров кредитные менеджеры сталкиваются с проблемой подачи неполного или неверно заполненного пакета документов вследствие недостаточной финансовой грамотности. В этой связи следует усилить качество обучающих семинаров и организовать тематические семинары с учетом особенностей сельскохозяйственного производства, задействовав в них наряду с НПП «Атамекен» и преподавателей аграрных вузов страны.

Выводы. На основе теоретического и практического изучения системы кредитования АПК Республики Казахстан и анализа зарубежного опыта выявлены основные проблемы функционирования данной системы и осуществлен анализ ее сильных и слабых сторон, а также ее потенциальных возможностей и угроз. В качестве основных кредиторов субъектов АПК рассматриваются финансовые институты, входящие в структуру «НУХ «КазАгро». Проблемы функционирования системы кредитования АПК республики сгруппированы в 4 основные группы, в рамках каждой из которых приведены конкретные предложения по оптимизации процесса кредитования. Предложения обоснованы и ориентированы на поиск рациональных путей решения проблем, возникающих в ходе финансовых взаимоотношений между финансовыми институтами и сельскохозяйственными товаропроизводителями.

ЛИТЕРАТУРА

1. Смагулова Ш.А., Доскеева Г.Ж., Радько Н.М. Развитие агропромышленного комплекса Республики Казахстан // Проблемы агрорынка. – 2015. – №3. – С. 14-20.
2. Кадочникова В.П., Смольянинова С.Ф. Перспективы кредитования предприятий АПК Казахстана коммерческими банками // Потенциал развития агропродовольственного комплекса: социальный капитал, инновации, производство, международная интеграция: Матер. междунар. науч.-практ. конф. (29-30 июня 2017 г.). Посвящается 75-летию юбилею заслуженного работника высшей школы Российской Федерации, доктора экономических наук, профессора Стукача Виктора Федоровича / ФГБОУ ВО Омский ГАУ. –

Омск: ЛИТЕРА, 2017. – С. 257-260.

3. Соловьева Н.А., Овчинников В.А., Макаов З.А. Особенности кредитования предприятий сельского хозяйства на современном этапе // Colloquium-Journal. – 2019. – №19-6(43). – С.36-38.

4. Шкарупа Е.А. Зарубежный опыт кредитования сельскохозяйственного кредитования // Economics: Yesterday, Today and Tomorrow. – 2017. – Vol. 7. – Is. 5. – P.340-348.

5. Бородков Р.А. Проблемы организации кредитования сельскохозяйственных товаропроизводителей: зарубежный опыт // Устойчивое развитие науки и образования. – 2020. – №1(40). – С. 16-19.

6. Статистический бюллетень Национального банка Республики Казахстан. – 2020. – № 4 (305). – С.39-42.

REFERENCES

1. Smagulova Sh.A., Doskeyeva G.ZH., Radko N.M. Razvitiye agropromyshlennogo kompleksa Respubliki Kazakhstan // Problemy agrorynka. – 2015. – №3. – S. 14-20 [in Russian].

2. Kadochnikova V.P., Smol'yaninova S.F. Perspektivy kreditovaniya predpriyatiy APK Kazakhstana kommercheskimi bankami // Potentsial razvitiya agroproduktov'stvennogo kompleksa: sotsial'nyy kapital, innovatsii, proizvodstvo, mezhdunarodnaya integratsiya: Mater. mezhdunar. nauch.-prakt. konf. (29-30 iyunya 2017 g.). Posvyashchayetsya 75-letnemu yubileyu zasluzhennogo rabotnika vysshey shkoly Rossiyskoy Federatsii, doktora ekonomicheskikh nauk, professora Stukacha Viktora Fedorovicha / FGBOU VO Omskiy GAU. – Omsk : LITERA, 2017. – S. 257-260 [in Russian].

3. Solovyeva N.A., Ovchinnikov V.A., Makaov Z.A. Osobennosti kreditovaniya predpriyatiy selskogo khozyaystva na sovremennom etape // Colloquium-Journal. – 2019. – №19-6 (43). – S.36-38 [in Russian].

4. Shkarupa Ye.A. Zarubezhnyy-opyt-kreditovaniya-selskokhozyaystvennogo-kreditovaniya // Economics: Yesterday, Today and Tomorrow. – 2017. – Vol. 7. Is. 5. – P.340-348 [in Russian].

5. Borodkov R.A. Problemy organizatsii kreditovaniya selskokhozyaystvennykh tovaroprodukteley: zarubezhnyy opyt // Ustoychivoye razvitiye nauki i obrazovaniya. – 2020. – №1(40). – S. 16-19 [in Russian].

6. Statisticheskiy byulleten Natsionalnogo banka Respubliki Kazakhstan. – 2020. – №4 (305). – S.39-42 [in Russian].

З.Х. Султанова, Т.Г. Абдулова, Г.С. Мукина

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ АГРОӨНЕРКӘСІПТІК КЕШЕНІН НЕСИЕЛЕНДІРУ ЖҮЙЕСІН ЖЕТІЛДІРУ БАҒЫТТАРЫ

Андатпа

Агроөнеркәсіптік кешен (АӨК) кез келген мемлекеттің экономикасында ерекше орын алады. АӨК-нің даму деңгейі көбінесе елдің экономикалық және азық-түлік қауіпсіздік деңгейін анықтайды. АӨК-нің тұрақты даму сұрақтары пандемия жағдайында одан да өзекті болды: үкіметтер азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін шаралар жүйесін құруға міндетті.

Мақалада ресми статистикалық ақпаратқа және қаржы институттарының есептілік мәлі-

меттері негізінде Қазақстан Республикасының АӨК-ні несиелеу жағдайына талдау жасалды. Бұл талдау осы саладағы мәселелердің негізгі төрт тобын анықтауға мүмкіндік берді: қаржылық; процедуралық; инфрақұрылымдық; қарыз алушының жағдайынан туындаған мәселелер.

Жүргізілген зерттеудің әдістемесі отандық және шетелдік ғылыми әдебиеттерді талдауды, ауылшаруашылық несиелендірудің шетелдік тәжірибесін зерттеуді, қаржы институттарының практикалық қызметінде қолданылатын ауылшаруашылық несиелеу жүйесін талдауды кірістіреді.

АӨК-ні несиелендірудің отандық және әлемдік тәжірибесін зерттеп, авторлармен тиімділік шараларын міндетті түрде жүзеге асыруға негізделген ұсыныстар мен бағыттар берілді. Белгіленген мәселелер тобының әрқайсысына қатысты нақты шешу жолдары ұсынылады. Авторлардың ұсыныстары ғалымдармен кең ұсынылатын жалпы шаралардан ерекшеленеді, нақты болып табылады және ұсыныстарды іске асыру механизмін сипаттаудан тұрады.

Z. Sultanova, T. Abdulova, G. Mukina

**DIRECTIONS FOR IMPROVEMENT OF THE LENDING FRAMEWORK
FOR AIC OF REPUBLIC OF KAZAKHSTAN**

Annotation

Agro-industrial complex (AIC) occupies a special place in the economy of any state. The level of development of AIC determines country's economic and food safety. Sustainable development issues in AIC have become even more relevant in conditions of current pandemic when governments are required to establish a system of measures to ensure the food safety.

In the article analysis of the state of lending of the AIC in Republic of Kazakhstan has been implemented on the basis of official statistical data and financial institutions' reports. This analysis has allowed for identify four main groups of problems in this area such as financial, procedural, infrastructural and borrowed-related problems.

The methodology of the conducted research consists of the analysis of domestic and foreign scientific literature, the study of foreign experience in agricultural lending and the analysis of the AIC lending system applied in the practical activities of financial institutions.

On the basis of study of domestic practices and world experience of AIC lending sound recommendations and directions for the implementation of the optimization measures were given by authors. Specific solutions are proposed for each of the identified groups of problems. Proposals given by authors differ from the general measures widely proposed by scientists, are specific and describe the mechanism for implementing the proposal.

A. Syzdykova*, *PhD*¹

C. Tanrioven, *professor*²

A. Omarova, *candidate of economic sciences, associate professor*³

M. Munassipova, *candidate of economic sciences, associate professor*¹

*Khoja Akhmet Yassawi International Kazakh-Turkish University*¹

Turkestan c.

*Ankara Hacə Bayram Veli University*²

Ankara c., Republik Turkey

*Yessenov University*³

Aktau

c.-mail: azizayesevi@gmail.com

*- main author (author for correspondence)

INVESTIGATION OF THE FACTORS AFFECTING OIL PRICE

In modern conditions, it is very difficult to estimate the price of oil, therefore, many oil producing countries have to predict the price of oil in the future and develop various scenarios for the development of the state. Moreover, oil has become not only a raw material for the oil refining, petrochemical and chemical industries, but also a tool for investment, which in turn creates the basis for speculation and causes significant price fluctuations.

In this article, the authors examined the dynamics of oil prices from 1950 to the present day and described in detail the factors affecting oil prices. Kazakhstan must forecast oil production, forecast future cash flows, formulate long-term budget plans and an appropriate investment policy. Therefore, for the most effective determination of oil prices, it is necessary to take into account not only supply and demand, but also other factors. The most important of these are economic, political, geographical, social and political factors.

Keywords: *oil, oil price, OPEC, oil supply, oil demand, speculation, financial market, oil reserve, geopolitical reasons, factor.*

Кілт сөздер: *мұнай, мұнай бағасы, ОПЕК, мұнайға деген ұсыныс, мұнайға сұраныс, алып-сатарлық, қаржы нарығы, мұнай қоры, геосаяси себептер, фактор.*

Ключевые слова: *нефть, цена на нефть, ОПЕК, предложение нефти, спрос на нефть, спекуляция, финансовый рынок, запасы нефти, геополитические причины, фактор.*

JEL classification: Q30, Q40, F00

Introduction. Nowadays, oil is the most important raw material in the formation of political and economic life. Oil is one of the key inputs in the development of a country; it is a strategic substance that shapes and transforms the countries, the international system, the power struggle between states and the course of wars [1].

Although the importance of oil as a com-

modity has been known since the beginning of the 20th century, its strategic importance for the global economy emerged in 1973 during the oil embargo imposed by the Arab countries on Western countries [2]. During this year, OPEC, the organization of oil producing countries, imposed an embargo on oil tankers sent to Western countries. Within a few weeks, the price of crude oil increased by 400 percent, and

a number of developed countries entered the recession. Over the following years, these countries have experienced high inflation and unemployment. These oil shocks of the 1970s and their effects in the following years reveal how strategic oil is for the global economy [3].

Oil price is a very important indicator for many national economies. All economies are directly or indirectly dependent to the oil prices [4]. On the other hand, it is seen that countries are affected by the changes in oil price in different ways. Therefore, the change in oil prices should be examined more closely.

Oil prices, like all other commodities traded in the free market, are basically/structurally determined by the supply-demand balance [5]. However, the fact that most of the economic activities are directly or indirectly dependent on oil, whereas the reserves of oil are limited, about 77% of the existing reserves and about 42% of the oil production are under the control of OPEC member countries distinguishes the oil market from other markets. In addition, factors that affect or are expected to affect the supply-demand balance in the short or long term pave the way for speculation and cause large fluctuations in prices. The main purpose of this study is to examine the factors affecting the determination of oil prices.

Literature Review. During the research and in the process of writing the article, the authors studied and researched previously published publications, such as scientific articles, textbooks, monographs of foreign authors on the topic of research. Previously, authors such as Jin M. (2006), Xu W., Wang J., Zhang X., Zhang W., Wang S. (2007), An, J., Mikhaylov, A., Moiseev, N. (2019), Nyangarika A., Mikhaylov A., Richter, U. H. (2019) [6, 7, 8, 9] and others considered the factors affecting oil prices in their publications. In these studies, different models were tried to be created to determine the factors affecting oil prices. According to the results of the studies, the real situation of the global economy affects oil prices in the long run. That is, the economic variation is the main

factor that determines the long-term trend of the oil price. However, external factors such as political factor, natural disaster and technology development can only affect the short-term trend of the oil price. Therefore, these factors cannot be used to predict the long-term trend of oil. In addition, factors such as world total demand, world total supply, Japan / USA exchange rate, USA/Euro exchange rate, growth of the world economy and OECD total stocks have a significant impact on oil prices.

Main part. Oil price changes. Considering the changes in oil prices since the end of the Second World War, it is seen that the most fluctuations took place during the peak periods of political factors between 1970-1990. In this process; The problems of Middle Eastern origin, such as the 1973-1974 Yom Kippur War, the 1979-1980 Iranian Revolution, the 1980-1988 Iran-Iraq War, the 1990 invasion of Kuwait in the Gulf (Gulf War), are visible.

Among the reasons affecting oil prices in the 2000s, the main factor that attracted the most attention was the US intervention in Iraq in 2003, the 2008 economic crisis and the Arab Spring process in 2011 covering the Middle East and African countries. The historical development of oil prices between 1950-2019 is given in Figure 1.

As can be seen from Figure 1, it is observed that the biggest fluctuations in oil prices took place during 1970-1980 and after 2004. However, the oil price increases in the past and today's increases have different characteristics.

Similarly, changes in oil prices continue today. With the triggering of the events in MENA region (Middle East and North Africa) in 2011, the prices started a serious attack and reached record levels with the «Arab Spring» and the subsequent political crises [10]. In June 2014, oil prices, which amounted to more than \$110, were seen as the highest level, followed by declines in general. In addition, oil production in Iraq and Libya is expected to be disrupted due to the ongoing conflicts throughout 2014, while the increase in production in both

countries was another supply-side development that was influential in the decline in prices. Brent oil, which was 109 barrels/dollar in the first 6 months of 2014, declined rapidly after

seeing the level of 115 barrels/dollar in June and decreased to 56 barrels/dollar as of 31 December 2014.

ҚАЗАҚ ЭКОНОМИКА, ҚАРЖЫ ЖӘНЕ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ САУДА УНИВЕРСИТЕТІНІҢ ЖАРШЫСЫ, 2020. – №3(40)

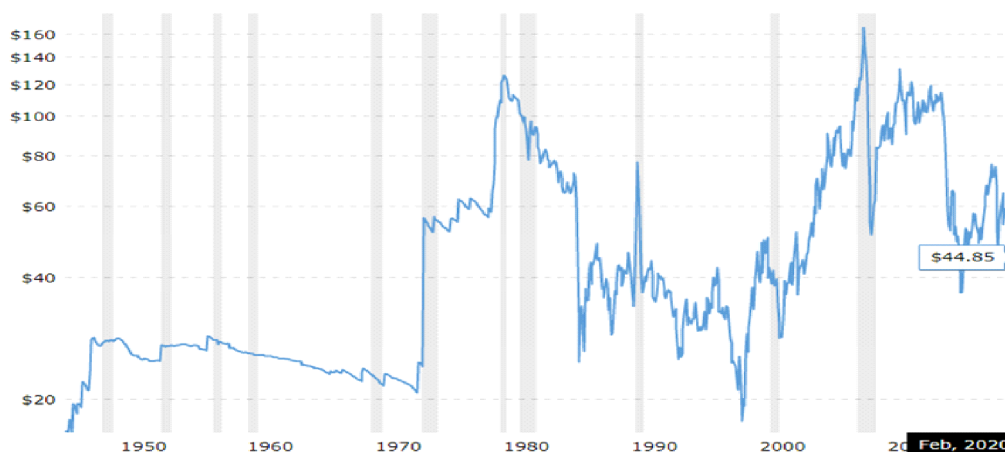

Figure 1. Historical course of oil prices

Source: <https://is.gd/IvBRDN> (available at: 05.09.2020)

At its meeting in November 2014, OPEC’s decision not to reduce its production quota accelerated the decline in oil prices in the last month of the year [11, p.1]. This trend continued in February 2015 with a price level of around \$50. The enormous decline in oil prices by about 60% in less than nine months has been regarded as the single most important macro event that has had an impact on the global economy in the last decade [12, p.6]. The change in oil prices did not remain at this level and fell to \$30 in February 2016 [13]. Thus, considering the changing oil prices since 2014, there has been a significant decrease of around 70%.

Crude oil prices, which had been on a continuous upward trend in the first quarter of 2019, maintained this trend in April and May as well, but crude oil prices declined in June due to concerns about global oil demand. OPEC members’ decision to interrupt supply with the Vienna Agreement, and the tension between the US and Iran, increased the price of Brent

oil barrels to \$ 75.47 in the second quarter of the year. However, due to concerns about the health of oil demand towards the end of May, crude oil price declined by 20%, and in June Brent oil price was below the 60-dollar low of the last 7 months. In mid-June, commodity losses were on a global scale due to trade disagreements, concerns about the health of the global economy, and weak oil demand, while crude oil prices recovered during this period and Brent oil barrel price rose to \$ 65 at the end of June.

Factors affecting oil prices. The energy market, especially the oil market, contains unexpected surprises and high risks. Despite many studies and available information, there is no general theory that can explain the oil market by associating it with social sciences. It is not possible to keep oil prices constant at any level in the world market. On the other hand, how the price of oil is determined has often been a question.

There are basic and secondary factors that

determine the oil prices. Supply-demand balance, which is the main factor, is more effective in the long term, while secondary factors are effective in the short term. However, it should not be ignored that the sum of the factors affecting the short term is effective in the long term. Because one short-term effect is followed by another short-term effect, so it is permanent [5]. In other words, a certain portion of oil prices are short-term effects. Although the main determinant of oil prices is supply-demand balance; the functioning of the supply-demand mechanism in the oil market differs from that of other markets. This difference stems from the peculiarities of oil and oil market such as oil being a nonrenewable resource that cannot be renewed and shortage of rent due to lack of close substitution, dependence of the global economy to oil and OPEC's market power.

Oil Supply-Demand Balance. According to economic theory, commodity prices in the economy are generally formed and determined according to supply and demand. However, this theory may not be valid for oil price [14, p.9].

It can be said that the lack of close substitution of oil and the dependence of the global economy on oil are very important in evaluating the supply-demand balance of oil. These two points lead to low price elasticity of oil demand. In the short term, demand elasticity is very low, as demand is not affected by price fluctuations. In the long run, however, the energy intensity of countries and the use of alternative energy sources alternatif the prices of alternative energy sources, which are limited, are relatively more flexible, even if they are largely in line with oil prices.

Looking at the oil prices in the previous period, it is observed that the prices have followed an upward trend. The increase in oil demand can be said to play a major role in this. The main reason for the increase in oil demand is the increasing trend of world population and per capita income [5, p.3799]. Since oil production did not increase at the same rate as demand, equilibrium prices were upward. Ho-

wever, the increase in oil demand continued despite the increase in prices.

In the coming years, the upward trend of oil prices in the past is highly likely to continue. There are two main reasons for this. The first is that many countries producing outside the OPEC member countries have already reached the peak of production, or are expected to arrive soon. Therefore, it is expected that the countries that produce in the coming years, except OPEC member countries, will meet a small portion of the demand for oil. This will increase the impact of OPEC on prices. The second is the approach of the peak of world oil production. In the absence of significant technological advances and major reserve discoveries, it is highly probable that oil production will decline after reaching a peak. Therefore, it is possible that there will be a break in the oil supply in response to the increasing oil demand and oil production will not be able to meet the increasing demand. It is also possible that this breakage occurs before the peak of production.

The Role of the OPEC. OPEC accounts for 71.8% of world crude oil reserves, 41.5% of production and more than 40% of trade. Therefore, OPEC members' implementation of any production interruption or increase decision taken by OPEC will affects world crude oil prices in the short, medium and long term. The impact of OPEC on markets has been diminished since the oil embargo in 1973, due to the rich oil deposits discovered in Alaska, the North Sea in Canada and the Gulf of Mexico, but still has a decisive role in prices [15].

After 1973, OPEC began to rise and dominate the market and continued to dominate it until the market mechanism was introduced in 1986; In this second period, the oil market and oil prices were largely under the control of OPEC. Since 1986, OPEC and the major international oil companies have broken down their ability to set prices and have moved to a free market mechanism - the transition process has continued until 1988. Oil prices have formed / formed spontaneously in international

markets during this period, which has continued to the present day and the dominance of the relatively consumer countries has increased and the power of OPEC has decreased.

Most oil producing countries, except OPEC, consume their oil in the domestic market; OPEC member countries export a large portion of the oil produced. OPEC is a voluntary marginal producer, as non-OPEC producing countries are unable to meet the demand for oil despite producing at full capacity. In the targeted price band, supply and demand play a balancing role [16, p.270-271].

Scarcity rent. Due to the fact that oil is a non-renewable resource, limited reserves are expected to end one day; therefore, oil prices are subject to scarcity rent over time. The concept of scarcity rent was first introduced by Hotelling (1931)'s study on the pricing of non-renewable/exhaustive resources. Hotelling's work has pioneered the optimal use of non-renewable natural resources and has created a new area called «natural resource economy». Basically, the concept of scarcity rent means that the net price of an exhaustive resource should be equal to interest rates in terms of optimal use between periods, otherwise there will be inter-period arbitrage.

The Role of Financial Markets and Speculation. In the short term, apart from the above mentioned parameters, financial indicators and events such as Dollar/Euro exchange rate, interest rate, hedge fund, mortgage crisis and the following global financial crisis, which are the basis of speculative movements, also affect oil prices.

The depreciation of the dollar against other currencies is another factor that increases oil prices and the appreciation of the dollar is another factor that causes oil prices to fall. Although they were not the only ones responsible for the rise in oil prices to \$140 in mid-2008, the impact of speculation was enormous. The size of the energy market has approached \$7 trillion, making it a new area of profit for speculators. While 86 million barrels of oil are

consumed daily in the world physically, about ten times of this in oil markets is changing hands. While an average of 158,000 oil contracts were traded daily in 2000, this number reached 972,400 in 2008. The NYMEX stock market grew by 350% compared to 2002.

The effect of speculation in the financial market on oil prices is not observed in the long and medium term. Kaufmann and Ullman (2009) found that oil prices are determined in the spot market and that there is a very weak relationship between the oil prices in the futures market and the price formed in the spot market. While the balance of supply and demand is known to be the determining factor in oil prices, speculations have an effect of increasing or decreasing oil prices in the short term.

The definition of oil as an investment instrument has played a major role in making oil prices open to speculation. The speculators' short-term and profit-oriented transactions increase volatility. Increasing volatility reduces predictability and has a negative impact on investment decisions.

Other Factors. Oil production cost: oil production costs, roughly exploration costs, development costs and operating costs are formed. Production costs vary depending on factors such as whether the search is on land or at sea, the nature of the production site, the technology used, and the amount of production. In general; It can be said that oil produced in the Middle East has a lower production cost than oil produced in regions such as the North Sea and OPEC member countries produce oil at lower costs than other oil supplying countries.

The cost of oil production has increased over time due to the fact that it is increasingly difficult to discover new reserves fewer discovered reserves, the development of old and new reserves, and the difficulty of oil extraction. The increase in production costs directly affects the market price. In order for oil production to continue, the market price must be high enough to cover rising marginal costs.

Geopolitical reasons: The relations bet-

ween the geographical characteristics and the politics of the states are evaluated within this scope. In international politics, the effect of geographical factors on power relations is examined. Geopolitics examines the relationship between power and purpose at the present and future political level based on physical and political geography. One of the most important reasons for the rapid rise in oil prices in the first half of 2008 was the geopolitical events in the world: the lack of stability still expected after the invasion of Iraq, the increase in nationalization efforts as a result of Hugo Chavez's policies in Venezuela, the terrorist attacks in Nigeria and security concerns continue, Iran continues to nuclear work and as a result of this, the US and Israel to intervene in the military interventions in Iran, Russia's intervention in Georgia with the increase in the Caucasus uneasiness Good occupation is one of the most important geopolitical events in 2008 and 2009.

Oil quality: The important thing to remember when examining oil prices is that there are various types of oil of different qualities and types. Crude oil is marketed at different quality and prices depending on the region where it is extracted.

Spare production capacity: Spare production capacity, which is not available in oil producing countries other than OPEC member countries, is one of the important factors affecting short-term prices. Approximately 75% of OPEC's spare production capacity is in Saudi Arabia. Reserve production capacity is activated in supply-demand imbalances and plays an important role in balancing markets with stocks.

Natural disasters: Natural disasters affect short-term oil supply and prices, as in the case of the hurricanes Katrina and Rita, which hit the Gulf of Mexico and the southern coast, where the US's main oil and gas production sites are located.

Prices of alternative energy sources: Although the prices of alternative energy sources are parallel to oil prices as in the case of natural gas, and do not fully replace, they affect oil

prices in the medium and long term.

The value of the US dollar: The change in the value of the dollar due to the pricing of oil in US dollars is another factor affecting oil prices.

Environmental impacts: Increased environmental regulations and environmental taxes due to environmental damage caused by the use of petroleum products affect oil use and investment decisions and thus prices in the long run.

Conclusion. In the 1970s and early 1980s, oil prices were thought to be determined by OPEC. However, the view that oil prices are determined by the international oil market has prevailed in the time period to date. In this process, it is thought that the market acts within its own pure economic rules. However, when oil prices are under scrutiny, it is seen that oil prices emerge after a complex economic and political interaction with both OPEC and various other elements of the oil market.

Oil prices are formed on the basis of supply-demand balance in the free market. However, there are many factors affecting the supply-demand balance in the short and long term and hence prices. Considering that the short-term factors are not permanent, it can be said that it is better to look at the main/structural factors that affect prices in order to predict oil prices.

When we look at the oil market in terms of the main factors affecting oil prices; It is seen that the demand for oil has reached to the present day following an increasing trend and this trend is expected to continue in the coming years. Behind this expectation is mainly the upward trend in world population and per capita output. When we look at the supply side, oil reserves are limited; it is becoming increasingly difficult to find large oil reserves, and new discoveries are lagging behind increasing oil production, and thus existing reserves are beginning to decline; that oil producers want to gain maximum income from the existing reserves considering the current and future balance and the market structure allows this; production costs increased.

Nevertheless, the oil market contains un-

expected surprises and high risks. Despite many studies and available information, there is no general theory that can explain the oil market by associating it with social sciences.

REFERENCES

1. Syzdykova A., Tanrioven C., Nahipbekova S., Kuralbayev A. The effects of changes in oil prices on the russian Economy // *Revista Espacios*. – 2019. – №40(14). – P.39-47.
2. Syzdykova A. The impact of oil prices on BRIC countries' stock markets// *International Journal of Economics Business and Politics*. – 2018. – №2(1). – P.1-20.
3. Guerrieri L., Bodenstein M. Oil efficiency, demand, and prices: A tale of ups and downs // *In 2012 Meeting Papers*. Society for Economic Dynamics. – 2012. – №25. – P.29-40.
4. Syzdykova A. The relationship between the oil price shocks and the stock markets: the example of Commonwealth of Independent States countries // *International Journal of Energy Economics and Policy*. – 2018. – №8(6). – P.161-166.
5. Tsoskounoglou M., Ayerides G., Tritopoulou E. The end of cheap oil: Current status and prospects // *Energy Policy*. – 2008. – №36(10). – P. 3797-3806.
6. Jin M. Key factors affecting global oil price fluctuations// *International Petroleum Economics*. – 2006. – №(6)7. – P.100-105.
7. Xu W. Wang J., Zhang X., Zhang W., Wang S. A new hybrid approach for analysis of factors affecting crude oil price // *In International Conference on Computational Science*. Springer, Berlin, Heidelberg. – 2007. – P.964-971.
8. An J., Mikhaylov A., Moiseev N. Oil price predictors: machine learning approach // *International Journal of Energy Economics and Policy*. – 2019. – №9(5). – P.1-7.
9. Nyangarika A, Mikhaylov A, Richter U. Oil price factors: forecasting on the base of modified auto-regressive integrated moving average model // *International Journal of Energy Economics and Policy*. – 2019. – №1(6). – P. 149-60.
10. Erik N.Y., Kosaroglu S.M. Tarihsel surec boyunca degisen petrol fiyatları; kaya gazı etkisi ve bazı ongoruler // *Cumhuriyet Universitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. – 2016. – №17(2). – P.119-143.
11. Eraydin K. Petrol fiyatlarındaki dususen nedenleri ve etkileri // *Turkey Is Bank Economic Research Department*. – Istanbul, 2015. – P.98-108.
12. Davig T., Melek N.3., Nie J., Smith A.L., Tuzemen D. Evaluating a year of oil price volatility // *Federal Reserve Bank of Kansas City // Economic Review*. – 2015. – №100(3). – P 5-30.
13. Syzdykova A. Analysis of the effects of oil price changes on bist index returns // *Bilecik Seyh Edebali University Journal of Social Sciences Institute*. – 2019. – №4(1). – P. 247-265.
14. Alikhanov A., Nguyen T. The impact of oil price on stock returns in oil-exporting economies: The case of Russia and Norway // *Master Thesis in Finance*. Lund University, Sweden. – 2011. – P.1-23.
15. Behrouzifar M., Araghi E.S., Meibodi A.E. OPEC behavior: The volume of oil reserves announced // *Energy policy*. – 2019. – P.500-522.
16. Horn M. OPEC's optimal crude oil price // *Energy Policy*. – 2004. – №32(2). – P.269-280.

REFERENCES

1. Syzdykova A., Tanrioven C., Nahipbekova S., Kuralbayev A. The effects of changes in oil prices on the russian Economy // *Revista Espacios*. – 2019. – №40(14). – P.39-47.
2. Syzdykova A. The impact of oil prices on BRIC countries' stock markets // *International Journal of Economics Business and Politics*. – 2018. – №2(1). – P.1-20.
3. Guerrieri L., Bodenstern M. Oil efficiency, demand, and prices: A tale of ups and downs // *In 2012 Meeting Papers (№25)*. Society for Economic Dynamics. – 2012. – P.29-40.
4. Syzdykova A. The relationship between the oil price shocks and the stock markets: the example of Commonwealth of Independent States countries // *International Journal of Energy Economics and Policy*. – 2018. – №8(6). – P.161-166.
5. Tsoskounoglou M., Ayerides G., Tritopoulou E. The end of cheap oil: Current status and prospects // *Energy Policy*. – 2008. – №36(10). – P. 3797-3806.
6. Jin M. Key factors affecting global oil price fluctuations // *International Petroleum Economics*. – 2006. – №(6)7. – P.100-105.
7. Xu W. Wang J., Zhang X., Zhang W., Wang S. A new hybrid approach for analysis of factors affecting crude oil price // *In International Conference on Computational Science*. Springer, Berlin, Heidelberg. – 2007. – P.964-971.
8. An J., Mikhaylov A., Moiseev N. Oil price predictors: machine learning approach // *International Journal of Energy Economics and Policy*. – 2019. – №9(5). – P.1-7.
9. Nyangarika A., Mikhaylov A., Richter U. Oil price factors: forecasting on the base of modified auto-regressive integrated moving average model // *International Journal of Energy Economics and Policy*. – 2019. – №1(6). – P. 149-60.
10. Erik N.Y., Kosaroglu S.M. Tarihsel surec boyunca degisen petrol fiyatları; kaya gazı etkisi ve bazı ongoruler // *Cumhuriyet Universitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. – 2016. – №17(2). – P.119-143.
11. Eraydin K. Petrol fiyatlarındaki dususun nedenleri ve etkileri // *Turkey Is Bank Economic Research Department*. – Istanbul, 2015. – P.98-108.
12. Davig T., Melek N.C., Nie J., Smith A.L., Tuzemen D. Evaluating a year of oil price volatility // *Federal Reserve Bank of Kansas City // Economic Review*. – 2015. – №100(3). – P. 5-30.
13. Syzdykova A. Analysis of the effects of oil price changes on bist index returns // *Bilecik Seyh Edebali University Journal of Social Sciences Institute*. – 2019. – №4(1). – P. 247-265.
14. Alikhanov A., Nguyen T. The impact of oil price on stock returns in oil-exporting economies: The case of Russia and Norway // *Master Thesis in Finance*. Lund University, Sweden. – 2011. – P.1-23.
15. Behrouzifar M., Araghi E.S., Meibodi A.E. OPEC behavior: The volume of oil reserves announced // *Energy policy*. – 2019. – P. 500-522.
16. Horn M. OPEC's optimal crude oil price // *Energy Policy*. – 2004. – №32(2). – P.269-280.

А.О. Сыздықова, Ж. Танрыовен, А.И. Омарова, М.Е. Мунасипова

МҰНАЙ БАҒАСЫНА ӘСЕР ЕТЕТІН ФАКТОРЛАРДЫ ЗЕРТТЕУ

Аңдатпа

Бүгінгі таңда мұнай бағасын есептеу өте қиын, сондықтан көптеген мұнай өндіруші елдер болашақта мұнай бағасын болжап, мемлекеттің дамуына түрлі сценарийлерді жасауы керек.

Сонымен қатар мұнай тек өңдеу, мұнай-химия және химия өнеркәсібінің шикізаты ғана емес, сонымен бірге инвестициялау құралына айналды, бұл өз кезегінде алыпсатарлыққа негіз болып, бағаның айтарлықтай ауытқуын тудырады.

Бұл мақалада авторлар 1950 жылдан бастап бүгінгі күнге дейін мұнай бағасының динамикасын қарастырып және Қазақстан үшін үлкен маңызы бар мұнай бағасына әсер ететін факторларды егжей-тегжейлі сипаттады. Кірістерінің көп бөлігін мұнай сатудан алған Қазақстан мұнай өндіруді болжап, ақшалай қаражаттардың болашақ ағындарын болжауы, ұзақ мерзімді бюджеттік жоспарлар мен тиісті инвестициялық саясатты қалыптастыруы керек. Сондықтан, мұнай бағасын неғұрлым тиімді анықтау үшін сұраныс пен ұсынысты ғана емес, сонымен қатар басқа да факторларды ескеру қажет. Олардың ішіндегі ең маңыздылары экономикалық, саяси, географиялық, әлеуметтік және саяси факторлар.

А.О. Сыздықова, Ж. Танрыовен, А.И. Омарова, М.Е. Мунасипова

ИССЛЕДОВАНИЕ ФАКТОРОВ ВЛИЯЮЩИХ НА ЦЕНУ НЕФТИ

Аннотация

В современных условиях очень трудно определить цену на нефть, поэтому многим нефтедобывающим странам приходится прогнозировать цену на нефть в будущем периоде и разрабатывать различные сценарии развития государства. К тому же нефть стала не только сырьем для нефтеперерабатывающей, нефтехимической и химической промышленности, но и инструментом для инвестиций, которые в свою очередь создают основу для спекуляций и вызывают значительные колебания цен.

В этой статье авторы исследовали динамику цен на нефть с 1950 года до сегодняшнего дня и подробно описали факторы, влияющие на цену нефти, которые имеют большое значение для Казахстана. Казахстан, который получает большую часть своих доходов от продажи нефти, должен прогнозировать объемы производства нефти, прогнозировать будущие денежные потоки, формировать долгосрочные бюджетные планы и соответствующую инвестиционную политику. Поэтому для наиболее эффективного определения цены на нефть необходимо учитывать не только спрос и предложение, но и другие факторы. Наиболее важные из них это – экономические, политические, географические, социальные и политические факторы.

D. Kerimkulova*, PhD student¹

G. Alina, candidate of economics, associate professor²

M. Zholamanova, candidate of economics, professor¹

L.N. Gumilyov Eurasian National University¹

Nur-Sultan c.

Kazakh University of Economics, Finance and International Trade²

Nur-Sultan c.

e-mail: dinara.kerimkulova@inbox.ru

*- main author (author for correspondence)

FINANCIAL STABILITY OF THE BANKING SECTOR OF KAZAKHSTAN

Today, the banks' financial stability remains one of the most important problems in both scientific and practical aspects.

Various factors play a role in achieving financial stability. The most important of which are the adequacy and quality of equity capital, which also serves as an indicator of financial stability. Based on this, this article examines the relationship of the Bank's equity capital with indicators of financial stability.

Based on the study of previously published literature, the authors show the degree of scientific and theoretical development of the problem by both domestic and foreign scientists. Based on the materials of the Kazakhstan' second-tier banks, was conducted a statistical analysis of the domestic second-tier banks equity capital for 2014-2019. A detailed analysis of the structure, quality and capital adequacy ratios of the banking sector of Kazakhstan for a five-year period was carried out. The article also examines the impact and role of the regulator-the National Bank on the financial stability of the country's banking sector.

Keywords: bank, second-tier banks, banking sector, National bank, financial stability, financial strength, equity, capitalization, modernization of the banking sector, Kazakhstan.

Кілт сөздер: банк, екінші деңгейдегі банктер, банк секторы, Ұлттық банк, қаржылық тұрақтылық, қаржылық орнықтылық, меншікті капитал, капиталдандыру, банк секторын жаңғырту, Қазақстан.

Ключевые слова: банк, банки второго уровня, банковский сектор, Национальный банк, финансовая устойчивость, финансовая стабильность, собственный капитал, докапитализация, модернизация банковского сектора, Казахстан.

Introduction. In Kazakhstan, issues of improving the financial stability of the banking sector are becoming particularly relevant with the development of digital technologies, the growth of legislative regulation, increased competition and the emergence of new market players.

In the recent Address of Kazakhstan's President dated 02.09.2019, it was noted that the insufficient effectiveness of monetary policy is becoming one of the brakes on the country's economic development.

The purpose of the study is to determine the role and significance of equity capital as an indicator of financial stability of second-tier banks. To achieve this goal, it is necessary to solve the following tasks: to study and systematize the theoretical basis of the essence of the Bank's financial stability, to analyze and evaluate the quality of its own capital and the current situation in the banking sector.

Based on the analysis of the literature and the practical situation, the tasks and prospects

of banks are justified in their activities to stabilize the financial condition and improve the quality of their own capital. The authors also conduct an analytical review of the current situation in the banking sector as a whole, the National Bank's activities to improve the financial stability of the banking sector and the results of asset quality assessment.

Research methods – statistical and economic analyses.

Literature review. In the course of the research and in the process of writing the article, the authors studied and investigated previously published publications, such as scientific articles, textbooks, monographs by domestic and foreign authors on the topic of the research. Such literary publications include the textbook «Banking» and scientific publications in periodicals of doctors of economic Sciences, professors Seitkasimov G.S.[1], Musina A.A. [2] and others.

The authors also used the reports and statistical bulletins of the National Bank of Kazakhstan as a basis for the analysis of statistical data. In the field of theory and practice of banking, regulation and supervision, the scientific works of such scientists as: Seitkasimova G.S.[1], Mussina A.A., Kerimkulova D.D.[2], Nikiforov I.[3] and others are known.

However, the causes of vulnerability and the factors of negative shocks and crises influence, as well as new challenges of the time on the stability of the banking sector are not fully studied, which causes the special significance and relevance of the chosen research topic.

Main part. In order to ensure financial stability, organize an effective system of state bodies interaction, as well as conduct a coordinated policy on risk management of financial relations, the Government of the Republic of Kazakhstan, the National Bank and the Agency for regulation and supervision of the financial market and financial organizations signed a Memorandum on financial stability on November 10, 2007.

Financial stability is defined as the absence of distortions in the economy that can lead to a

subsequent negative correction of financial markets, the emergence of a systemic crisis and the inability of financial institutions to ensure the smooth functioning of the financial system, as well as to support the business activity of the real sector of the economy.

Financial stability is ensured by the adequacy of state regulation of current and potential risks, the effectiveness of risk management and redistribution mechanisms, and the preservation of consumer confidence in the financial system [4].

The main principles of ensuring financial stability:

– coordination – a clear definition of the tasks and functions of each party in order to avoid duplication and implement a coordinated approach to the implementation of functions and tasks;

– timeliness – development and improvement of methods for analyzing financial stability indicators that allow timely identification of threats and risks to financial stability in order to make adequate decisions;

– efficiency – development and implementation of a measures' comprehensive system that ensures prompt adoption and effective implementation of decisions that are adequate to threats and risks to financial stability;

– lowest costs – the choice of a method (and tools, mechanism) for solving problems, taking into account the need to minimize financial costs, as well as losses in general for the financial system;

– openness – availability of information about the parties' activities in the field of financial stability in a volume and format that does not contradict the legislation of Kazakhstan and the task of maintaining confidence in the financial system;

– information exchange – submission of all necessary information in compliance with appropriate security measures and confidentiality.

Let's consider the current state of the banking sector in Kazakhstan at the present stage.

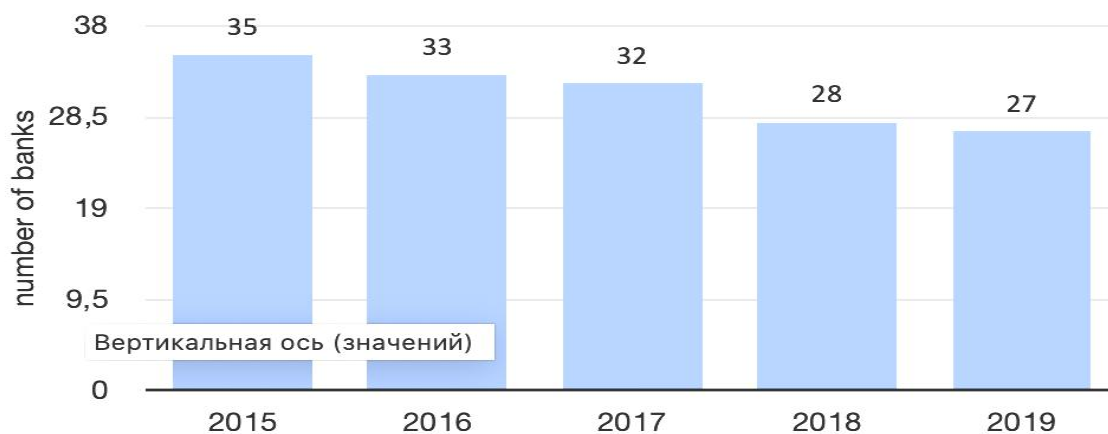

Figure 1. **Number of second-tier banks in Kazakhstan ***

* *Compiled by the author on the basis of statistical data of the National Bank.
Data is shown at the end of each year [5]*

As you can see in the above figure 1, at the end of 2015, there were 35 banks operating in our country. Over the analyzed 5 years, their number has decreased by 8 banks and at the end of 2019 is 27 second-tier banks.

Improving the stability of the domestic banking sector is a priority task of the National Bank and in turn, the latter has been conducting a number of important events since 2017, such as: stress testing of second-tier banks, as a result of the financial stability adoption Program of the banking sector, the introduction of a unified methodology for assessing the regulatory provisions.

Today, during the third modernization of Kazakhstan, banks face a priority task-the availability of high-quality and sufficient equity capital.

The Bank's own capital is primarily required for starting the Bank's activities, such as purchasing offices, buildings, equipment, issuing salaries to employees, as well as paying for the Bank's expenses at the next stages of banking operations. The Bank's own capital is

the security and guarantee fund. Thus, equity is an important, necessarily, its role is very large in the structure of Bank funds, ensuring the stability of the Bank and effective operation.

The size of the equity capital of second-tier banks in our country is regulated by law and the increased requirements of the National Bank to the parameters of the equity capital of commercial banks are growing every year. Thus, in 2014, a draft resolution on amendments and additions to prudential regulations was developed, which required an increase in the Bank's equity capital from 10 billion tenge to 30 billion tenge in 2016 and to 100 billion tenge by 2019. However, after foreign economic shocks, the project was postponed and today remains at the level of 10 billion tenge [6].

The equity of a commercial Bank includes primarily authorized capital, reserve capital, undistributed net annual income, and so on.

Consider the structure of equity on the balance sheet of the banking sector in Kazakhstan (figure 2).

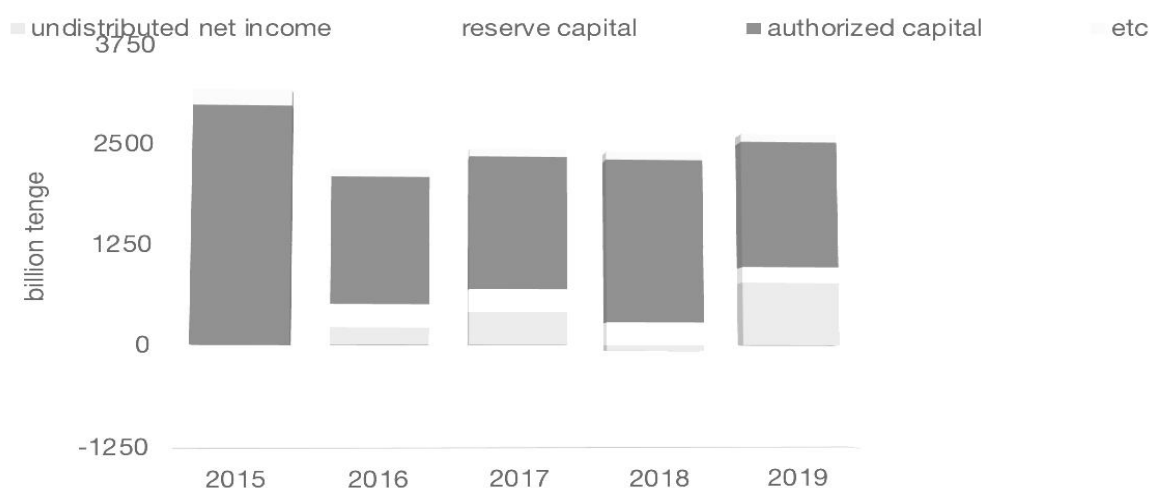

Figure 2. **Structure of equity capital of the banking sector of Kazakhstan (by balance sheet) ***

* *Compiled by the author on the basis of statistical data of the National Bank. Data is shown at the end of each year [5]*

As can be seen from figure 2, the main part of the equity capital is the authorized capital, which over the five-year period analyzed has significantly decreased by almost half from 2892.4 billion tenge in 2014 to 1547.3 billion tenge in 2018 (the same minimum level was noted in 2015).

It is also necessary to note the cyclical nature of undistributed net income of the banking sector. For the period up to 2016, there is an annual growth in net income, and in 2017, a record decline to -68.7 billion tenge, and by the end of 2018, a record growth to 764.4 bln tenge due to the growth of retail business.

The Bank's equity capital adequacy is characterized by the following coefficients:

1. capital adequacy ratio k 1-1,
2. tier one capital adequacy ratio k 1-2,
3. adequacy ratio of own capital k2.

The norms of the above coefficients in our country are regulated by law by the National Bank of the Republic of Kazakhstan (in the Resolution «on establishing the normative values and methods of calculating prudential standards and other mandatory norms and

limits of the Bank's capital on a certain date and the Rules for calculating and limits of the Bank's open currency position» dated 13.09.2017).

Analyzing the data in table 1, it can be noted that the regulatory capital of the banking sector of Kazakhstan is growing annually, so from 2502.6 bln tenge at the end of 2014 to 3835.3 bln tenge at the end of 2018.

The capital adequacy ratios k 1-1, first-tier capital k 1-2 and equity capital k2 of the banking sector of Kazakhstan are higher than the minimum regulatory values for the entire analyzed period.

Thus, the requirements of the National Bank are as follows: from January 1, 2015 to January 1, 2017, the main capital adequacy (k1) increased from 5 to 5.5%, the first level capital (k1-2) – from 6 to 6.5%, the equity capital adequacy (k2) – from 7.5 to 8%. Taking into account the buffer capital, we need to add another 2 p. p. to all the listed figures. The requirements for a backbone bank are even higher: the current coefficients k1 – 9.5%; k1-2- 10.5%; k2-12%.

Equity capital adequacy of the Kazakhstan banking sector *

Name	2014	2015	2016	2017	2018	Name	2014	2015	2016	2017
	bln tenge	%	bln tenge	%	bln tenge	%	bln tenge	%	bln tenge	%
First-level capital, including:	1865,6	77	2468,5	82,5	2819,6	85,7	3088	81,7	2934,6	76,5
Fixed capital			2353,2	78,7	2703,9	82,2	2991,7	79,2	2894,4	75,5
Additional capital			115,3	3,8	115,7	3,5	96,3	2,5	40,2	1
Second-level capital	637	23	521,9	17,5	470	14,5	691,5	18,28	900,7	23,49
Total estimated equity	2502,6	100	2990,4	100	3289,6	100	3779,5	100	3835,3	100
k 1-1	10	12,8	13,5	17,2	16,6					
k 1-2	12,1	13,5	14,1	17,7	16,9					
k2	16,3	16,3	16,4	21,7	22					

* The table is compiled by the author based on statistical data of the National Bank.
Data is shown at the end of each year [5]

In order to increase the level of banks capitalization and their ability to cover losses on credit risk, a Program to improve the stability of the banking sector was launched in 2017. At the same time, additional capitalization by shareholders, including banks participating in the Program, is a key factor in the sustainable development of banks.

Postponing the recognition of losses on the loan portfolio to future periods leads to the acceptance of risks that do not correspond to the actual level of capital. As a result, a Bank without capital poses a risk of losing value to minority investors, Bank guarantors, and the public sector [5].

Stress testing conducted by the National Bank in 2017 on the basis of the methodology for assessing the probability default of an individual loan showed that the actual level of impaired assets significantly exceeds the values reflected in the actual statements of banks,

which requires further implementation of a set works to clean up banks' balance sheets.

Non-recognition of problem loans and accrual of interest income on loans that do not actually generate cash flows reduce the quality of profit and stability of the Bank as a whole, as well as overestimate the profitability and capital adequacy indicators.

Based on the results of the work carried out to assess the potential shortage of banks' provisions and in order to further consistently improve the banks' health, the National Bank adopted a Program to improve the financial stability of the banking sector, aimed at providing financial support to banks with significant social significance, with the mandatory joint participation of shareholders. The program has improved the stability of the banking sector and expanded the potential for lending to the economy [6].

In 2017, the National Bank introduced a

unified methodology for assessing regulatory provisions, which provides for adjusting the Bank's equity by reducing it by the difference between the calculated regulatory provisions and the provisions formed by banks under IFRS.

The introduction of the new methodology actually provides the National Bank with a basis for recognizing losses on the loan portfolio and using the quality assessment of the loan portfolio on an ongoing basis as part of the Supervisory process. This requires significant additional capital injections from Bank shareholders.

As a result of regulatory deductions, equity indicators will more objectively reflect the real state of the Bank and improve the quality of regulatory reporting. The introduction of regulatory provisions to adjust equity capital will significantly reduce the capital adequacy indicators of commercial banks. Therefore, in order to reduce the burden on banks' capital as a result of simultaneous recognition of losses, the deduction from capital will be implemented in stages until 2022.

Financial support, totaling 654 bln tenge, is provided to banks on the terms of subordinated debt that meets the criteria for inclusion in the Bank's regulatory capital. In particular, the Program operator, represented by a subsidiary of the National Bank – Kazakhstan stability Fund, repurchased the Bank's subordinated bonds with a maturity of 15 years. The terms of issue subordinated debt provide for the conversion of subordinated debt to common shares of the Bank in the event of a violation the Bank's equity ratios or the discovery of the facts asset withdrawal. At the same time, before converting subordinated bonds, banks will have to recognize all losses in order to prevent dilution of the state's share. The funds received under the Program are used for the purchase of state securities, which, if necessary, banks can gradually sell or use as collateral for REPO operations.

As a result of the adoption of the Program, the total equity and stability of the banking sector increased. This, in turn, will contribute to expanding the lending capacity of the coun-

try's economy, as well as further development of related the economy sectors and improving the financial condition of the final borrowers-enterprises in the real economy sector.

This Program was attended only by large banks that depend on the activity and state of the financial system of Kazakhstan as a whole, such as the system-forming Kazkommertsbank and Halyk Bank, as well as socially significant banks.

Thus, within the framework of the above-mentioned Program, in 2017, after the purchase by Halyk Bank, Kazkommertsbank was cleared of problems that it experienced after joining BTA Bank. This saved the savings of the population, financial resources of public and private organizations in the amount of 4 trillion tenge.

It also provided support to five large socially significant banks, whose assets account for about 30% of the assets the entire banking sector. These include: RBK Bank (bought out by Kazakhmys LLP), Tsesnabank JSC (bought out by First Heartland Bank JSC), Bank Center-Credit, Eurasian Bank and ATF Bank.

Now the Bank of banks – the National Bank faces the task of increasing the financial stability of the banking sector and, as a result, the confidence of the population, international organizations, investors and rating agencies in domestic banks. In this regard, the national Bank is working to implement the Basel III standards in 2021 [6].

To date, a huge amount of work has been done to assess and analyze the quality of assets of commercial banks in the first years in our country.

According to the results of the asset quality assessment, as of 01.04.2019, there is no capital deficit at the consolidated level (aggregation of results of all participating banks); the prudential standards k1 and k2 are implemented at the system level, taking into account the results of the asset quality assessment program:

– At the consolidated level, the excess of k1 capital relative to the regulatory minimum is ~70%, taking into account the additional level of asset quality adjustments received

during the QA and from the revaluation of financial instruments (compared to ~105% before the QA).

– Similarly, according to the results of the QA, the reserve of prudential capital k2 is sufficient at the system level to fully cover risks from a prudential point of view (for example, in terms of evaluating collective reserve models, evaluating real estate, and applying conservative credit impairment triggers) [7].

As part of the audit, positive aspects of the development of business processes and risk management systems in banks in recent years were identified in a number of aspects, including the following:

– Banks in general have successfully passed the complex transition to the IFRS 9 standard, including the development of new approaches to the classification of financial assets, new approaches to the calculation of provisions and the book value of assets that correspond to the new, more complex, standard;

– Significant progress is also seen in the development of Bank data and systems, increasing available historical statistics, and detailing available data;

– In general, there is a high level of derivative correctness estimates financial instruments and bonds on banks' balance sheets, and we

also see that banks do not assume significant risks in these areas;

– A number of banks have used fairly accurate estimates of the value of collateral, and within the framework of the QA, this property was valued even higher than the estimates that the Bank uses for calculating provisions;

– Banks have tightened their lending criteria over the past few years, which has significantly reduced the scale of problems associated with this line of business [8].

Conclusions. In the course of the analysis of the availability of the Kazakhstan's banking sector equity capital, we can conclude that today the domestic banking sector continues to eliminate the consequences of the past global crisis in 2008 and economic shocks in 2013.

Weak banks lose their positions and disappear from the domestic market. The regulatory body of the National Bank has implemented a number of particularly significant and positive measures to improve the banking sector. In this way, support was provided to the backbone Bank and five major socially significant banks, as a result of the adoption in 2017 of the financial stability improvement Program, which in terms of Bank recapitalization completed its work in February 2018 and The assessment of the asset quality of second-tier banks.

REFERENCES

1. Сейткасимов Г. С. Банковское дело: Учеб. пособие. – Астана: КазУЭФМТ, 2017. – 528 с.
2. Мусина А.А., Керимкулова Д.Д. Loan portfolio – an indicator of financial stability of the banking sector // Вестник КазУЭФМТ. – 2019. – №4. – С. 193-199.
3. Никифоров И.А. Понятие «финансовая устойчивость банковской системы» // Экономика: вчера, сегодня, завтра. – Т.1. – 2017. – №3А. – С. 227-237.
4. Меморандум о финансовой стабильности от 10.11.07 г. http://www.nationalbank.kz/cont/publish756484_4065.pdf
5. Статистические отчеты Национального банка. <https://nationalbank.kz/?docid=275&switch=russian>
6. Отчет о финансовой стабильности Национального банка Республики Казахстан за 2015-2017 годы. https://nationalbank.kz/cont/Отчет%20о%20финансовой%20стабильности%20Казахстана_2015-2017.pdf

7. Программа повышения финансовой устойчивости банковского сектора. <http://kfu.kz/index.php/ru/>
8. Итоговый отчет по результатам оценки качества активов банков второго уровня Республики Казахстан. <http://www.finreg.kz/cont/Итоговый%20отчёт%20по%20результатам%20ОКА%20БВУ%20РК.pdf>

REFERENCES

1. Seitkasimov G.S. Banking: Studies stipend. – Astana: KazUEFIT, 2017. – 528 p. [in Russian].
2. Musina A.A., Kerimkulova D.D. Loan portfolio – an indicator of financial stability of the banking sector // Vestnik KazUEFIT. – 2019. – №4. – P. 193-199.
3. Nikiforov I.A. The concept of «financial stability of the banking system» // Economy: yesterday, today, tomorrow. – Vol 7. – 2017. – №3A. – P. 227-237.
4. Memorandum on financial stability dated 10.11.07. http://www.nationalbank.kz/cont/publish756484_4065.pdf [in Russian].
5. Statistical reports of the National Bank. <https://nationalbank.kz/?docid=275&switch=russian> [in Russian].
6. Financial stability report of the National Bank of the Republic of Kazakhstan for 2015-2017. https://nationalbank.kz/cont/Otchet%20o%20finansovoj%20stabil'nosti%20Kazahstana_2015-2017.pdf [in Russian].
7. Program for improving the financial stability of the banking sector. <http://kfu.kz/index.php/ru/> [in Russian].
8. Final report on the results of asset quality assessment of second-tier banks of the Republic of Kazakhstan. <http://www.finreg.kz/cont/Itogovyj%20otchjot%20po%20rezul'tatam%20ОКА%20БВУ%20РК.pdf> [in Russian].

Д.Д. Керимкулова, Г.Б. Алина, М.Т. Жоламанова

ҚАЗАҚСТАННЫҢ БАНК СЕКТОРЫНЫҢ ҚАРЖЫЛЫҚ ТҰРАҚТЫЛЫҒЫ

Андатпа

Бүгінгі таңда банктердің қаржылық тұрақтылығы ғылыми-теориялық және практикалық аспектіде маңызды проблемалардың бірі болып қалып отыр.

Қаржылық тұрақтылыққа қол жеткізуде түрлі факторлар роль атқарады. Олардың ішінде меншікті капиталдың жеткіліктілігі мен сапасы маңызды болып табылады, бұл сондай-ақ қаржылық тұрақтылық индикаторы. Осыны негізге ала отырып, осы мақалада банктің меншікті капиталының қаржылық тұрақтылық көрсеткіштерімен өзара байланысы қарастырылған.

Бұрын шығарылған әдебиеттерді зерттеу негізінде авторлар отандық және шетелдік ғалымдар проблеманың ғылыми-теориялық әзірлену дәрежесін көрсетеді. Қазақстан Республикасының екінші деңгейдегі банктерінің материалдарында 2014-2019 жылдардағы отандық екінші деңгейдегі банктердің меншікті капиталына статистикалық талдауы жүргізілді. Қазақстанның банк секторының құрылымын, сапасы және бес жылдық кезеңде Қазақстанның банк секторының меншікті капиталының жеткіліктілік коэффициенттері есептелген. Мақалада сондай-ақ реттеуші – Ұлттық банктің банк секторының қаржылық тұрақтылығына әсері мен ролі қарастырылады.

Әдебиетті талдау және практикалық жағдай негізінде банктердің қаржылық жағдайын тұрақтандыру мен меншікті капиталдың сапасын арттыру жөніндегі қызметінің міндеттері мен

перспективалары негізделді. Авторлар тұтастай алғанда банк секторындағы ағымдағы жағдайға, банк секторының қаржылық тұрақтылығын арттыру жөніндегі Ұлттық банктің қызметіне және активтердің сапасын бағалау нәтижелеріне талдау жасады.

Д.Д. Керимкулова, Г.Б. Алина, М.Т. Жоламанова

ФИНАНСОВАЯ УСТОЙЧИВОСТЬ БАНКОВСКОГО СЕКТОРА КАЗАХСТАНА

Аннотация

На сегодняшний день финансовая устойчивость банков остается одной из важных проблем как в научно-теоретическом так и практическом аспекте.

В достижении финансовой устойчивости играют роль различные факторы. Важными из которых являются достаточность и качество ссудного портфеля, что также служит индикатором финансовой устойчивости. Исходя из этого в данной статье рассмотрена взаимосвязь собственного капитала банка с показателями финансовой устойчивости.

На основании изучения ранее изданной литературы авторы показывают степень научно-теоретической разработанности проблемы как отечественными, так и зарубежными учеными. На материалах банков второго уровня Республики Казахстан проведен статистический анализ собственного капитала отечественных банков второго уровня за 2014-2019 годы. Проведены детальный анализ структуры, качества и рассчитаны коэффициенты достаточности собственного капитала банковского сектора Казахстана за пятилетний период. В статье также рассматривается влияние и роль регулятора – Национального банка на финансовую стабильность банковского сектора страны.

На основе анализа литературы и практической ситуации обосновываются задачи и перспективы деятельности банков по стабилизации финансового состояния и повышению качества собственного капитала. Авторы также проводят аналитический обзор текущей ситуации в банковском секторе в целом, деятельности Национального банка по повышению финансовой устойчивости банковского сектора и результатов оценки качества активов.

DOI 10.52260/2304-7216.2020.3(40).15

ЭОЖ 6.65.657

FTAMP 06.35.31

К.С. Мадиева*, *э.ғ.к., профессор*

Г.Т. Хасенова, *э.ғ.м., аға оқытушы*

И.С. Нуржанова, *э.ғ.м., аға оқытушы*

*Қазтұтынуодағы Қарағанды экономикалық
университеті*

Қарағанды қ.

e-mail: nismakate-88-89@mail.ru

*- негізгі автор (хат-хабарларға арналған автор)

КЕЗЕКТІ ДЕМАЛЫСҚА АҚЫ БОЙЫНША РЕЗЕРВ ҚҰРУ ҚАЖЕТТІЛІГІ МЕН ЕСЕБІНІҢ ЖҮРГІЗІЛУІ

*Жұмыскерге жұмыс істеген бірінші және келесі жылдары үшін жыл сайынғы ақы төле-
нетін еңбек демалысы тараптардың келісімі бойынша жұмыс жылының кез келген уақытында*

беріледі. Кезекті демалыстың жұмыс жылы жұмыскердің бірінші жұмыс күнінен бастап есептелген күнтізбелік он екі айды құрайды.

Жұмыскерлердің кезекті демалысына төленетін ақысына резерв құрудың есебінің мәнін ашу үшін келесі сұрақтарға жауап беруіміз қажет: демалысақы бойынша резерв құрудың қажеттілігі неде және неліктен кәсіпорындар шығынды жұмыскерді кезекті демалысқа жіберген уақытта есепке алуына болмайды?

Бұл сұрақтарға жауапты келесідей қарастыруға болады:

– біріншіден, резерв құру халықаралық қаржылық есептілік стандартында бекітілген;
– екіншіден, біздің елде қолданыстағы Еңбек заңнамасы бойынша жұмыскерлер кезекті еңбек демалысын келесі есеп кезеңдерінде қолдануға рұқсат береді. Сондықтан, егер жұмыскер есептік кезеңде өзіне тиесілі кезекті еңбек демалысын қолданғысы келмесе, кәсіпорынның келесі кезеңде жұмыскер алдында қарызы пайда болады. Кәсіпорында бұл шығындар міндетті түрде орын алады, ол есептелген демалысақы түрінде немесе демалысақының орнын толтыру ретінде болуы мүмкін. Ал бұл тек уақыт еншісінде.

Берілген мақалада кезекті демалысақы бойынша резерв құру қажеттілігі мен ХҚЕС-ке сай жүргізілген талаптар қарастырылды. Кезекті демалысақы бойынша резерв құрудың кейбір қиын жақтары көрсетіліп, шешу жолдары ұсынылды. Әр түрлі әдістер бойынша резерв құрудың жолдары көрсетіліп, кәсіпорын үшін тиімдісі анықталып талданды. Сонымен қатар осы құрылған резерв бойынша жасалатын бухгалтерлік жазбалар ұсынылды.

Кілт сөздер: еңбекақы, резерв, кезекті еңбек демалысы, кезекті демалысақы, бағалау міндеттемелері, ХҚЕС (IAS) 19, ХҚЕС (IAS)37, жұмыскер, қызмет етуші, демалысақы.

Ключевые слова: заработная плата, резерв, очередной трудовой отпуск, очередные отпускные, оценочные обязательства, МСФО (IAS) 19, МСФО (IAS)37, работник, обслуживающий персонал, отпускные.

Keywords: salary, reserve, regular work leave, regular vacation, estimated liabilities, IFRS (IAS) 19, IFRS (IAS) 37, worker, service personnel, holiday pay.

JEL classification: J3, J30, J36

Кіріспе. Қызмет етуші кәсіпорындарда бухгалтерлік есеп орын алған шаруашылық операцияларды тіркеп, өңдеумен ғана емес, сол шаруашылық операциялардың орын алуы кезінде пайда болған бухгалтерлік есеп объектілерін дер мезгілінде танып, бағалай білуі қажет. Осындай міндеттемелер – бағалау міндеттемелері.

Бағалау міндеттемелері – бұл шамасы және (немесе) өтеу мерзімі белгісіз міндеттемелер. Өткен оқиғалар нәтижесінде орындалмауы мүмкін емес міндеттеме пайда болды.

Бағалау міндеттемесін көрсету үшін мынадай шарт орындалуы тиіс:

– міндеттемені тудыратын шаруашылық оқиға осы есептік кезең шегінде орын алуы тиіс;

– бұл міндеттемені орындамау мүмкін емес, себебі заңнама талаптары немесе іскерлік айналым дәстүрлері осыны міндеттейді және осы міндеттеме пайда болған басқа тарап болады. Мысалы, егер компанияның жабылуы туралы шешім қабылданып болса, жұмыскерлердің қысқарту бойынша өтемақы алуға құқығы пайда болады. Ал егер ондай шешім болмаса, кәсіпорында да бағалау міндеттемесі болмайды.

Кәсіпорынның қызметінің нәтижесінде пайда болған, бірақ сол мезетте бағалау мүмкін болмайтын туындама объектілердің бірі – демалысақы бойынша міндеттеме және бұл міндеттеме еңбекақы есептелген уақытта әр ай сайын пайда болатындығын ұмытпаған жөн және туындаған міндеттеме

бойынша алдын ала резерв құрылуы қажет. Ал көптеген кіші және орта бизнес өкілдері осы міндеттеме туралы сөз қозғалғанда қиналатындығы бар. Сондықтан да зерттеу жұмысында демалысақы бойынша резервтің құрылуының маңыздылығы ескерілген.

Зерттеу жұмысының мақсаты – кезекті демалысақы үшін резерв құрудың маңыздылығын көрсете отырып, әр түрлі әдіс бойынша есептелуін көрсету. Бұл аспект қазіргі таңда әр кәсіпорын үшін қарастырылуы тиіс өзекті мәселе болып табылады. Зерттеу жұмысын жазу барысында қолданылған әдістер: жинақтау, талдау, қорытынды жасау.

Әдебиеттік шолу. Кезекті демалысақы бойынша резерв құру тақырыбы бүгінгі таңда көптеген отандық және шетелдік ғалымдар мен кәсіби бухгалтерлердің еңбектерінде көрініс тауып жүр. Соның ішінде ерекше көзқараспен көзге түскен С.П. Горячих кәсіпорындағы құрылатын резервтерді екі топқа жіктеуді ұсынған, бірі болашақта күтілетін шығындар болса, екіншісі бағалау резервтері. Демалысақы бойынша резервті бірінші топқа жатқызып қарастырған [1]. Ал тағы бір ресейлік ғалым И.Н. Волкова демалысақы бойынша резерв құруда алдын ала есептелген нормалар бойынша жүзеге асыруды қарастырған. Осы нормаларды анықтаудың екі әдісін зерттеген, бірі өткен жылдың еңбекақы қоры бойынша есептеуді қарастырса, екіншісі соңғы 12 айдың нәтижесі бойынша ай сайын есептелетін норманы анықтауды ұсынады [2].

Отандық кәсіби бухгалтер Л. Кизина тақырыпты талдауда Қаржылық есептіліктің ұлттық стандартын қолданушылар үшін резерв құру міндеттелмегендігін атап өтіп, демалысақы бойынша резерв құру үшін 37 (IAS) ХҚЕС және 19 (IAS) ХҚЕС басшылыққа алу қажеттілігін айтады [3].

Қазақстандық бас бухгалтер Н. Салиева демалысақы бойынша резерв құрудың қажеттілігін анықтап, кәсіпорындардың есептік саясатында таңдалған әдіс бекітілу қажеттілігін атап өткен [4].

Негізгі бөлім. 37 (IAS) «Бағалау міндеттемелері, шартты міндеттемелер және активтер» ХҚЕС бойынша резервке төлем мерзімі белгісіз міндеттеме немесе төлем сомасы белгісіз міндеттеме жатады.

Резерв келесі үш сипатқа ие болғанда ғана танылады:

- міндеттеме өткен оқиғалар нәтижесінде пайда болса;
- міндеттемені жабу экономикалық ресурстардың шығуына әкелсе;
- резервтің құны нақты бағалана алса [5].

Осы үш сипаттың әрқайсысын қарастырсақ. Демалысақы бойынша міндеттеменің бар болуы сөзсіз, өйткені өткен кезең оқиғасына жұмыскерлердің атқарған қызметі жатады, себебі жұмыскер қызметін атқарған әр ай, күні бойынша оның кезекті демалысқа құқығы пайда болады. Сәйкесінше, пайда болған кезекті демалыс күндері үшін демалысақы бойынша міндеттеме де болады [6].

Екінші сипат бойынша, міндеттемені өтеу, яғни кезекті еңбек демалысы бойынша ақы төлеу кезінде кәсіпорынның активтерінің шығуы болады.

Үшіншіден, резерв құны жұмыскердің алдыңғы кезеңде жасаған жұмысына алған еңбекақысы бойынша анықталады.

Кезекті еңбек демалысын тағайындау еңбек заңдылығында қарастырылған және жеке еңбек келісімшартымен бекітіледі.

Жұмыскерге жасаған қызметінің нәтижесінде төленетін ақы болғандықтан, 37 (IAS) ХҚЕС-мен бірге 19 (IAS) «Қызметкерлерге берілетін сыйақылар» ХҚЕС ескеру қажет. Жұмыскерлерге сыйақыларға демалысақылар да кіреді, ал бұл стандарт талабы бойынша компания шығындарды жұмыскердің сыйақы үшін жасаған қызметінің нәтижесінде экономикалық пайда алған кезде тануы қажет. Сәйкесінше, кезекті еңбек демалысақысы бойынша міндеттеме жұмыскер кезекті демалысқа шыққан уақытта емес, қызметін атқарып жатқан уақытта

пайда болады, сондықтан резерв құру қажеттілігі анық.

Кезекті еңбек демалысақысы бойынша резерв жұмыс берушінің жұмыскердің есептік кезеңге жинақталған қолданбаған кезекті демалыс күндеріне есептелген сомада танылады. Сөйтіп, кезекті еңбек демалысы бойынша резерв құрудың басты мақсаты – есептік кезеңде компанияның жұмыскерлер алдында міндеттемесінің бар болуын көрсету. Резерв құру арқылы компания есептілікте шынайы ақпаратты қамтамасыз етеді.

Ал осы демалысақы бойынша резерв құру міндеттелсе де, ешқандай заңдық акті, ХҚЕС пен нұсқаулықтарда кезекті демалысақы бойынша резерв құру тәртібі көрсетілмеген, сондықтан оны әр кәсіпорын өз есептік саясатында бекітуі керек.

Кезекті еңбек демалысақысына резерв құрудың ең көп қолданылатын әдісі – жұмыскердің орташа күндік еңбекақысы бойынша есептеу болып табылады. Бұл әдісті қолдану үшін:

1) әрбір жұмыскер бойынша есептік кезеңге қолданылмаған кезекті демалыс күні мен қосымша ақылы демалыс күнін анықтау керек;

2) әр жұмыскердің орташа күндік еңбекақысын есептеу қажет;

3) есептік кезеңге әр жұмыскерге тиесілі демалысақы сомасын есептеу керек.

Сөйтіп, резерв барлық жұмыскерлер бүгін кезекті демалыс алып кетеміз деген жағдайда төленетін сомада танылады.

Бұл міндеттеме демалысақының өзі мен оған есептелетін салықтар пен аударымдардан тұрады. Кезекті еңбек демалысақысы бойынша резерв әрбір есептік кезең, яғни жыл сайын есептеледі және құрылады.

Осы кезекті демалысақы бойынша резервтің құрылуын мысалмен қарастырайық.

Егер 2020 жылдың 1 қаңтарына резерв құру керек болса, жұмыскер 2019 жылдың 31 желтоқсанында кезекті еңбек демалысына кетсе деген шартпен есептеледі. Яғни демалысақы бойынша шығындарды (дема-

лысақы, әлеуметтік салық пен әлеуметтік аударым) есептеу үшін келесі мәліметтер белгілі:

– жұмыскердің көтерме коэффициентін есепке алғандағы айлық еңбекақысы = 200 000 теңге;

– келісімшарт бойынша кезекті еңбек демалыс күн саны = 30 күн;

– өндірістік күнтізбе бойынша 2019 жылы бес күндік жұмыс аптасына есептелген жұмыс күні = 20,5 күн.

Осы көрсеткіштерді есепке алып жұмыскердің орташа бір күндік еңбекақысын есептейміз, ол үшін айлық еңбекақысын өндірістік күнтізбе бойынша бес күндік жұмыс аптасына есептелген жұмыс күніне қатынасы арқылы анықтаймыз.

$$ОКЕ = \frac{200000}{20,50} = 9756 \text{ теңге,}$$

мұндағы ОКЕ – орташа күндік еңбекақы.

Ал енді кәсіпорында бекітілген кезекті демалыс 30 күннің қаншасы жұмыс күні болатындығын анықтау қажет, себебі демалысақы тек жұмыс демалыстағы жұмыс күніне төленеді, оны есептеу үшін есептік жылдағы күнтізбелік жұмыс күнінің жұмыс уақытының балансы бойынша жұмыс күн санына қатынасымен анықталатын көрсеткіш қолданылады. Ал 2019 жылы бұл көрсеткіш 1,42 құрайды.

$$ЖКС = \frac{30}{1,42} = 21 \text{ күн,}$$

мұндағы ЖКС – кезекті еңбек демалыс күндеріне келетін жұмыс күн саны.

Келісімшарт бойынша атқарылған 1 ай үшін кезекті демалыстың неше күні келетіндігін анықтау үшін бекітілген жұмыс күні санын 12 айға бөлеміз. Сәйкесінше біздің мысалымыз бойынша 2,5 күнтізбелік күн келеді (30 күн/12 ай). Әр жұмыскердің еңбекақысы бойынша резервтің құрылуы мен сол резервтен есептелген әлеуметтік салық пен әлеуметтік аударымдардың есептелуі келесі кестеде қарастырылған (1-кесте).

Әр жұмыскердің еңбекақысынан есептелетін кезекті демалысақы резервінің есептелуі *

№	Көрсеткіш	Есептелу жолы	Мәні
1.	Қолданылмаған жұмыс күні	2,5 * 6 ай	15 күн
2.	Қолданылмаған демалыстың жұмыс күні	$\frac{15к}{1,42}$	10,5 жұмыс күні
3.	Кезекті демалысақы төлеуге резерв	9756 – 10,5	102438 теңге
4.	Әлеуметтік сақтандыру сомасы	$(102438 - 10244) * 3,5\%$	3227 теңге
5.	Әлеуметтік салық сомасы	$(102438 - 10244) * 9,5\%$	8759 теңге
6.	31.12.19 ж. есептелетін резервтің сомасы	102438 + 8759	111 197 теңге

* Авторлармен құрастырылған

Берілген әдіс бойынша, яғни әр жұмыскердің еңбекақысынан есептелген резервті есептеп көрсеттік. Бірақ бұл әдіс уақытты және жұмысты көп қажет ететін әдіс болып табылады, себебі кәсіпорындарда мындаған жұмыскер болуы мүмкін, ал оның әрқайсысының қолданбаған демалыс күні мен демалысақысынан есептелетін резервті есептеу оңайға соқпайтын жұмыс болып табылады.

Сондықтан кәсіпорындар резерв құрудың басқа әдістерін де қолданады. Соның бірі резерв сомасын есептелген еңбекақы бойынша әр ай сайын есептеп отыруы тиіс. Бүгінгі таңда бухгалтерлік есептің автоматтандырылған нысанында осы әдіс кеңінен қолданылады.

Резерв есептеудің тағы бір әдісі – жалпы еңбекақы қорына резерв есептеу, Бұл әдістің артықшылығы – есептеме жүргізу көп болмағандығы болса, кемшілігі – есептелген соманың жуық шамада болуы. Соның әсерінен алдын ала құрылған резерв пен іс жүзіндегі есептелген демалысақының арасында айырмашылықтар туындап отырады.

Ал енді мысалмен кәсіпорынның жалпы еңбекақы қоры бойынша демалысақы резервінің есептелуін қарастырайық.

Біздің мысалымызда 30 күнтізбелік

күн, яғни жуықтап 11 ай қызмет етіп, 1 ай демалады, сондықтан резерв сомасының үлесі:

$$\sum P_{1ai} = \frac{1ai}{12ai} = 9\%$$

мұндағы $\sum P_{1ai}$ – ай сайынғы резерв сомасының үлесі.

100 000 теңге тағайындалған еңбекақысы бар жұмыскердің демалысақысына есептелген резерв сомасын есептесек:

$$P = 100\ 000 * 9\% = 9\ 000 \text{ теңге.}$$

Оған қосымша демалысақы бойынша резервке әлеуметтік салық пен әлеуметтік сақтандыру (9,5%) қосылады. Сәйкесінше, болжамдық есеппен = $9\ 000 * 9,5\% = 855$ теңге.

$$\sum P = 9\ 000 + 855 = 9\ 855 \text{ теңге.}$$

Сәйкесінше, ай сайын 9 855 теңге резерв құрылады, ал бұл есептелген еңбекақының (100 000 теңгенің) қанша пайызын құрайтындығын анықтайық:

$$\% = \frac{9\ 855}{100\ 000} * 100\% = 9,85\%$$

Есептелген пайыз бойынша кәсіпорын ай сайын есептелген еңбекақысына сәйкес

демалысақыға резерв құрып отырады. Есептелген резерв сомасы, әрине, есептелетін демалысақы сомасынан өзгеше болуы мүмкін. Сондықтан кезең соңына демалысақы бойынша резервке түгендеу жүргізіледі. Егер есептелген резерв сомасы іс жүзіндегі демалысақы сомасынан төмен болса, жет-

пеген сомаға қосымша резерв жасалады, ал егер резерв сомасы асып кетсе, кері жазба беріледі, немесе келесі жылға аударылады.

Ал енді кезекті еңбек демалысы бойынша резервтің есептелуі мен қолданылуы бойынша болатын шоттар корреспонденциясын көрсетейік (2-кесте).

Кесте 2

Кезекті демалысақы резерві бойынша шоттар корреспонденциясы *

№	Шаруашылық операциялар мазмұны	Шоттар корреспонденциясы	
		Дебет	Кредит
1.	Кезекті демалысақы бойынша резервтің құрылуы	7470	3430
2.	Кезекті демалысақы резервінің есебінен демалысақының есептелуі	3430	3350
3.	Кезекті демалысақы резервінің есебінен әлеуметтік салықтың есептелуі	3430	3150
4.	Кезекті демалысақы резервінің есебінен әлеуметтік сақтандырудың есептелуі	3430	3210

* Авторлармен құрастырылған

Жасалған зерттеу мен есептемелердің нәтижесінде келесідей ұсыныстар жасауға болады. Әрбір жұмыскер мен қызметкер бойынша резерв есептеу ұзақ уақытты қажет ететін жұмыс болып табылады, сондықтан бұндай есептемені алдын ала әр қызметкер мен жұмыскер бойынша есептеудің тығыз қажеттілігі жоқ. Сонымен қатар жыл сайын кадрлар құрамында, яғни жұмысқа қабылдау мен жұмыстан шығаруды алдын ала болжаудың қиындығын ескеру қажет. Осы жағдайларды ескеріп кәсіпорындарға кезекті демалысақы бойынша резерв құрудың басқа тәсілі, яғни жалпы кәсіпорын бойынша немесе кәсіпорынның жеке бөлімдері бойынша құру ұсынылады.

Сонымен қатар бүгінгі таңда осы есептемелерді және де басқа да еңбекақы мен персоналды басқару бойынша мәліметтерді тіркеп, өңдеуде жақсы мүмкіндік беретін «1С: еңбекақы және персоналды басқару» бағдарламасын қолдану ұсынылады. «1С:

Қазақстан үшін еңбекақы және персоналды басқару» келесі бағыттар бойынша кәсіпорынның есеп айырысу және кадрлық қызметтерін автоматтандыруға мүмкіндік береді:

- қызметкерлердің қажеттіліктерін жоспарлау;
- бизнесті кадрлармен қамтамасыз ету мәселелерін шешу – қызметкерлерді таңдау, сұрақ қою және бағалау;
- персонал шығындарын жоспарлау;
- қызметкерлердің құзыреттерін басқару және оларды сертификаттау;
- персоналды оқытуды басқару;
- персоналдың қаржылық уәждемесін басқару;
- қызметкерлерді тиімді жоспарлау;
- персоналды есепке алу және персоналды талдау;
- еңбекақы парағы;
- қызметкерлермен қолма-қол ақшаны басқару, оның ішінде қызметкерлер алмаған сомаларды сақтау;

– заңмен реттелетін еңбекақы қорынан салықтар мен жарналарды есептеу;

– есептелген еңбекақы, салықтар, жарналар мен резервтерді кәсіпорынның шығындарында көрсету.

Сәйкесінше, осы бағдарламада персонал есебін ұйымдастыру тек резерв бойынша ғана емес, жалпы жұмыскерлерді жұмысқа қабылдаудан бастап, еңбекақы есептеу біліктілігін жоғарылату және т.б. мәселелері бойынша мүмкіндіктер береді. Осы бағдарлама арқылы кезекті демалысақы бойынша резерв құру бойынша есептеме жалпы еңбекақы қоры бойынша автоматты түрде ай сайын анықталып, есепте өрнектеліп отырады. Осыған байланысты кезекті еңбекақы есебін оңтайландырудың ең тиімді жолы «1С: еңбекақы және персоналды басқару» жүйесін қолдану.

Қорытынды. Жалпы кәсіпорын бойынша немесе жеке бөлімдер бойынша кезекті демалысақыға резерв есептеудің алгоритмі келесідей:

– кезекті демалыс кестесі бойынша (кесте жыл соңына құрылуы қажет) кәсіпорынның барлық жұмыскерлерінің бір кезекті еңбек демалысына келетін жұмыс күнінің санын анықтау;

– есептеу күніне барлық қызметкерлер

мен жұмыскерлер бойынша кәсіпорынның еңбекақы қорын есептеу;

– бір күнге шаққандағы еңбекақы қорының сомасын анықтау (Еңбекақы қоры/Есептік жылдағы жұмыс күні саны);

– бір жұмыскерге шаққандағы орташа бір күндік еңбекақыны анықтау (Бір күндік еңбекақы қоры/Қызметкерлер саны);

– кезекті демалысақы сомасын есептеу (Орташа бір күндік еңбекақы * Қолданылмаған кезекті демалыстың жұмыс күні саны);

– есептелген кезекті демалыс резервіне әлеуметтік салық пен әлеуметтік аударым сомасын қосып, жалпы кезекті еңбек демалысы бойынша резерв сомасын есептеу.

Сонымен қорытындылай келе, жасалған зерттеу жұмысының нәтижесінде кезекті демалысақы бойынша резервтің құрылуының нормативтік алғышарттары қарастырылды. Демалысақы бойынша резервтің құрылуының әр түрлі әдістермен есептеу алгоритмін көрсете отырып, кәсіпорындардың есептеме жұмыстарын азайтатын жолын көрсеттік. Демалысақы есептеу әдістерінің кемшіліктері мен артықшылықтары аталып кетті. Әр кәсіпорын осы әдістердің өзіне тиімдісін анықтап, таңдап, есептік саясатында көрсетеді.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Горячих С.П. Резерв на отпуска в бухгалтерском учете: методические подходы к формированию // Международный бухгалтерский учет. – 2015. – №26. – С. 56-62.

2. Волкова И.Н. Формирование и отражение в бухгалтерском учете оценочных обязательств по оплате отпусков // Молочно-хозяйственный вестник. – 2014. – №2 (14). – С 73-77.

3. Салиева Н. Главный бухгалтер от 18 июня 2013г. «Каков алгоритм расчета резерва и принципы начисления резерва отпусков?». https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31406567#pos=4;-114

4. Кизина Л. DipIFR, профессиональный бухгалтер РК, бухгалтер-практик от 19 сентября 2019 г. «Как начислять резерв по неиспользованным отпускам?». https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=38034934

5. «Бағалау міндеттемелері, шартты міндеттемелер және активтер» 37-ші Халықаралық Қаржылық Есептіліктің Стандарты (IAS 37). – 2014. https://online.zakon.kz/m/document/?doc_id=30792076

6. «Қызметкерлерге берілетін сыйақылар» 19-шы Халықаралық Қаржылық Есептіліктің Стандарты (IAS 19). – 2014. https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31246603

REFERENCES

1. Gorjachih S.P. Rezerv na otpuska v buhgalterskom uchete: metodicheskie podhody k formirovaniyu [Vacation allowance in accounting: methodological approaches to formation] // Mezhdunarodnyj buhgalterskij uchete. – 2015. – №26. – S. 56-62 [in Russian].

2. Volkova I.N. Formirovanie i otrazhenie v buhgalterskom uchete ocenочnyh objazatel'stv po oplate otpuskov [Formation and reflection in accounting of estimated liabilities for vacation pay] // Molochno-hozjajstvennyj vestnik. – 2014. – №2(14). – S 73-77 [in Russian].

3. Salievoj N. Glavniy buhgalter ot 18 ijunja 2013 g. «Kakov algoritm rascheta rezerva i principy nachislenija rezerva otpuskov?» [Article by N. Salieva, chief accountant dated June 18, 2013. «What is the algorithm for calculating the reserve, and the principles for calculating the vacation reserve?». https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31406567#pos=4;-1144 [in Russian].

4. Kizinoj L. DipIFR, professional'ny buhgalter RK, buhgalter-praktik ot 19 sentjabrja 2019 g. «Kak nachisljat' rezerv po neispol'zovannym otpuskam?» [Article by L. Kizina, DipIFR, professional accountant of the Republic of Kazakhstan, practice accountant dated September 19, 2019 «How do I charge a reserve for unused vacations?». https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=38034934 [in Russian].

5. Bagalau mindettemeleri, shartty mindettemeler zhane aktivter» 37-shi Halykaralyk Karzhylyk Eseptilikin Standarty (IAS 37). – 2014 [International financial reporting standard (IAS 37) «Estimated liabilities, contingent liabilities and assets». – 2014]. https://online.zakon.kz/m/document/?doc_id=30792076 [in Kazakh].

6. Kyzmetkerlerge beriletin syjakylar» 19-shy Halykaralyk Karzhylyk Eseptilikin Standarty (IAS 19). – 2014 [International financial reporting standard (IAS 19) «Employee benefits». – 2014]. https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31246603 [in Kazakh].

К.С. Мадиева, Г.Т. Хасенова, И.С. Нуржанова

ВЕДЕНИЕ УЧЕТА И НЕОБХОДИМОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ РЕЗЕРВА ПО ОПЛАТЕ ОЧЕРЕДНОГО ОТПУСКА

Аннотация

Чтобы раскрыть суть расчета резервирования на оплату очередного отпуска работников, необходимо ответить на следующие вопросы: в чем заключается необходимость создания резерва по отпускам и почему предприятия не могут учитывать затраты при направлении работника в очередной отпуск. Ответы на эти вопросы можно рассматривать с обеих сторон. Во-первых, создание резерва закреплено в международном стандарте финансовой отчетности. Во-вторых, в нашей стране по действующему трудовому законодательству работники разрешают использовать очередной трудовой отпуск на последующие отчетные периоды. Поэтому, если работник не хочет использовать очередной трудовой отпуск, принадлежащий ему в отчетном периоде, у предприятия возникает задолженность перед работником на следующем этапе. На предприятии эти затраты в обязательном порядке имеют место, что может быть в виде начисленного отпуска, либо в виде компенсации за отпуск. А это зависит только от времени.

В данной статье предусмотрена необходимость создания резерва по очередным отпускам и требования, произведенные международными стандартами финансовой отчетности. Были продемонстрированы некоторые трудные стороны формирования резерва по очередным отпускам, предложены пути решения. По различным методикам были отражены пути создания резерва, определены эффективность для предприятия. Кроме того, представлены бухгалтерские записи по данному созданному резерву.

К. Madiyeva, G. Khassenova, I. Nurzhanova

**KEEPING RECORDS AND THE NEED TO CREATE A RESERVE
FOR PAYMENT OF THE NEXT VACATION**

Annotation

To reveal the essence of calculating the reservation for the payment of the next vacation of employees, it is necessary to answer the following questions: what is the need to create a reserve for vacations and why enterprises can not take into account the costs when sending an employee on another vacation?

The answers to these questions can be viewed from both sides. First, the creation of a reserve is enshrined in the international financial reporting standard. Secondly, in our country, according to the current labor legislation, employees are allowed to use regular work leave for subsequent reporting periods. Therefore, if the employee does not want to use the next work leave that belongs to him in the reporting period, the company has a debt to the employee at the next stage. At the enterprise, these costs are mandatory, which can be in the form of accrued leave, or in the form of compensation for leave. And this depends only on the time.

This article provides for the need to create a reserve for regular holidays and the requirements made by international financial reporting standards. Some difficult aspects of forming a reserve for regular holidays were demonstrated, and solutions were proposed. Using various methods, the ways of creating a reserve were reflected, and the efficiency for the enterprise was determined. In addition, accounting records for this created reserve are presented.

DOI 10.52260/2304-7216.2020. 3(40).16

ӘОЖ 336.717

FTAMP 06:71:25

Н. Хамитхан*, *PhD докторанты*

Н.В. Кабашева, *э.ғ.к., доцент*

«Қаржы академиясы» АҚ Нұр-Сұлтан қ.

e-mail: Nazen67@mail.ru

*- негізгі автор (хат-хабарларға арналған автор)

**БАНКАРАЛЫҚ БӘСЕКЕЛЕСТІКТЕ «КҮШТІ БАНК ЖҮЙЕСІН» ҚҰРУДАҒЫ
ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕР: ТАЛДАУ ЖӘНЕ БАҒАЛАУ**

Мақалада банк секторының бәсекеге қабілеттілігін және қаржылық тұрақтылығын арттыру мақсатында қажетті талаптарға сәйкес болмауын анықтау мәселесі туындап отыр. Сол себепті, ҚР банк секторының бәсекеге қабілеттілікте сапалы өнім ұсыну мен қызмет көрсету мақсатында «күшті банк жүйесін» құрудағы қаржылық инновациялардың өзгерістерін

бағалау үшін Д. Синки «ФОКУС» («ҚАККТ») тұжырымдамасына сүйене отырып, банк активтерін басқару сапасын арттыру қажеттілігі туындады. Банк активтерін басқару сапасы активтердің өтімділігімен (кредит портфелінің сапасына) тікелей байланысты. Зерттеу объектісі ретінде банк секторының белсенді қызметі таңдалды. Осы зерттеулерді жүргізе отырып, банк секторының кредит портфелінің сапасы құрылымына, заңды және жеке тұлғалардың кредит портфелінің сапасы құрылымына талдау жүргізе отырып, проблемалық несиелердің әр жыл сайынғы жағдайына баға берілді. Сондықтан 90 күннен астам мерзімі өткен берешегі бар қарыздарды ХҚЕС бойынша провизиялармен жабу коэффициентін анықтаумен байланысты болғандықтан, мемлекеттің қаржылай қолдауымен проблемалық несиелерді стандартты несиелермен алмастыруға мүмкіндік бере отырып, проблемалық несиелердің есептен шығарылғаны атап көрсетілді. Соның ішінде заңды және жеке тұлғалардың күмәнді және үмітсіз несиелер көлемі талдау арқылы салыстырмалы түрде бағаланып, қорытынды берілді.

Кілт сөздер: бәсекеге қабілетті, «күшті банк жүйесі», қаржы инновациясы, активтерін басқару сапасы, кредит портфелінің сапасы, проблемалық несиелер, банк өнімі, өтімпаздық, қатаң қадағалау, қаржылық жағдайының тұрақтылығы.

Ключевые слова: конкурентоспособный, «сильная банковская система», финансовые инновации, качество управления активами, качество кредитного портфеля, проблемные кредиты, банковские продукты, ликвидность, жесткий надзор, стабильное финансовое положение.

Keywords: competitive, «strong banking system», financial innovation, asset management quality, quality of loan portfolio, problematic loans, banking products, liquidity, strict observation, stable financial position.

Кіріспе. ЕДБ-дің дәстүрлі қызметі – кредит беру мен салымдарды тарту. Ал негізгі банк өнімі – клиенттерге кредит беру. Кредит ақша түрінде емес, капитал түрінде де беріледі. Банктің негізгі мақсаты кредиттің өсімі арқылы пайда табу болса, клиенттің негізгі мақсаты алынған несиені шаруашылығында айналым капиталына салып, жағадан жасалған құн есебінде қайтадан банкке алғашқы көлемінен үстеме пайызға өсіп қайтарылуы қажет. Өкінішке орай, банк секторында осы талаптарға сай несиелер берілмеген жағдайда, проблемалық несиелер көлемі артып отырады. Соның ішінде жеке тұлғаларға көбінесе мақсатты емес тұтыну несиелері көп беріледі. Сондықтан мақаланың өзектілігі – кредиттердің қайтарылуының сенімділігін жоғарылатуда, банктердің кредит портфелінің сапасын дұрыс басқаруда жаңа мүмкіндіктер мен қатаң қадағалауды біріктіре отырып, күшті банк жүйесін құру.

Мақаланың мақсаты – банк секторының активтердің өтемпаздығы құрамын-

дағы кредит портфелінің сапасын талдау арқылы бағалай отырып, проблемалық несиелердің шешу жолдарын қарастыру. Осы мақсатқа жету үшін мынадай міндеттері қарастырылатын болады:

– «күшті банк жүйесін» құрудағы өзекті мәселелерді анықтауда түсінік беру;

– банктердің бәсекелестікке қабілеттілігін жоғарылатуда банк активтерінің сапасын талдау;

– банк активтерін тиімді басқаруда 2010-2019 жылдар аралығындағы кредит портфелі сапасының құрамын (соның ішінде заңды және жеке тұлғалардың) талдап және бағалай отырып, мәселелерді шешу жолдарын ұсыну.

Зерттеу барысында «танымның ақпараттық, математикалық, логикалық» және «теориялық зерттеу әдістері» (проблемалық мәлімдеме, талдау, салыстыру, нақтылау) қолданылды.

Әдебиеттік шолу. Экономиканың нақты секторындағы кәсіпорындардың дамуы тұрақты банк жүйесін құруды талап етеді,

оның басты ерекшелігі – заңды және жеке тұлғалардың қаражаттарды тарту және оларға несие беру арқылы орналастыруға қажеттілігін уақытылы және толық қанағаттандыру, сондай-ақ есеп айырысу жүйесінің тиімді жұмыс істеуі арқылы бәсекелестікке төтеп беруде «күшті банк жүйесін» құрудағы өзекті мәселелерін айқындай отырып, талдау жасалды және шешу жолдары қорытындыда көрсетілді.

Сондықтан шетелдік ғалым Дж. Синки [1] еңбегінде банктер тар банк саласында емес, қаржылық қызмет көрсету индустриясында жұмыс істейтіндіктен, «олар қайда қозғалады» және «алға қойған мақсатқа қалай жету керек» туралы, міндетті қаржылық инновациялардың өзгерістерін бағалау туралы нақты айтылған. Отандық ғалымдар Садвокасова К.Ж. [2], Хамитов Н.Н. [3] еңбектерінде қазіргі кездегі екінші деңгейлі банктердің дәстүрі қызметтерінің бірі – несиелендіру қызметі активтер сапасының негізгі көрсеткіштеріне қатысты болғандықтан, теориялық мәселесіне, «Қазақстан Республикасындағы банктер және банк қызметі туралы» [4] заңда көрсетілген талапқа сай Қазақстан банк секторының қызметіне, соның ішінде активтердің сапасына зерттеу жүргізілді. Банктер несие қоржынын қайтарымсыз қарыздан тазартуда проблемалық қарыздың орнын сапалы несиелер ауыстыруына ықпал етуі мен несие қоржынындағы үлесі үлкен екінші деңгейлі банктер арасында бәсекелестікті зерттеу жалғасын табады.

Негізгі бөлім. Соңғы қаржы дағдарысының әлемдік экономикаға ықпалынан сабақ алу, банктердің осы жағдайда тұрақтылықты сақтау үшін, банк секторының бәсекеге қабілеттілігін және қаржы күйзелістеріне тұрақтылығын арттыру мақсатында қажетті талаптарға сәйкес болмауын анықтау мәселесі туындап отыр. Осыған байланысты 2018 жылдың 4-тоқсанындағы Қазақстанның банк секторы бойынша Fitch агенттігінің есебіне сүйене отырып, елде «проблемалы қарыздар және/немесе мен-

шікті капиталға қатысты бейінді емес активтер бар» әлсіз банктер бар. Бұл банктер өз мәселелерін өз бетімен шеше алмайды, сондықтан мемлекет осы әлсіз банктерді ірі банктерге біріктірді [5].

Қаржылық инновациялардың өзгерістерін бағалау үшін Дж. Синки «ФОКУС» («ҚАККТ») тұжырымдамасын ұсынды.

Ф – қаржылық және операциялық ашықтықты білдіреді.

О – ақпараттық технологияларды меңгеру.

К – капитал (оның барабарлығы).

У – клиент үшін күрестің табысты болуы.

С – тәуекел дәрежесі.

Оның пікірінше, бұл қозғаушы күштер қаржы инновациясын қызығушылықпен ұштастырады.

$$FOKUC + Mудде = Қаржылық инновация. \quad (1)$$

Пайдалы инвестициялық мүмкіндіктерді іздеуді білдіреді [1, 13-14 б., 2].

Фокустың компоненттері қаржылық қызметтер индустриясын қалыптастырады және қаржылық инновацияларды ынталандырады.

Америкалық реттеушілердің пікірінше, келесі формула елдің банк жүйесінің сенімділігін анықтайды.

$$Жаңа мүмкіндіктер + Қатаң қадағалау = Күшті банк жүйесі. \quad (2)$$

Тұтастай алғанда (2) формуланың компоненттері тікелей тәуелді: банктерге мүмкіндіктер мен бостандықтар көп болған сайын қадағалау қатаң болуы тиіс, яғни тәуекел дәрежесінің мониторингін көрсету және бағалау. Тек осы жағдайда ғана банк ісі табысты дамиды болады. Бұл формула дамыған және дамушы елдерде де тең табысқа ие болуы мүмкін [1, 41 б.].

Сол себепті, «күшті банк жүйесін» құру үшін банк қызметінің сапасын жақ-

сарту арқылы банктердің бәсекелестікке қабілеттілігін жоғарылату мақсатында банк активтерін басқару сапасын арттыру қажет. Банк активтерін басқару мақсаты – меншікті және тартылған қаржыларды тиімді орналастыру негізінде банктің ең үлкен активтерді басқару сапасы тікелей бірнеше көрсеткіштерге ықпал жасайды:

- өтемпаздығы;
- пайдалылығы;
- сенімділігі;
- банктің тұрақтылығы.

Активтердің өтемпаздығы құрамындағы кредиттердің үлестік салмағының тұтастай көбеюі банктің өтемпаздық көрсеткіштерінің және активтерді басқарудың нашарлауына әкеледі, яғни банк балансының өтемпаздығына кредиттердің қайтарылуының сенімділігі және банктердің кредит портфелінің сапасын дұрыс басқару тікелей ықпал жасайды [3, 37 б.].

Қазақстан Республикасының банк секторын несиелік портфелінің сапасына талдау жасай отырып бағалаймыз (1-кесте).

Кесте 1

ҚР банк секторы несиелік портфелінің сапасы *

трлн теңге

Көрсеткіштің атауы / күні	2010	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Банктік қарыздар, оның ішінде:	9,1	13,35	14,18	15,55	15,51	13,59	13,76	14,74
Негізгі борыш және/немесе есептелген сыйақы бойынша мерзімі өткен берешегі жоқ қарыздар	2,4	8,75	10,26	13,44	13,61	11,60	11,77	12,94
1 күннен 30 күнге дейін мерзімі өткен берешегі бар қарыздар	2,2	0,21	0,36	0,48	0,46	0,29	0,50	0,41
31 күннен 60 күнге дейін мерзімі өткен берешегі бар қарыздар	1,5	0,09	0,16	0,26	0,21	0,31	0,35	0,08
61 күннен 90 күнге дейін мерзімі өткен берешегі бар қарыздар	1,2	0,14	0,07	0,15	0,18	0,12	0,13	0,12
90 күннен астам мерзімі өткен берешегі бар қарыздар	11,8	4,16	3,34	1,24	1,04	1,27	1,02	1,20

* Автормен құрастырылған. Дерек көзі [6, 7]

Қажетті резервтердің мөлшерін анықтау тәуекелінің дәрежесіне байланысты, кредиттік активтер (несиелік қарыз) бес топқа бөлінеді [3, 40 б.].

Бірінші топ – несиенің уақытылы толық қайтарылуы.

Екінші топ – қаржылық жағдайы тұ-

рақты, 1 күннен 30 күнге дейін мерзімі өткен берешегі бар қарыздар.

Үшінші топ – қаржылық жағдайы күдікті қарыз алушыларға берілген кредиттер (31 күннен 60 күнге дейін мерзімі өткен берешегі бар қарыздар). Одан басқа, қарыз алушылар несиені жабу мерзімін бірнеше

рет ұзартып, басқа банктен несие алу арқылы қарызды өндіріп алу фактісі болды.

Төртінші топ – жеткілікті пайда ала алмаған және ұзақ мерзімді қарызы бар (61 күннен 90 күнге дейін мерзімі өткен берешегі бар қарыздар) қаржысы жеткіліксіз құрылған қарыз алушыларға ұсынылған қарыздар.

Бесінші топ – өтемпаздығы жоқ балансты қарыз алушы мен банкроттығы мойындалған (90 күннен астам мерзімі өткен берешегі бар қарыздар) қарыз алушыға берілген қарыз.

1-кестеде банк секторы несие портфелінің сапасы бойынша банктік қарыздар 2019 жылы 14,74 трлн теңгені құрап, 2010 жылдан 2017 жылға дейін 9,1 трлн теңгеден 15,51 трлн теңгеге көбейген. 2019 жылғы көрсеткіш 2010 жылмен салыстырғанда 5,64 трлн теңгеге, 2018 жылмен салыстырғанда 0,98 трлн теңгеге артқан.

2010 жылдан банк секторы несие портфелінің сапасы бойынша банктік қарыздардың көп мөлшері, 2020 жылға дейін негізгі борыш және/немесе есептелген сыйақы бойынша мерзімі өткен берешегі жоқ қарыздар 2,4 трлн теңгеден 12,94 трлн теңгеге өскен.

1 күннен 30 күнге дейін мерзімі өткен берешегі бар қарыздар 2019 жылы 0,41 трлн теңге құраса, 2010 жылмен салыстырғанда 1,79 трлн теңге, 2018 жылмен салыстырғанда 0,09 трлн теңге кеміген. Несие портфелінің сапасы бойынша екінші топқа жатқызуға болады, яғни қаржылық жағдайы тұрақты.

31 күннен 60 күнге дейін мерзімі өткен берешегі бар қарыздар 2019 жылы 0,08 трлн теңгені көрсеткенімен, 2019 жылы 2013 жылмен салыстырғанда 288,9%-ға, 2017 жылмен салыстырғанда 12,9%-ға өсті. Үшінші топқа қаржылық жағдайы күмәнді қарыз алушыларға берілген кредиттер жатады, яғни басқа банктен несие алу арқылы қарызды өндіріп алу фактісі болды.

61 күннен 90 күнге дейін мерзімі өткен берешегі бар қарыздар 2019 жылы 0,12 трлн

теңге құраса, 2013 жылмен салыстырғанда 90%-ға азайды, 2018 жылмен салыстырғанда 1,08%-ға кеміді. Төртінші топ қаржылық жағдайы күмәнді санатында болғанымен, әр жыл сайын азайып отырған.

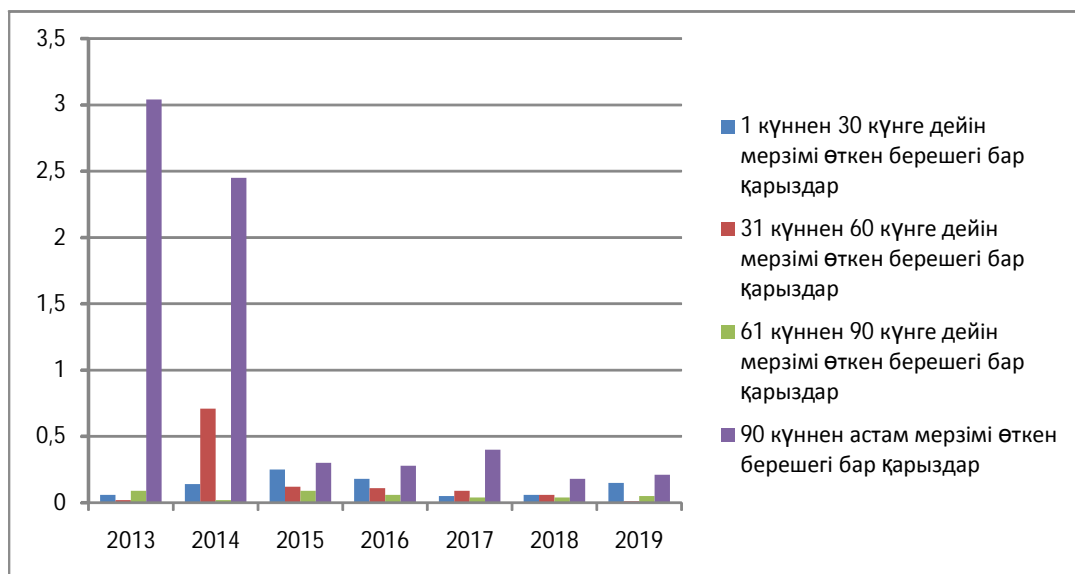
90 күннен астам мерзімі өткен берешегі бар қарыздар 2019 жылы 1,20 трлн теңге құраса, 2013 жылмен салыстырғанда 85,8%-ға төмендеген, 2018 жылмен салыстырғанда 17,6%-ға көбейген (бесінші топта төлем қабілеттілігі жоқ қарыз алушыларды айтуға болады). 90 күннен астам мерзімі өткен берешегі бар қарыздардың төмендеуі жоғарыда айтылғандай 2017-2019 жж. аралығында мемлекеттің қаржылай қолдауымен проблемалық несиелерді стандартты несиелермен алмастыруға мүмкіндік бере отырып, проблемалық несиелерді есептен шығаруымен байланысты.

Сол себепті, ХҚЕС бойынша провизиялар 2013-2019 жылдар аралығында 2,86 трлн теңге немесе 61,6%-ға төмендеді. Соның ішінде 90 күннен астам мерзімі өткен берешегі бар қарыздарды ХҚЕС бойынша провизиялармен жабу коэффициенті 36,6%-ға төмендеген [6,7].

Moody's агенттігінің сарапшылары атап өткендей, соңғы екі жылда ЕДБ-нің проблемалық несиелерін жабуға немесе кейінге қалдыруға мүмкіндік берген мемлекеттік қолдаудың арқасында несие қоржыны біршама жақсарып қалған. Оған қоса, проблемалық қарызды есептен шығару, кепілде тұрған дүниені сату бойынша жұмыстар атқарылып жатыр, ол өз кезегінде проблемалық қарыздың орнын сапалы несиелер ауыстыруына ықпал етеді деп тұжырымдайды.

Жалпы алғанда, банктер несие қоржынын қайтарымсыз қарыздан тазартуға тырысқанына қарамастан, несие қоржынындағы NPL 90+ үлесі үлкен ЕДБ-лер де бар [8].

Осы зерттелген несие портфелінің сапасына төмендегі кестелердегі заңды және жеке тұлғалардың қарыздарының сапасына талдау жүргізіп, баға береміз (1, 2-суреттер).

Сурет 1. Заңды тұлғалар қарыздарының сапасы (трлн теңге) *

* Автормен құрастырылған. Дерек көзі [6, 7]

Негізгі борыш және/немесе есептелген сыйақы бойынша мерзімі өткен берешегі жоқ қарыздар 2018 жылы 3,6 трлн теңгені құрап, 2013 жылмен салыстырғанда 0,66 трлн теңгеге немесе 15,5%-ға төмендесе, 2017 жылмен салыстырғанда 0,3%-ға азайған.

1-суретте 1 күннен 30 күнге дейін мерзімі өткен берешегі бар қарыздар 2013 жылдан 2016 жыл аралығында 0,06-дан 0,18 трлн теңгеге өссе, 2019 жылы 0,15 трлн теңгені құрады, яғни 2013 жылмен салыстырғанда 0,09 трлн теңгеге көбейген.

31 күннен 60 күнге дейін мерзімі өткен берешегі бар қарыздар 2019 жылы 0,01 трлн теңгені құрап, 2013 жылмен салыстырғанда 0,01 трлн теңгеге көбейген. Ал 2017 жылмен салыстырғанда 0,05 трлн теңгеге төмендеген.

61 күннен 90 күнге дейін мерзімі өткен берешегі бар қарыздар 2013-2019 жыл аралығында 0,04 трлн теңгеге немесе 55,6%-ға төмендеген.

2013 жылы 90 күннен астам мерзімі өткен берешегі бар қарыздар заңды тұлғалар қарыздарының 145,7%-ын құраса, 2019 жылы 0,21 трлн теңге құрап, 2013 жылмен салыстырғанда 14,5 есеге кеміді.

ХҚЕС бойынша провизиялар 2018 жылы 2013 жылмен салыстырғанда 85,7%-ға, 2017 жылмен салыстырғанда 47,5%-ға азайған. Соның ішінде 90 күннен астам мерзімі өткен берешегі бар қарыздарды ХҚЕС бойынша провизиялармен жабу коэффициенті 15,4%-ға төмендеген.

2-суретте жеке тұлғалар қарыздары ҚР банк секторы несиелік портфелінің (негізгі борыш) құрылымында 2013 жылдан 2019 жыл аралығында 1,68 трлн теңге немесе 50,8%-ға өскен.

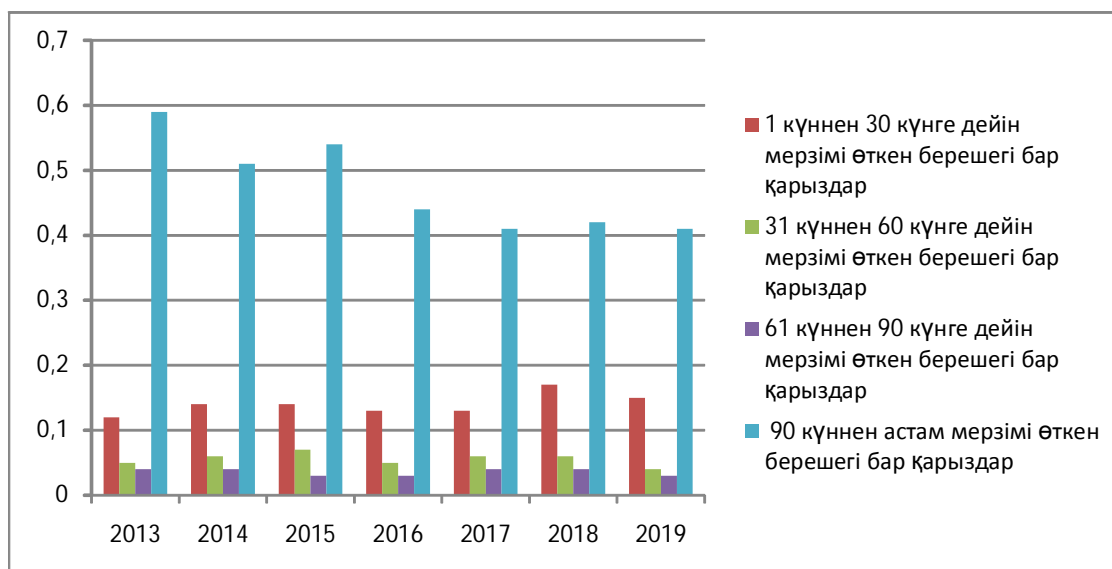
Мұнда (1-кесте – ҚР банк секторы несиелік портфелінің сапасында көрсетілгендей):

- бірінші топта несиелік уақытылы толық қайтарылуы (стандартты қарыздар) 1,32 трлн теңге немесе 72,8%-ға өскен;
- екінші топта қаржылық жағдайы тұрақты, 1 күннен 30 күнге дейін мерзімі өткен берешегі бар қарыздар 0,05 трлн теңге немесе 41,7%-ға көбейген;
- үшінші топта қаржылық жағдайы күдікті қарыз алушыларға берілген қарыздар 0,01 трлн теңге немесе 20%-ға артқан;
- төртінші топта жеткілікті пайда ала алмаған және ұзақ мерзімді қарызы бар

(61 күннен 90 күнге дейін мерзімі өткен берешегі бар қарыздар) ешқандай өзгеріссіз қалған, себебі 6 жыл аралығында тұрақты көрсеткішті көрсеткен;

– бесінші топта өтемпаздығы жоқ ба-

лансты қарыз алушы мен банкроттығы мойындалған (90 күннен астам мерзімі өткен берешегі бар қарыздар), керісінше 0,18 трлн теңге немесе 30,5%-ға кеміген, яғни проблемалық несиенің мөлшері азайған.

Сурет 2. Жеке тұлғалар қарыздарының сапасы (трлн теңге) *

* Автормен құрастырылған. Дерек көзі [6, 7]

ХҚЕС бойынша провизиялар 2019 жылы 2013 жылмен салыстырғанда 8,7%-ға төмендегенімен, керісінше, 2017 жылмен салыстырғанда 13,5%-ға жоғарылаған. Соның ішінде 90 күннен астам мерзімі өткен берешегі бар қарыздарды ХҚЕС бойынша провизиялармен жабу коэффициенті 11,5%-ға төмендеген.

Жабылған банктердің әсерін ескермеген күннің өзінде, активтерінің өсімі 2018 жылы шамамен 8%-ды құраған, бұл инфляция деңгейінен сәл жоғары.

Қазақстан Республикасының «Банктер және банк қызметі туралы» Заңына сәйкес банктердің күмәнді және үмітсіз активтері және (немесе) екінші деңгейдегі банктердің кредиттік портфельдерінің сапасын жақсартуға маманданатын ұйым иеленген банктің күмәнді және үмітсіз активтер бойынша талап ету құқықтары осы тармақтың бірінші

бөлігінде көрсетілген, жауапкершілігі шектеулі серіктестіктің ұйымдық-құқықтық нысанында құрылған ұйымның жарғылық капиталына салым болуы мүмкін. Сондай-ақ екінші деңгейдегі банктердің кредиттік портфельдерінің сапасын жақсартуға маманданатын ұйыммен бірлесіп күмәнді және үмітсіз активтерді иеленетін ұйым құруға да (иеленуге) құқылы [4].

Коммерциялық банктердің мақсаты кез келген несие мекемесі сияқты пайда табу, бәсекелестік қарым-қатынастар, жаңа қызмет түрлерін іздеу және банк өнімдерінің жаңа түрлерін шығаруды анықтайды. Жоғары сапалы банктік қызметтерді қамтамасыз ету алдыңғы қатарға шығады.

Жоғарыдағы талданған қаржы көрсеткіштерінен (1-кесте және 1, 2-суретте) ҚР банк секторының активтердің өтемпаздығы құрамындағы несие портфелінің сапасы,

соның ішінде заңды тұлғалардың проблема-лық несиелер жағдайынан жеке тұлғалардың проблемалық несиелер жағдайы өте жоғары.

Қорытынды. Банкаралық бәсекелестікте «күшті банк жүйесін» құрудағы өзекті мәселелердің шешу жолдарын мынадай ұсыныстармен қорытындылауға болады:

- банк секторында коммерциялық қызмет бостандығын шектеуге әкеліп соқтыратын іс-әрекеттерді болдырмау арқылы банк секторындағы қызмет пен бәсекелестікті дамыту үшін тең жағдайды қамтамасыз ету;
- халықтың қаржылық сауаттылығын арттыру;
- қаржы инновациясына қызығушы-

лығын жоғарылату;

- заңды және жеке тұлғалардың ақпараттық технологияларды меңгеруі;
- шағын және орта кәсіпкерлерді несиелендірудегі мемлекеттік бағдарламалардың шынайы мақсатта жүзеге асырылуы;
- жаңа қаржылық қызметтерді енгізу және оларға қолжетімділікті қамтамасыз ету;
- «Проблемалық несиелер қоры» АҚ мен «Қазақстанның тұрақтылық қоры» АҚ қызметін сауықтыру банктерінің баланстық процестерін жеделдету және олардың сапасыз активтерді «тазарту» қызметін едәуір жақсарту;
- қаржылық қадағалау мен мониторингті күшейту.

ӘДЕБИЕТТЕР

1. Синки Дж. Финансовый менеджмент в коммерческом банке и в индустрии финансовых услуг. – М.: Альпина Паблишер, 2019. – 1018 с.
2. Садвокасова К.Ж. Совершенствование банковского регулирования и надзора в Республике Казахстан: теория и практика: Моногр. – 2-е изд. доп. – Алматы, 2018. – 348 с.
3. Хамитов Н.Н. Банковский менеджмент: Учеб. пособие. – Алматы: Отан, 2015. – 120 с.
4. «Қазақстан Республикасындағы банктер және банк қызметі туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 1995 жылғы 31 тамыздағы №2444 Z952444_ Заң күші бар Жарлығы. Интернет-ресурс: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z950002444>
5. Мелкие казахстанские банки с проблемными кредитами скорее всего будут ликвидированы. <https://kursiv.kz/news/banki/>
6. 2010-2019 жылдар аралығындағы ҚР Ұлттық банктің есебі. Интернет-ресурс: [http:// www.nationalbank.kz](http://www.nationalbank.kz)
7. 2013-2019 жылдар аралығындағы Қазақстан Республикасы банк секторының ағымдағы жағдайы. Интернет-ресурс: [http:// www.nationalbank.kz](http://www.nationalbank.kz)
8. Moody's агенттігінің сарапшылары. [https://kursiv.kz/news/ tendencii-i-issledovaniya/2019-02/2018-zhyl-bank-sektory-ushin-kanday-boldy](https://kursiv.kz/news/tendencii-i-issledovaniya/2019-02/2018-zhyl-bank-sektory-ushin-kanday-boldy)

REFERENCES

1. Sinki J. Financial management in a commercial bank and in the financial services industry. – М.: Alpina Publisher, 2019. – 1018 s. [in Russian].
2. Sadvokasova K.Zh. Improving banking regulation and supervision in the Republic of Kazakhstan: theory and practice: Monogr. – 2nd ed. add. – Almaty, 2018. – 348 s. [in Russian].
3. Khamitov N.N. Bank Management: Textbook. – Almaty: Homeland, 2015. –120 s. [in Russian].

4. The law of the Republic of Kazakhstan dated 31 August 1995 №2444 Z952444_ «On banks and Banking Activities in the Republic of Kazakhstan». Internet resource: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z950002444> [in Kazakh].

5. Small Kazakhstan banks with bad loans are likely to be liquidated. <https://kursiv.kz/news/banki/> [in Russian].

6. Report of the National Bank of the Republic of Kazakhstan for 2010-2019. Internet resource: <http://www.nationalbank.kz> [in Kazakh].

7. Current state of the banking sector of the Republic of Kazakhstan for 2013-2019. Internet resource: <http://www.nationalbank.kz> [in Kazakh].

8. Moody's experts. <https://kursiv.kz/news/tendencii-i-issledovaniya/2019-02/2018-zhyl-bank-sektory-ushin-kanday-boldy> [in Kazakh].

Н. Хамитхан, Н.В. Кабашева

**АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ПОСТРОЕНИЯ «СИЛЬНОЙ БАНКОВСКОЙ СИСТЕМЫ»
В МЕЖБАНКОВСКОЙ КОНКУРЕНЦИИ: АНАЛИЗ И ОЦЕНКА**

Аннотация

В статье поднимается проблема определения несоответствия банковского сектора необходимым требованиям для повышения финансовой устойчивости и конкурентоспособности. В связи с этим, для оценки изменений финансовых инноваций в формировании «сильной банковской системы» в конкурентоспособности банковского сектора РК с целью предоставления качественных продуктов и оказания услуг, основываясь на концепции Д. Синки «ФОКУС», возникла необходимость повышения качества управления активами банка. Качество управления активами банка напрямую связано с ликвидностью активов (качеством кредитного портфеля). Объектом исследования была выбрана активная деятельность банковского сектора.

Проводя данные исследования, проанализировав структуру качества кредитного портфеля банковского сектора и структуру качества кредитного портфеля юридических и физических лиц, была дана оценка ежегодному состоянию проблемных кредитов. Поэтому было отмечено, что в связи с определением коэффициента покрытия займов с просроченной задолженностью более 90 дней провизиями по МСФО, при финансовой поддержке государства были списаны проблемные кредиты с возможностью замены проблемных кредитов стандартными кредитами. В том числе были даны заключения на основании анализа и сравнительной оценки объемов сомнительных и безнадежных кредитов юридических и физических лиц.

N. Khamithan, N. Kabasheva

**TOPICAL ISSUES OF BUILDING A «STRONG BANKING SYSTEM»
IN INTERBANK COMPETITION: ANALYSIS AND EVALUATION**

Annotation

The article raises the problem of determining non-compliance with the requirements necessary to improve the competitiveness and financial stability of the banking sector. In this regard, in order to assess changes in financial innovations in building a «strong banking system» in the competitiveness of the banking sector of the Republic of Kazakhstan in order to provide quality products and services, it became necessary to improve the quality of asset management of the Bank, based on the concept of D. Sinki «FOCUS». The quality of the Bank's asset management is directly related to the liquidity of

assets (the quality of the loan portfolio). Activities of the banking sector was selected as the object of the study. After conducting these studies, analyzing the quality structure of the credit portfolio of the banking sector and the quality structure of the credit portfolio of legal entities and individuals, an assessment of each annual state of problem loans is given. Therefore, due to the determination of the provision coverage ratio under IFRS for loans with overdue debts of more than 90 days, with the financial support of the state, problem loans were written off, allowing to replace them with standard loans. In particular, the volume of doubtful and bad loans to legal entities and individuals was analyzed and conclusions were given.

- Абдулова Т.Г.** старший преподаватель, НАО «Западно-Казахстанский аграрно-технический университет имени Жангир хана», г. Уральск
- Абдыкалиева Ж.Ш.** докторант PhD, Жетысуский университет имени И. Жансугурова, г. Талдыкорган
- Ағымбай А.О.** к.э.н., доцент, Казахский национальный университет имени аль-Фараби, г. Алматы
- Айтхожина А.Е.** магистр, старший преподаватель, Казахский университет экономики, финансов и международной торговли, г. Нур-Султан
- Алина Г.Б.** к.э.н., ассоц. профессор, Казахский университет экономики, финансов и международной торговли, г. Нур-Султан
- Әдебиетова А.Е.** докторант PhD, Казахский университет экономики, финансов и международной торговли, г. Нур-Султан
- Баймбетова А.Б.** к.э.н., доцент, Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, г. Нур-Султан
- Байдалинова А.С.** докторант PhD, Атырауский университет нефти и газа имени С. Утебаева, г. Атырау
- Бордияну И.В.** PhD, Казахстанско-Американский свободный университет, г. Усть-Каменогорск
- Будешов Е.Г.** докторант PhD, Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза, г. Караганда
- Гриднева Е.Е.** к.э.н., профессор, Академия «Кайнар», г. Алматы
- Дарибаева А.К.** к.э.н., профессор, Казахский университет экономики, финансов и международной торговли, г. Нур-Султан
- Доскалиева Б.Б.** д.э.н., профессор, Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза, г. Караганда
- Егембердиева С.М.** д.э.н., профессор, Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, г. Нур-Султан
- Жоламанова М.Т.** к.э.н., профессор, Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, г. Нур-Султан
- Кабашева Н.В.** к.э.н., доцент, АО «Финансовая академия», г. Нур-Султан
- Кайгородцев А.А.** д.э.н., профессор, Восточно-Казахстанский государственный университет имени С. Аманжолова, г. Усть-Каменогорск
- Калиакпарова Г.Ш.** PhD, доцент, Академия «Кайнар», г. Алматы
- Қарақожаева А.** докторант PhD, Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, г. Нур-Султан
- Кенжегалиева З.Ж.** и.о. ассоциированного профессора, Атырауский государственный университет имени Х. Досмухамедова, г. Атырау
- Керимкулова Д.Д.** докторант PhD, Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, г. Нур-Султан
- Кудайбергенов Н.А.** к.э.н., доцент, декан факультета «Экономика и право», Казахский университет международных отношений и мировых языков имени Абылай хана, г. Алматы

Кушенова М.Ш.	к.э.н., доцент, Кызылординский государственный университет имени Коркыт Ата, г. Кызылорда
Лесбаева Г.Т.	д.э.н., профессор, Казахский университет экономики, финансов и международной торговли, г. Нур-Султан
Мадиева К.С.	к.э.н., профессор, Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза, г. Караганда
Мадиярова Э.С.	к.э.н., ассоциированный профессор, Восточно-Казахстанский государственный технический университет имени Д.Серикбаева, г. Усть-Каменогорск
Мунасипова М.Е.	к.э.н., доцент, Международный казахско-турецкий университет имени Х.А. Ясави, г. Туркестан
Молдахметов А.А.	магистр, старший преподаватель, Казахский агротехнический университет имени С. Сейфуллина, г. Нур-Султан
Мукина Г.С.	PhD, ассоциированный профессор, НАО «Торайгыров университет», г. Павлодар
Мусина К.П.	к.э.н., доцент, Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, г. Нур-Султан
Накипова Г.Н.	д.э.н., профессор, Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза, г. Караганда
Нуржанова И.С.	магистр, старший преподаватель, Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза, г. Караганда
Омарова А.И.	к.э.н., доцент, Каспийский государственный университет технологии и инжиниринга имени Ш. Есенова, г. Актау
Сембеков А.К.	д.э.н., профессор, заведующий кафедрой «Финансы», Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза, г. Караганда
Сыздыкова К.Ш.	к.э.н., доцент, Академия «Кайнар», г. Алматы
Султанова З.Х.	к.э.н., и.о. доцента, НАО «Западно-Казахстанский аграрно-технический университет имени Жангир хана», г. Уральск
Сыздықова А.О.	PhD, Международный казахско-турецкий университет имени Х.А. Ясави, г. Туркестан
Танрыовен Ж.	профессор, Университет Анкары Хаджи Байрам Вели, Турция
Токенова С.М.	старший преподаватель, Казахский агротехнический университет имени С. Сейфуллина, г. Нур-Султан
Тян О.А.	к.э.н., доцент, Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза, г. Караганда
Утегулова Б.С.	PhD, Казахстанский инженерно-технологический университет, г. Алматы
Хамитхан Н.	докторант PhD, АО «Финансовая академия», г. Нур-Султан
Хасенова Г.Т.	магистр, старший преподаватель, Карагандинский экономический университет Казпотребсоюза, г. Караганда
Шалболова У.Ж.	д.э.н., профессор, Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, г. Нур-Султан
Шуленбаева Ф.А.	д.э.н., профессор, Казахский агротехнический университет имени С. Сейфуллина, г. Нур-Султан

Журнал включен в Перечень изданий Комитета по контролю в сфере образования и науки МОН РК и направлен для публикаций результатов научных исследований по направлениям освещения актуальных вопросов экономической теории и практики: актуальные вопросы экономики, менеджмент, маркетинг, финансы, учет и аудит.

ТРЕБОВАНИЯ К ОФОРМЛЕНИЮ СТАТЕЙ В «ВЕСТНИКЕ КазУЭФМТ»

Общие требования

Все статьи принимаются через электронную почту vestnik@kuef.kz.

Статьи, не соответствующие требованиям к оформлению, не рассматриваются. Пользователям необходимо поддерживать актуальность своих контактных данных и другой информации, указанной в профиле. Проверьте правильность указания e-mail, поскольку всю переписку редакция будет вести с Вами по электронной почте.

Статьи принимаются на казахском, русском и английском языках. Объем статьи, включая библиографию, должен быть **не менее 6 и не более 10 страниц (не более)**. Подаваемая рукопись должна:

- представлять академическую и научную ценность;
- иметь определенную значимость и оригинальность, а также практическое значение;
- вносить вклад в более ранние исследования по этой теме;
- тщательно вычитана и отредактирована.

Технические требования к оформлению статьи:

- формат – Microsoft Word, формулы в редакторе формул (Microsoft Equation).
- шрифт – Times New Roman;
- размер шрифта – 14;
- межстрочный интервал – одинарный;
- ширина всех полей – 2 см;
- абзацный отступ – 1 см.

В журнал могут быть представлены оригинальные научные статьи, которые являются окончательным отчетом о законченном экспериментальном исследовании.

Порядок оформления статьи

Автор указывает:

УДК – на основе системы Универсальной десятичной классификации информации, используемой во всем мире для систематизации произведений науки, литературы и искусства, периодической печати, различных видов документов и организации картотек. Указывается в верхнем левом углу рукописи.

ГРНТИ – на основе Государственного рубрикатора научно-технической информации, применяемого для систематизации документов в Электронном Каталоге. ГРНТИ по своей теме можно определить на сайте <http://grnti.ru/> или <http://lib.gup.kz>.

Указывается в верхнем левом углу рукописи.

Помимо УДК и ГРНТИ можно указать коды по *классификации JEL (JEL Classification)*. Коды, указанные автором, должны четко отражать область исследований. Автор может использовать коды классификации JEL из двух или трех областей, если они

охвачены исследованием. Коды по классификации **JEL** можно найти на сайте: <http://nfimte.com/assets/docs/jel.doc>. Коды JEL указываются после ключевых слов.

Ключевые слова переводятся на три языка (*казахский, русский, английский языки – кілт сөздер, ключевые слова, keywords*).

Автор (авторы)

Перед названием статьи в правом верхнем углу указывается ФИО автора (авторов). После ФИО авторов должны быть написаны: ученая степень и ученое звание, место работы, город (для зарубежных авторов также указывается страна). Название организации или учреждения указывается в именительном падеже, при этом название должно быть полным, без сокращений.

Если есть несколько авторов, они сами принимают решение относительно порядка их упоминания в названии статьи (рекомендуемый вариант – в зависимости от вклада в исследование). Список авторов включает только тех лиц, которые действительно приняли участие в исследовании и согласились нести полную ответственность за его содержание. **Количество авторов не более 4.**

Название статьи

Название статьи должно полностью отражать тему исследования и его содержание. Оно должно быть коротким и конкретным (не более 10 слов). Кроме того, оно должно быть привлекательным для внимания читателя и написано с использованием научного стиля. Уместно указывать объект исследования или конкретизировать его с помощью двоеточия или скобок. Не рекомендуется использовать сокращения, кроме общепринятых и известных.

Структура статьи

Материал в рукописи должен строиться по принципу «от общего к конкретному». Статья должна состоять из следующих разделов (это не исключает наличия дополнительных подразделов), что соответствует международным стандартам.

Аннотация

Аннотация должна быть информативной и структурированной. В аннотации необходимо приводить только то, что сделано в статье (рассмотрено, выявлено, определено, показано, проанализировано и т.д.) (22-25 строчек или не менее 150 слов). Аннотация пишется на основном языке рукописи (в начале статьи), **в конце статьи**, после списка литературы, должна быть аннотация на казахском и/или русском и/или английском языках (в зависимости от основного языка рукописи).

Ключевые слова (на трех языках)

Количество ключевых слов должно составлять не менее 10. Там не должно быть предложений, а только слова или группы слов. Если объект исследования не упоминается в названии документа (включая страну, регион), его следует добавить в список ключевых слов.

Введение (26-32 строчек или не менее 200 слов)

Во введении должны быть обоснованы и разъяснены научные вопросы, актуальность, цель, задачи, материалы и методы исследования. **Цель** описывает основные результаты в краткой и конкретной форме, достижение которых является целью данного исследования.

Цель не должна копировать название рукописи. **Методы** исследования описываются кратко и конкретным образом. Если предлагаемые методы и процедуры используются в других работах, автор должен ссылаться на исходные источники. Должны быть представлены теории, перспективы, формулы, уравнения. Если в статье используются общеизвестные статистические процедуры, автор не должен описывать их сущность, достаточно просто указать их.

Автору следует конкретизировать проблему, по которой проведено данное исследование. Введение не должно быть длинным, автор должен избегать использования таблиц и цифр.

Обзор литературы (12-14 строчек или не менее 150 слов)

Автор должен описать проделанный анализ и обобщение соответствующих работ (статей, монографий, докладов, тезисов и т.д.), которые описывают суть проблемы и/или дают представление о предыдущих исследованиях по ее решению. Обзор литературы должен соответствовать цели исследования и представлять результаты критического анализа аналитической базы для тестирования гипотезы исследования.

Литературный обзор должен охватывать работы, которые были опубликованы как в Казахстане (монографии, научные статьи, в том числе и в настоящем журнале университета), так и за пределами страны, то есть проблема должна изучаться на глобальном уровне. При необходимости также анализируются нормативные правовые акты, с указанием конкретных авторов.

Рекомендуется завершить обзор литературы изложением нерешенных вопросов, выявлением противоречий в результатах и результатах предыдущих исследований, обоснованием необходимости продолжения исследований в этой области и выбора конкретной темы (направления) этого изучения.

Основная часть (анализ, результаты и обсуждение)

Включает в себя эмпирические или теоретические данные, полученные в процессе проведенного исследования. Рекомендуется использовать рисунки, таблицы (в совокупности не более 5).

Выводы (10 строчек или не менее 100 слов).

В этом разделе излагаются основные идеи статьи, формулируются полученные результаты и их новизна. Предложения, выводы и рекомендации должны подтвердить достижение поставленных целей и задач исследования. Необходимо наметить возможность практического использования полученных результатов и предложить направления для дальнейших научных исследований.

Наименование обозначенных разделов (текст с абзаца) выделять полужирным шрифтом (введение, обзор литературы, основная часть, выводы).

В тексте статьи ссылки на источники обязательны. Сноски (ссылки) на использованную литературу печатаются в квадратных скобках.

Литература оформляется в последовательности ссылок по тексту и в соответствии с Межгосударственным Стандартом ГОСТ 7.1–2003 «Библиографическая запись. Библиографическое описание. Общие требования и правила составления» (Принят Межгосудар-

ственным Советом по стандартизации, метрологии и сертификации (протокол № 12 от 2 июля 2003 г.).

Название списка литературы должно иметь стандартный подзаголовок «Литература», «Әдебиеттер», «References» (от 6 до 15 источников, желательны книги, брошюры, статьи из журналов казахстанских и зарубежных авторов).

Источники литературы в статьях на русском и казахском языках должны представляться на языке оригинала. После этого необходимо привести второй Список литературы (References) с транслитерацией. В статье, написанной на английском языке, источники на русском и казахском языках приводятся с транслитерацией. Для этого можно использовать сайт: <http://translit.net>

Статьи на казахском и английском языках должны иметь профессиональный перевод (запрещается автоперевод с интернета).

Источник литературы содержит: Автор(ы). Полное наименование источника. – Место издания: издательство, год выпуска. – Количество страниц (образец ниже).

Например:

Литература

1. Лаврушин О.И. Банковское дело: современная система кредитования: Учеб. пос./ О.И. Лаврушин, О.Н. Афанасьева. – 7-е изд. – М.: КНОРУС, 2013. – 360 с.

2. Указ Президента Республики Казахстан от 30 мая 2013 года №577 «О Концепции по переходу Республики Казахстан к «зеленой экономике». <https://online.zakon.kz/Document/?docid=31399596#pos=0;167>.

3. Регионы Казахстана (2018). Комитет статистики Министерства национальной экономики Республики Казахстан. – Астана, 30 с. http://stat.gov.kz/faces/wcnav_externalId/publicationsCompilations?_afriLoop=9713740891393549##%40%3F_afriLoop%3D9713740891393549%26_adf.ctrl-state%3D19favud3d_54.

4. Hong C.Y., Lee Y.C., Tsai M.C. and Tsai Y.C., 2018. Agricultural Sector Input Technical Coefficients, Demand Changes and CO2 Emissions after the Financial Crisis: Environmental Input-Output Growth Factor Model Approach // International Journal of Energy Economics and Policy. – №8(6). – P.339-345.

5. Шумакова О.В. Теоретические аспекты устойчивого развития сельских территорий в современной науке // Современные проблемы науки и образования. – 2013. – №6. – С.1-8.

6. Marshall A. (1980). The principles of Economics (Macmillan and Co., Ltd.). London: Macmillan and Co., Ltd. econlib.org. – Retrieved from: <http://www.econlib.org/library/Marshall/marP.html>.

7. Қазақстан Республикасының агроөнеркәсіптік кешенін дамытудың 2017-2021 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. Қазақстан Республикасы Президентінің 2017 жылғы 14 ақпандағы №420 Жарлығы // <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P1600000894>.

References

1. Lavrushin O.I. Bankovskoe delo: sovremennaja sistema kreditovaniya: Ucheb. pos. [Banking: the modern system of lending: Training manual] / O.I. Lavrushin, O.N. Afanas'eva. – 7-e izd. – М.: KNORUS, 2013. – 360 s. [in Russian].

2. Ukaz Prezidenta Respubliki Kazahstan ot 30 maja 2013 goda № 577 «O Konceptcii po perehodu Respubliki Kazahstan k «zelenoj jekonomike» [Decree of the President of the Republic of Kazakhstan dated may 30, 2013 №577 «On the Concept of transition of the Republic of of Kazakhstan to the» green economy»]. <https://online.zakon.kz/Document/?docid=31399596#pos=0;167> [in Russian].

3. Regiony Kazahstana (2018). Komitet statistiki Ministerstva nacional'noj jekonomiki Respubliki Kazahstan. [Regions of Kazakhstan (2018). Statistics Committee of the Ministry of national economy of the Republic of Kazakhstan]. – Astana, 30 s. http://stat.gov.kz/faces/wcnav_externalId/publicationsCompilations?_afzLoop=9713740891393549#%40%3F_afzLoop%3D9713740891393549%26_adf.ctrl-state%3D19favud3d_54 [in Russian].

4. Hong C.Y., Lee Y.C., Tsai M.C. and Tsai Y.C. (2018). Agricultural Sector Input Technical Coefficients, Demand Changes and CO2 Emissions after the Financial Crisis: Environmental Input-Output Growth Factor Model Approach // International Journal of Energy Economics and Policy. – №8(6). – P.339-345.

5. Shumakova O.V. Teoreticheskie aspekty ustojchivogo razvitija sel'skih territorij v sovremennoj nauke [Theoretical aspects of sustainable development of rural areas in modern science] // Sovremennye problemy nauki i obrazovanija. – 2013. – №6. – S.1-8 [in Russian].

6. Marshall A. (1980). The principles of Economics (Macmillan and Co., Ltd.). London: Macmillan and Co., Ltd. econlib.org. – Retrieved from: <http://www.econlib.org/library/Marshall/marP.html>.

7. Agroonerkasiptik keshendi zhane auyllyk aumaktardy damytudy memlekettik retteu turaly Kazahstan Respublikasynyn 2005 zhylygy 8 shildedegi №66 Zany [Law of the Republic of Kazakhstan dated July 8, 2005. – №66. About State Regulation of Agribusiness Development and Rural Areas Development]. <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z050000066> [in Kazakh].

Срок рассмотрения статьи редакцией от трех до шести месяцев. Датой сдачи статьи считается день получения редакцией ее окончательного варианта.

В статье не допускается использование:

- жирного, курсивного и подчеркнутого шрифта в основном тексте;
- автоматического и принудительного переноса, знаков принудительного разрыва строк, страниц;
- фотографий;
- цветных элементов.

В статье допускается в совокупности не более 5-ти таблиц, выполненных в Word и рисунков (Word, группировать). Даются ссылки на источники в квадратных скобках.

Если рукопись не соответствует требованиям, она возвращается на доработку. Датой сдачи статьи считается день получения редакцией ее окончательного варианта.

ОПЛАТА ПРОИЗВОДИТСЯ ПОСЛЕ ПРИНЯТИЯ СТАТЬИ И СООБЩЕНИЯ ОТ РЕДАКЦИИ.

К статье прилагаются:

Сведения об авторе

Фамилия Имя Отчество (полностью) на казахском, русском и английском языках

Должность, ученая степень, звание (полностью) на казахском, русском и английском языках

Организация (полностью) на казахском, русском и английском языках

Адрес

Страна (полностью) на казахском, русском и английском языках

Телефон служебный, мобильный

E-mail

Название статьи (полностью) на казахском, русском и английском языках

Дополнительная информация: для зарубежных авторов указывается страна

В конце статьи на отдельной странице указать сведения об авторах на трех языках: фамилия, имя, отчество, должность, степень, звание, полное название организации, служебный телефон, мобильный, E-mail.

Окончательная версия статьи должна подаваться со всеми прилагающимися документами (статья, сведения об авторах, антиплагиат).

Все статьи подлежат экспертизе рецензентами. При необходимости статья отправляется на доработку автору или отклоняется. Редакционная коллегия оставляет за собой право отклонить ее от печати при несоответствии настоящим требованиям по структуре и оформлению и не вступать в переписку с автором.

Ответственность за содержание и оформление статьи несет автор статьи.

ПУБЛИКАЦИОННАЯ ЭТИКА

Редакция журнала «Вестник КазУЭФМТ» придерживается этических принципов на всех этапах работы с публикациями. Мы соблюдаем Этический кодекс Комитета по этике научных публикаций (Committee on Publication Ethics, COPE) и стремимся следовать его рекомендациям. Мы надеемся на следование принципам этичного поведения от всех сторон, вовлеченных в процесс работы с публикациями: авторов, редакторов и рецензентов.

Общие обязанности и ответственность редакции

Редакторы оценивают статью на основе исключительно ее академических достоинств и научной значимости.

Учредитель журнала не вправе вмешиваться в процесс принятия решений о публикации. Процесс принятия решений отделен от конъюнктурных, политических и любых других соображений.

Редакторы не должны использовать неопубликованную информацию в собственных исследованиях без письменного согласия автора. Редакция защищает конфиденциальность индивидуальной информации, полученной от авторов, и предупреждает рецензентов, что им так же необходимо следовать этому.

Редакторы не отменяют принятого решения о публикации статьи, если только в связи с публикацией не обнаружатся нарушения законодательства или этики.

При подозрении о наличии недобросовестного поведения или при получении жалоб и обвинений в недобросовестном поведении автора(-ов) редакция принимает меры, руководствуясь рекомендациями COPE. Это распространяется как на опубликованные, так и на еще не опубликованные материалы.

Редакторы могут отклонить статью самостоятельно без экспертной оценки рецензентов, если она будет сочтена не соответствующей тематике журнала либо требуемому уровню качества. Это решение должно быть принято беспристрастно, на основании исключительно содержания статьи, а критерии принятия такого решения должны быть четко изложены автору.

Редакторы и рецензенты должны различать критические замечания о неправомерном

поведении и критические замечания об ограничениях и недостатках исследования. Научные дискуссии – лучший способ повысить качество науки, они поощряемы.

Редакторы, сотрудники КазУЭФМТ, члены редколлегии могут представлять собственные исследования к публикации в журнале, оценка их статей должна быть не менее беспристрастной, чем статей других авторов.

Этические принципы для авторов

Авторы должны представить объективное обоснование научной значимости своей исследовательской работы. Допускается публикация обзорных статей при наличии оригинальных выводов и/или рекомендаций.

Авторы гарантируют, что представленные в редакцию статьи являются оригинальными, и что в случае использования в статье других работ это должным образом указано. Плагиат неприемлем в любой из его форм: дословного копирования без ссылки на источник, перефразирования без ссылки на источник, а также самоплагиата (если элементы статьи ранее опубликованы, авторы обязаны на это сослаться). Заведомо ложные и недостоверные сведения являются недопустимыми.

Авторы гарантируют, что представленные в редакцию статьи не находятся на рассмотрении в других изданиях. Представление статьи одновременно в несколько изданий представляет собой неэтичное поведение и неприемлемо.

Автор, представляющий статью, должен обеспечить согласие всех соавторов (при их наличии) с ее окончательным вариантом и с ее представлением к публикации в журнале.

Источник финансирования исследований, при наличии такового, должен быть объявлен и указан, его роль в проведении исследований и/или подготовке статьи должна быть изложена.

Этические принципы для рецензентов

Рецензенты должны соглашаться на рецензирование только тех статей, для оценки которых они обладают достаточными знаниями и которые они могут прорецензировать своевременно.

Рецензент должен отказаться от подготовки рецензии, если участвовал в какой-либо работе, связанной с подготовкой статьи, или в описываемых в ней исследованиях.

Рецензент должен уважать конфиденциальность рецензии и не раскрывать никакие детали статьи или рецензии во время или после рецензирования никому за исключением тех лиц, кому это разрешено редакцией (например, редактору).

Рецензент не вправе использовать информацию, полученную в ходе рецензирования, для собственной выгоды, для выгоды либо для дискредитирования других лиц или организаций.

Рецензент должен заявить редактору о возможном конфликте интересов, связанном с рецензированием статьи, или обратиться за советом к редактору, если не уверен, составляет ли сложившаяся ситуация конфликт интересов.

Оценка должна проводиться объективно, заключения должны быть четко сформулированы и аргументированы, чтобы авторы могли использовать их для улучшения работы.

**Қазақ экономика, қаржы және
халықаралық сауда университетінің
ЖАРШЫСЫ**

**ВЕСТНИК
Казахского университета экономики,
финансов и международной торговли**

Беттеуші / Верстка: **Ахмедова А.Н.**

«Жаршы» авторлардың электрондық түпнұсқасы негізінде басылып шығарылған
«Вестник» сверстан и отпечатан с электронной версии авторских оригиналов

Басуға 25.09.20. қол қойылды. Пішімі 70x100 1/10. Көлемі 16 б.т. Таралымы 300 дана. Тапсырыс 672.
Подписано к печати 25.09.20. Формат 70x100 1/10. Объем 16 уч.-изд.л. Тираж 300 экз. Заказ 672.

*Қазақ экономика, қаржы және халықаралық сауда университетінің
баспа-полиграфиялық орталығы. Астана қ., Жұбанов көшесі, 7*

Университеттің менеджмент жүйесі ISO 9001 сәйкестігіне сертификатталған
Система менеджмента университета сертифицирована на соответствие ISO 9001

Приказом председателя Комитета по контролю в сфере образования и науки (ККСОН)
Министерства образования и науки (МОН) Республики Казахстан от 15.11.2019 г. №771
журнал включен в перечень научных изданий, рекомендуемых ККСОН МОН
Республики Казахстан для публикации основных результатов научной деятельности
по направлению «Экономика»